

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JOHN LUKACS

YİRMİNCİ YÜZYILIN KISA TARİHİ

Çevirmen: Zeynep Tür

TARİH

KE
TE
BE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ISBN: 978-625-8094-99-2

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 730

Tarih

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Yayıma Hazırlayan

Rabia Albayrak Değirmenci

Düzeltili

Muhammet Karakaya

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Serap Şahin

1. BASKI

Ağustos 2022
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 49619

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212 612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Matsis Matbaa Hizmetleri

San. ve Tic. Ltd. Şti

Sertifika No: 40421

Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.

No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /

İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Özgün adı *A Short Story of Twentieth Century* olan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayım hakları Aslı Karaşuul Telif Ajansı ile yapılan telif sözleşmesi gereği Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş. ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://ranney.org>

Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi

JOHN LUKACS

TÜRKÇESİ
ZEYNEP TÜR

John Lukacs

Macaristan doğumlu Amerikalı tarihçi John Adalbert Lukacs, tarihe farklı bakışı ile büyük yankı uyandırmıştır. Chestnut Hill College'da 1947-1994 yılları arasında dersler veren Lukacs, aynı zamanda John Hopkins, Columbia, Princeton gibi önemli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

Yazarın ismi, eserlerinde kullandığı hikâye anlatım tarzı sebebiyle, Jacques Gibbon, Jacques Barzun, George Kennan ve Samuel A. Huntington gibi önemli isimlerin arasında yer almıştır. Tarihsel düşünce konusundaki tepki ve anlayışı ile tarih bilinci konusunda bir klasik hâline gelen Lukacs, 2019 yılında vefat etmiştir. *The Legacy of the Second World War* (2010) gibi temel tarih kitabı sayılan eserler kaleme alan yazarın, büyük bir çoğunluğu çok satanlar listesine giren yirmiye yakın eseri bulunmaktadır. Türkçede yayımlanmış bazı eserleri şunlardır: *Modern Çağın Sonu* (2018), *Yirminci Yüzyılın Sonu* (2018), *Hitler ve Churchill Düellosu* (2019), *Hitler Problemi* (2020), *Mayıs 1940* (2022), *Tarihin Geleceği* (2022).

Zeynep Tür

Galatasaray Lisesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat bölümünden mezun oldu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler bölümünde yüksek lisans eğitimi aldı. 2006'dan beri editörlük ve çevirmenlik yapıyor. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

1. “Tanrı Eğri Çizgilerle Doğru Yazar”	7
2. “Artık Yalnızca Halklar Savaşıyor”	21
3. “Milletlerin Kendi Kaderini Belirlemesi”	35
4. “Kazaklar! Kardeşler!”	49
5. “Dünün Dünyası”na Özlem Duymak Yok	59
6. Sınırın Güneyi ve Pasifik’in Ötesi	69
7. “Orta Sınıf” “Burjuva” Değildir	81
8. “Milliyetçiydim Ama Vatansever Değildim”	93
9. “Geleceğin Akımı”	101
10. “Umarım Çok Geç Değildir”	113
11. Almanya ile Japonya’yı Durdurmak ve Yenmek	133
12. Avrupa’nın Bölünmesi Neredeyse Tamamlanıyor	147
13. Cesur Harry Truman	155
14. Amerikan Milliyetçiliği, Amerikan Hayırseverliği	165
15. “Avrupa” ve Soğuk Savaş’ın Sonu	175
16. “Büyük İleri Atılım”	183
17. İnsan Bilgisinin Sınırları	205
DİZİN	213

BİR

“TANRI EĞRİ ÇİZGİLERLE DOĞRU YAZAR”

“Yüzyıl” • Bir Amerikan yüzyılı • Alman potansiyeli •
Hitler’in birincil rolü • 1989 ya da 1945? • Stalin ve
Rus gücünün gerilemesi • Kolonyalizmin sonu • Çin’in
iyileşmesi ve yükselmesi • Modern ya da Avrupa Çağı’nın
sonu • Liberal demokrasiden halk iradesinin evrenselliğine.

Bildiğim kadarıyla ciddi bir yirminci yüzyıl tarihçesi yok; ama bu kitaptaki amacım tam olarak bu boşluğu doldurmak değil. Yirminci yüzyılın büyük bir kısmını yaşadım, bazı bölümlerinin şahidi ve tarihçisi oldum. Hayatımın büyük bir bölümünü “nesnel” ve “bilimsel” tarihçiliğin yetersiz bir hedef olduğunu ileri sürmeye, öğretmeye ve yazmaya adadım; ama “öznel” tarihçilik de böyledir. Tarihî bilgimiz, neredeyse her tür bilgi gibi, kişisel ve müdahillğe açıktır; çünkü bilen ve bilinen, aynı olmasa da, tamamen ayrı değildir ve ayrılamaz. Hakikate tamamen hâkim olamayız. Ama yine de hakikatin peşinde olmalıyız. Yirminci yüzyıl tarihine dair neredeyse sonsuz sayıda

ve eksik kalmış gerçek, hâlâ peşine düşülecek değerdedir ve belki de sonsuza dek böyle olacaktır.

Bu felsefî girişe son verelim. Tarihî bilgi, daha doğrusu anlayış, kesin tanımlardan çok tasvire dayanır. “Gerçekler”den ayıramaz kelimeler ve cümlelerden oluşur; bunlar gerçekleri kapsamaktan fazlasını yapar. “Başlangıçta söz vardı” ve dünyanın sonunda da böyle olacaktır.

“Yüzyıl” kavramına gelirsek: 1650 civarında İngiliz ve Fransız dillerinde kullanılmaya başlanana kadar, bugün sahip olduğu anlama sahip değildi. Bundan önce, Latince *centuria* kelimesi yüz askerlik tabur (komutanlarına verilen isim, *centurion* kelimesiyle ilişkiliydi) anlamına geliyordu. Bu yeni anlamın ortaya çıkışı gelişmekte olan başka bir tarih şuurunun işaretiydi. Üç tarih çağına Antik, Orta ve Modern isimlerinin verilmesi de öyle. Orta çağda yaşayan insanlar o çağda yaşadıklarını bilmiyorlardı. Bir şeylerin değiştiğinin -bazı şeylerin daha better, bazı şeylerin de daha iyi yönde- farkındaydılar ama hepsi buydu. Büyük Hollandalı tarihçi Johan Huizinga’nın yazdığı *Ortaçağın Günbatımı* 1920’de yayımlanmıştı. Bu tarihten beş yüz yıl önce kimse bu başlığı anlayamazdı ya da belki çok az insan tarafından anlaşılırdı. Tarih şuurumuz birçok biçim ve anlamda yirminci yüzyılda ilerleme gösterdi; o kadar ki, gide rek daha çok sayıda insan Modern Çağ’ın sonunda yaşadığımızın farkında olmaya başladı. Bundan daha barizi, yirminci yüzyılın aynı zamanda Avrupa Çağı’nın da sonu anlamına geldiğiydi: Bu kitabın bir başka temel ya da alt konularından biri de bu. Şimdi buna bir de şunu ekleyin: Yirminci yüzyıl 1914’ten 1989’a (tarihî olarak, rakamsal değil) kadar sürmüş, iki dünya savaşının (büyük ihtimalle sonuncularının) damga vurduğu, bunların Rusya’daki komünist devrim ve devlete sebep oldukları, ayrıca 1989’da bu devletin de yıkıldığı kısa bir yüzyıldı. (Tarihî anlamda on dokuzuncu yüzyıl daha uzun sürdü: Napolyon’un 1815’te devrilişinden Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı 1914’e kadar doksan dokuz yıl.)

Bir şey daha var. Yirminci yüzyıl Amerika'nın yüzyılıydı (ya da yüzyıllarından biriydi). Bu ifade okurlarımın çoğunu şaşırtmayacaktır; ama I. hatta II. Dünya Savaşı'ndan önce yaşamış çoğu kişiyi şaşırtırdı. On dokuzuncu yüzyıl büyük ölçüde İngiliz yüzyılı, on sekizinci yüzyılsa Fransız yüzyılı olmuşken, 1914-1989 yıllarının (hatta daha sonrasının) bir Amerikan yüzyılı olduğunu duymak ya da okumak bizi şaşırtmamalı. Bu tanımlamalar yalnızca kara ve deniz kuvvetlerinin gücünü ve imparatorlukların zenginliğini değil birçok başka etkiyi de çağrıştırır; yine de kara ve deniz kuvvetlerinin gücü her şeyden daha önemlidir. Yirminci yüzyılın en büyük olayları, coğrafyasını büyük ölçüde şekillendiren sıradağlar ve iki dünya savaşıydı. İkinci savaş büyük ölçüde birincinin, ve Soğuk Savaş da neredeyse tamamıyla ikincinin bir sonucuydu. Birleşik Devletler ile askerî ittifak yapmasalardı İngiltere ve Rusya, birlikte hareket etseler bile II. Dünya Savaşı'nı kazanamazlardı; Amerika I. Dünya Savaşı'na girmeseydi İngilizler ve Fransızlar yine kazanamayacaklardı, en azından 1918'de. Ama bunlar deniz, hava ve kara kuvvetleri ittifakları olmaktan fazlasıydı. Avrupa Çağı'nın sonu anlamına geliyorlardı. Az sayıda Avrupalı dünya haritasına 1914'ten bile önce bakarken bunun ayırımına varmıştı: Avrupa, Asya'nın bir yarımadasından başka bir şey değildi.

İngilizler -büyük ölçüde müteakip hükümetler ama aynı zamanda İngiliz basınının da büyük bölümü- Birleşik Devletler ile iyi ilişkiler kurmaları icap ettiğini, bazı açılardan ve bazı alanlarda onların üstünlüğünü kabul etmeleri gerektiğini düşünüyorlardı (ama 1914'ten önce bunu nadiren itiraf ettiler). 1895 gibi geç bir tarihte, Washington ve Londra arasında Venezuela konusunda ufak bir kriz yaşandı. Ama üzerinden üç yıl bile geçmeden, 1898'de, Amerika'nın İspanya'ya karşı savaşma kararı (Birleşik Devletler'in kıskırttığı bir savaştı bu) İngiliz hükümeti ve basınının neredeyse tamamı tarafından desteklendi. Bundan sonra ve yirminci yüzyıl boyunca, hiçbir

İngiliz hükümeti Birleşik Devletler'e karşı güçlü bir muhalefet ortaya koymadı. 1914'ten önceki on beş yıl boyunca Amerika'nın İngilizler üzerindeki etkisi arttı. Birleşik Devletler büyükelçiliği görevinde bulunan ve ülkeyi iyi tanıyan Sör James Bryce (*The American Commonwealth* adlı kitabında) şu sözleri yazacak kadar ileri gitmiştir: "Amerika bazı açılardan Avrupa milletlerine öncülük etmiştir. Büyük ihtimalle takip edecekleri yollarda da onların önünde yürümektedir." Bu yolların çoğu politikanın ötesine (ya da derinlerine) uzanır. Özellikle İngilizce konuşulan bölgelere, ama aynı zamanda dünyanın başka birçok yerine ulaşan Amerikan âdetlerinin ve icatlarının sayısız örneğini içerir. Daha da önemlisi şudur: 1940'ta Hitler II. Dünya Savaşı'nı neredeyse kazanacaktı. Winston Churchill ve Franklin Roosevelt olmasaydı bunu başarabilirdi.

Bu arada Birleşik Devletler'deki İngiliz varlığı ve etkisi azalıyordu. Britanya Adaları bir zamanlar Amerika'nın birincil göçmen kaynağıydı ama 1914'ten önceki on beş yıllık dönemde -başka Avrupa ülkelerinden göçlerin hızla arttığı bir dönem- bu akış azalmaktaydı. Amerika'nın en önemli başkanlarından Theodore Roosevelt bunun farkındaydı. Savunduğu Yeni Milliyetçilik akımı bugünkü anlamda milliyetçilik değildi; daha ziyade, yeni göçmenlere -o dönemde özellikle Doğu ve Güney Avrupa'dan geliyorlardı- bir an önce Amerikanlaşmaları yönünde verilen güçlü bir öğüttü. Rooseveltçi bu savun, yirminci yüzyılın büyük bölümü boyunca fazlasıyla başarılı oldu. Milliyetçiliğin, doğal olarak, pek çok farklı biçimi ve hedefi vardı; bu örneklerden bir tanesi de Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Daha da ileri gider ve bu kitabın temel iddialarından birine kısaca değinirsek, (eski usul vatanseverlikle bağlantılı ama ondan tamamen farklı) milliyetçiliğin yirminci yüzyıl boyunca ve hâlâ, neredeyse dünyanın her yerinde en popüler ve popülist duygu olduğunu söyleyebiliriz.*

* Sonraki bölümlerde bu konuyu daha geniş ele alacağım.

“Tanrı eğri çizgilerle doğru yazar”: Bu, derin ve bilge bir Portekiz atasözüdür. İnançsızlar bu sözleri tartışmalı bulabilir (ben bulmuyorum), ama bu, dünya tarihinin akışı kaçınılmazdı anlamına gelmez. Birleşik Devletler tarihinin de keza. Tarih sonsuz olasılıklardan oluşmaz; ne var ki insanla ilgili her olayın öncesi, sonrası ve esnasında gerçeklik farklı bir ihtimalin rengiyle boyanır. Örneğin, Almanya’nın yirminci yüzyılın en büyük gücü olma potansiyeli vardı. Hayatının son yıllarında Hitler kendisinin “Avrupa’nın son umudu” olduğunu söylemişti. (Ne umut ama.)’ Aslında kendisini bir Avrupalı olarak görmüyordu. (Ayrıca İngiltere’nin Birleşik Devletler’e ne kadar bağımlı olduğunu da pek idrak edememişti.) Otto von Bismarck’ın hayatının son yıllarında, önlerindeki yirminci yüzyılı belirleyecek en önemli etkenin Amerikalıların İngilizce konuşmaları olacağını söylediği iddia edilir.

Yine de Almanya’nın dünyada büyük bir güç olma ihtimali vardı. Sayıları fazla olmasa da, Britanya’nın Almanya’yla ittifakını savunan (bazıları bunu ırksal sebeplerle savunuyordu) İngiliz ve İskoçlar vardı. Amerikan halkındaki ve bazı liderlerindeki İngiliz karşıtı duygular dikkate değer ölçüdeydi ama uzun vadede pek bir şey değiştirmede. Ama Avrupa tarihi üzerine düşünüldüğünde, tabii 1945 öncesinde, birçok gerçek farklı olabilirdi. Almanya’nın damgası ve etkisi -siyasi olduğu kadar askerî, kültürel ve entelektüel alanlarda, ideolojik ve teknolojik olduğu kadar endüstriyel alanda da- 1900’de de, 1914’te de, hatta Almanya’nın neredeyse kazandığı I. Dünya Savaşı’ndan (II. Dünya Savaşı’nı da en azından 1939-42 yılları arasında neredeyse kazanıyordu) sonra bile artmaktaydı. Ama I. Dünya Savaşı hemen hemen bir “Avrupa Savaşı”ydı (İngiltere hükümetinin bu savaşa verdiği resmi isim de buydu). II. Dünya Savaşı ise başka kıtalarda ve okyanuslarda cepheleri olan bir

* 1 Ocak 1944’te Churchill üç kurmay başkanına şöyle talimat veriyordu: “Umarım ‘Avrupa’nın işgali’ veya ‘Avrupa’nın kalesine saldırı’ gibi ifadeler bir an önce son bulur.”

savaştı. Fakat birçok Amerikalının eğilimi bu yönde olmasa da, Amerikan ordu komutanları ve siyasi liderleri, Müttefik devletlerin Almanya'yı yenmesinin, Amerika'nın Japonya'yla Almanya'nın düşüşünü takip eden savaşıdan öncelikli olduğuna erken karar vermekte haklıydılar. Yine de 80 milyon Alman, neredeyse 500 milyon İngiliz, Amerikalı, Fransız ve Rus'un karşısına büyük ölçüde Avrupa topraklarında dikilmişti ve onları yenmek neredeyse altı yıl sürdü.

Uzak Doğu halkları İkinci Dünya Savaşı'nın Eylül 1939'da Polonya'da değil, Eylül 1931'de Çin'de başladığını iddia edebilirler: O ay Japon orduları Mançurya ve Kore'den Çin topraklarına ilerlediler, kıyı şeridindeki önemli şehirleri ele geçirip işgal ettiler ve gelecek on yıl boyunca ülkenin iç kesimlerine sızdılar; sonuçta da Japonya ve Birleşik Devletler arasındaki savaşa sebep oldular. Yine de bu bakış açısı yetersizdir. Japonya'nın imparatorluğunu Uzak Doğu Asya anakarasına genişletme hırsı 1931 öncesinde de vardı. Bu ayrıca, 1931'den sonra çeşitli yerlerde ortaya çıkan anti-kolonyalizm hareketinin de bir parçasıydı. Ayrıca büyük ölçüde, İngiliz, Fransız ve başka Avrupa milletlerinin çoğunlukla on dokuzuncu yüzyılda elde ettikleri denizasırlı kolonilerindeki rollerini genişletmek ve hatta korumak konusundaki isteksizlikleri sonucunda duydukları hoşnutsuzluğun giderek artan kanıtlarına dayanıyordu. Daha da önemlisi, 1939'da Avrupa'da bir savaş daha patlak vermesinin Japonların işine gelmesiydi.

Bu noktada, bariz olan gerçeği vurgulamalıyım. İki dünya savaşı da Avrupa'da patlak verdi. 1914'teki olaylar, I. Dünya Savaşı'nın sebepleri, başlamasına etki eden kararların bütünü, devlet adamları ve hükümetlerin çeşitli rolleri tarihçiler tarafından neredeyse yüz yıldır, hatta halen tartışılmaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın başlamasının sebebi tek bir adam, Adolf Hitler'dir. Eğer 1939'da bu savaşı başlatmasaydı, Avrupa'da başka bir savaş ancak yıllar sonra patlak verecekti; o da

belki... Eğer Avrupa'nın büyük bir kısmını işgal edebilseydi, bir Amerikan-Japon savaşı ancak yıllar sonra meydana gelecekti. Yine de "belki" ile gerçekleşmiş olayların ardındaki potansiyeller aynı anlama gelmez.

Bunu aklımızda tutarken şöyle sorayım: Yirminci yüzyıl benim (ve tahminen başkalarının da) bugün düşündüğünden daha mı kısaydı? 1989'da değil de aslında 1945'te mi sona ermişti? Yirminci yüzyılın tarihî coğrafyasının iki dünya savaşının devasa sıradağlarıyla şekillendiğini yazmıştım. Ancak 1945'ten sonra dünya savaşları çağı sona erdi. Böyle savaşlar bir daha hiç olmayabilir. Ne de olsa uluslararası tarihin yapısında bir değişiklik oldu. 1945'ten sonraki savaşlar daha küçük boyuttaydı; ama aslında büyüklükleri önemli değildi. Önemli olan, bu savaşların devletler arasında değil halklar ve kabileler arasında olmasıydı. Halkların varlığı devletlerin oluşmasının öncülüydü, ama halklar devletlerden uzun var olacak ve birçok problem oluşturacaktı.

1945'ten sonra dünya tarihinde başka çok önemli değişiklikler de oldu. Artık neredeyse hiçbir savaş ilan edilmiyordu. Diğerleri de çoğunlukla hava savaşlarıydı. Birleşik Devletler dünyadaki tek süper güç haline gelmişti. 1945'ten sonra birçok kişi (ve çok sayıda Amerikalı) dünyanın siyasi manzarasını artık kürenin büyük bölümüne hâkim olmak için mücadele eden iki süper gücün -biri komünist, diğeri değil- şekillendirdiğini düşünmeye başladı. Bu doğru değildi. (General de Gaulle 1966'da Sovyetler Birliği'ni ziyaret ettiğinde, dünyada yalnızca tek bir süper güç olduğunu belirtti: Birleşik Devletler.) Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sebebi Amerika'nın baskısı değildi. Bu, Rus İmparatorluğu'nun ve onunla birlikte enternasyonal komünizm saçmalığının gecikmiş dağılışıydı.

Bu esnada, Birleşik Devletler'in varlığı -belki de gerçek gücünden de fazla- artmaktaydı. Dünyanın her yerindeki çok sayıda Amerikan üssü, 1945'ten sonra askerlerini terhis edip

lkelerine gnderdike sayıca azalmıştı, ama Soğuk Savaş (ve başka etkenler) bu durumu tersine çevirdi. 1956'ya gelindiğinde Birleşik Devletler'in dünya çapında 150 adet kara, deniz ve hava üssü vardı. O yıl, Cumhuriyetçi Parti tabanı bu üsleri destekliyor, "dünyanın her yerinde" Amerikan askeri varlığı bulunmasını talep ediyordu. Sovyetler Birliği'yle Soğuk Savaş sona erdiğinde (ve halen) bu üslerin sayısı 900'den fazlaydı. Bir Amerikan Başkanının ya da hatta Savunma Bakanının bütün bu üsleri sayamayacağını düşünmek makul olacaktır. Tuhaftır ki Amerikan halkının yalnızca küçük bir bölümü bu durumun bilincindedir; oysa bir yüzyıl önce İngiliz, Hollanda, Portekiz, Fransız veya İtalyan halklarının kayda değer bir kısmı hatta belki de çoğunluğu ülkelerinin kolonyal topraklarıyla gurur duyar ya da en azından bunu desteklerdi.

Amerikalılar farklıydı. lke dışında üsleri olmasının, çoğu Avrupalının durumunun aksine, kolonyal topraklarının doğal zenginliğiyle bir ilgisi yoktu. Aynı zamanda, çoğu Amerikalı Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında kendi askerlerinin savaştığı yabancı ülkelerdeki savaşları destekliyordu. 1950-53 yıllarındaki Kore Savaşı söz konusu olduğunda bu mantıklı bir seçenektir, ancak Orta Doğu, Vietnam ya da Irak'taki askerî müdahaleler için aynısı söylenemezdi. Bu müdahaleler sırasında, Amerika'nın bu masraflı seferlere verdiği geniş destek zayıfladı. Amerikan karakterinin sıra dışı doğasının dikkate değer göstergelerinden biri de eski düşmanlara duyulan cömert yakınlıktır: Japonlar, Almanlar, Vietnamlılar vs. Ayrıca 1980'den itibaren -Ronald Reagan'ın daha önceki tumturaklı ve milliyetçi cümleleri hariç- Amerikalıların, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sebebiyle kendilerini kutlar bir tavırları olmadığını da dikkate alın.

II. Dünya Savaşı'nın büyük güçler arasında başka bir savaş daha patlak vermesini engellemesinin bir sebebi de Amerikalıların, İngilizlerin ve Kıta Avrupası milletlerinin Avrupa'nın

1945'teki bölünüşünü -isteksizce de olsa- kabullenmeleri idi. (Hesaplarına göre bunun bir sebebi de Stalin ve halefleri idi.)

Bu aynı zamanda Stalin'in de Birleşik Devletler ile savaşa girmekten kaçınmasının temel sebebiydi. Doğu Avrupa'nın büyük bölümüne hâkim olmak istemişti, daha fazlasını değil. Churchill Kasım 1944'te de Gaulle'e Rusya'nın çok iştahlı olduğunu söyledi, "ama yemekten sonra sindirme faslı başlar" ve onun da zorlukları vardır. Hayatının sonlarına doğru Stalin bunun farkına varmıştı. Ekim 1952'de, sonunda birleşmiş ve "tarafsız" Almanya'dan Sovyet ve Amerikan güçlerinin karşılıklı çekilmesini içeren bir anlaşma teklif etti (bir Amerikan-Alman ittifakı Stalin'in en büyük korkularından biriydi). Bundan kısa bir süre sonra da öldü. Çok geçmeden, Rusya 1945'te ele geçirdiği yerleri terk etmeye başladı. 1955'te, Avusturya ve Finlandiya'daki (ayrıca Çin'deki) üslerinden vazgeçti; Yugoslavya'yla bir anlaşmaya vardı. 1956'daki Macar devrimiyle ve Polonya'da milliyetçiliğin yükselişiyle afallamış ve korkuya kapılmıştı. Bazen sekteye uğrasa da Rus gücünün Doğu Avrupa'dan bu kademeli geri çekilişi Sovyetler Birliği'nin 1989'daki yıkılışına kadar devam etti.

Takip eden Amerikan hükümetleri ve Amerikan halkının çoğunluğu bunun farkına varamadı. 1959'da, Sovyetler Birliği'nin o dönemki lideri Nikita Kruşçev Başkan Dwight Eisenhower'la görüşmek için Birleşik Devletler'e ziyarette bulundu. Birçok açıdan, avuç açarak gelmişti (başka konular dışında, Komünist Çin'e karşı bir Amerikan-Rus ittifakı da önerdi). Amerikalı ev sahibi -ki bundan on dört yıl önce Amerikan-Sovyetler dostluğunun en ateşli savunucularından biriydi- Rus misafirini asık yüzle ve ilgisiz bir tavırla karşıladı. 1952'ye gelindiğinde komünizm karşıtlığı Amerikan milliyetçiliğiyle eşanlamlı hale gelmişti. Bunun kalıcı bir sonucu da Amerikan "muhafazakâr" hareketinin yükselişiydi; bu, daha önce Amerikalılar arasında hiç de popüler olmayan bir siyasi

sıfıttı ama otuz yıl sonra birçok Amerikalı bu sıfatı “liberal”e tercih edecekti.

1945’ten sonra Üçüncü Dünya’nın (çok belirsiz bir terim) tarihi oldukça farklıydı. Ülkenin kuruluşundan beri, kolonyalizme karşı olmak Amerikan amentüsünün bir parçasıydı. İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Portekiz ve İtalya kolonyal topraklarından vazgeçerken, bu, Avrupa Çağı’nın hızla sona ermesinde güçlü olsa da genellikle doğrudan olmayan bir faktördü. Japonya da bunu yaptı tabii ki. 1945’ten önce Afrika’nın neredeyse tamamı şu ya da bu türden bir Avrupa kolonisiydi. Bundan yirmi yıl sonra bu devasa kıtanın neredeyse hiçbir yerinde bir Avrupa kolonisi kalmamıştı; keza Asya’da da. 1920’den sonra Orta Doğu’da, Osmanlı İmparatorluğu Türk olmayan halkların yaşadığı neredeyse tüm topraklardan çekilmişti. 1990’dan sonra buna benzer bir geri çekilme Sovyetler Birliği’nin bazı eski topraklarında bile görüldü.

Ancak kolonyalizm karşıtlığını ya da yokluğunu, dünya çapında demokrasinin gelişmesinin bir parçası olarak görmek hata olur. Soğuk Savaş sırasında, ondan etkilenseler de etkilenmeseler de, Orta ve Güney Amerika’daki bazı devletlerin de dâhil olduğu yerlerde komünist ya da komünizm yanlısı rejimler ortaya çıktı. Avrupa’nın Rusya etkisi dışındaki yerlerinde (Yugoslavya hariç) bu görülmedi. Ama Küba -ve daha sonra diğer bazı küçük, eski İspanyol kolonileri- bu türden komünist devletlerin ilk örnekleriydi. Bazen saçma bir biçimde, 1815’ten, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının sonuçlanmasından çok sonra ortaya çıkan kolonyalizm karşıtı ayaklanmaları kopyaladılar. Ana hedefleri ulusal bağımsızlıklarını korumaktı, yine de sık sık bundan daha müphem gerekçeleri de oldu.

Küba’da Fidel Castro’nun ve destekçilerinin (Orta ve Güney Amerika’daki başka diktatörler için de geçerli olduğu gibi) gerekçesi komünizm değil Amerikan karşıtlığıydı. Birkaç kısa, küçük ölçekli, gizli olay haricinde Amerika bu rahatsız ve so-

rumusuz hükümetleri askerî yöntemlerle dize getirmekten kaçındı. Castro ve diğerleri çok geçmeden Sovyetler Birliği'nden alabilecekleri desteğin son derece az olduğunu fark ettiler. 1962'de Kruşçev, Castro'nun Küba'yı olası bir Amerikan işgaline karşı (menzilleri sınırlı ve tamamen Rus kontrolündeki) orta menzilli füzelerle donatma konusundaki çılgınca isteğini onayladığında, Amerika'nın deniz kuşatmasını da içeren sert cevabı bu büyük saçmalığa bir son verdi. Batı Yarımküre'deki bu Rus varlığı neredeyse hemen yok oldu. Bunun sonuçlarından biri, Kruşçev'in bundan iki yıldan daha az bir süre sonra Politburo'su tarafından görevden alınmasıydı; bir diğeri de, bu olayı takip eden yirmi beş yıl boyunca Amerikan-Sovyet ilişkilerinin, ara sıra kesintiye uğrasa da, genel anlamda iyileşmesiydi.

Rusya'nın Çin'le ilişkisi ise, her zamanki gibi farklıydı. Başkan Roosevelt öyle olduğunu iddia etse de Çin, 1945'te dünyanın büyük güçlerinden biri değildi. Ama daha önceden de sıklıkla olduğu gibi, Çin devasa yüzölçümü ve nüfusuna karşın jeopolitik bir vakum gibiydi. Artık Japonlar Çin'den tamamen ayrılmışlardı. Çin sınırları içindeki ve dışındaki İngilizler de bavullarını toplamaktaydılar. Çan Kay Şek (sonunda yenilmesi siyasi yeteneklerini ve erdemlerini gölgede bırakmamalı) liderliğindeki Çin hükümeti büyük ölçüde Birleşik Devletler'e bağımlıydı. Ama 1945'te ve sonrasında, Washington ve Amerikan ordusu, Çin Denizi de dâhil Batı Pasifik'te hangi konumu alacaklarını ve ne yapacaklarını düşünmekle meşguldü. Çan Kay Şek'i destekleyen milliyetçiler ve Mao Zedong'cu komünistler (farklı türden milliyetçiler) arasında gelişmekte olan iç savaşa uzaktan müdahaleler dışında müdahil olmaya-caklardı. 1949'da savaşı sonuçta komünistler kazanacaktı.

Rusların da bu savaşa dâhil olmak istememesi dikkate değer. Çin komünistleri Stalin'den çok az hatta hiç yardım görmediler, onun halefleriye daha da az destek verdi. Stalin, Çinli komünistlerin iç savaşı kazanabileceklerine çok geç olana kadar

ihtimal vermedi; neredeyse 1949'a kadar Çan Kay Şek'le ilişkisini sürdürdü. 1970'den önce Rus ve Çin birlikleri arasında sınır nehirleri boyunca ara sıra ciddi çatışmalar yaşanıyordu. Bundan önce, Richard Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger liderliğindeki Amerikan hükümeti, Amerika'nın Çin'le ilişkilerini köklü bir biçimde değiştirip geliştirmeye karar vermişlerdi. Birkaç yıl sonra Mao Zedong gitmişti; takipçileri büyük ülkelerinin ekonomisinde ve gündelik yaşamında komünist pratiklerden vazgeçerken iç siyasette Komünist Parti tekeline korudular. Bunun uzun vadede bir önemi var mıydı? Çin hakkında yanılsamalara kapılmak, buna ekonomik ve maddi yanılsamalar da dâhil, Amerikalıların iki yüz yılı aşkın bir süredir birçok siyasi meselede meyilli olduğu bir şeydi. Tarih tekerrür etmez; tarihî ve ideolojik yanılsamalar gereğinden uzun süre devam etse de.

Ancak dünya çapında milyonlarca insanın gündelik hayatlarını ve kaderlerini belirleyecek bu büyük gelişmelerin altında ve ötesinde, demokrasi -esas yükselişi bu olmasa da- yükselişteydi. Bundan sonrası yetersiz olsa da gerekli bir özet.

Avrupa Çağı sona ermişti ve beraberinde en kıymetli ve kırılğan başarılarından birini de götürdü: Liberal demokrasi. Bu liberal demokrasi, çoğunlukla anayasal monarşiyle birlikte var oldu ve geçtiğimiz iki hatta üç yüz yıl boyunca (bazı yerlerde halen) giderek artan sayıda yurttaşın özgürlüklerini ve malvarlıklarını tanıyıp korudu. Liberal demokrasinin unsurlarından anayasal monarşi, yirminci yüzyılda daha az yaygın hale geldi; bunun sebebi genellikle, Amerika'nın geleneksel monarşi karşıtlığı etkisini yitirse de, Birleşik Devletler'in bu tarz yönetimleri desteklememesiydi.*

* Almanya ya da Avusturya'da monarşi olsaydı Hitler'in iktidara gelemeyeceğini dikkate alın. İkinci Dünya Savaşı ve Alman işgali sırasında bile Avrupa'nın çoğu anayasal monarşisinin Hitler ve Üçüncü Reich karşıtı olduklarını hatırlayın. Ayrıca İtalya Kralının Benito Mussolini'yi 1943'te azlettiğini; Japon barış heyetini militaristlere yollayan ve halkını savaşa son vermeleri

Dünyanın her yerinde birçok insan Birleşik Devletler'i ilerleme fikrinin ve Modern Çağ'ın önde gelen örneği olarak görüyordu. Ancak yirminci yüzyılda bile Modern Çağ'ın sona erdiğine dair işaretler vardı; yirminci yüzyıl bir geçiş yüzyılıydı, Modern (ya da daha doğrusu Avrupa) Çağ'dan başka bir şeye... Bu noktada Alexis de Tocqueville'in muhteşem -aynı zamanda da sağduyulu- vizyonunu dikkate almalıyız. Neredeyse iki yüz yıl önce, o da atalarımızın tarihinin hâlâ geçerli, bilindik kategorilere bölündüğünü biliyordu: Antik (büyük ölçüde Yunan ve Roma), Orta ve Modern (büyük ölçüde Avrupa ve Amerika). Ama o ileriye ve derinde yatanı gördü: Gelmekte olan demokrasi çağı azınlıkların egemenliğinin yerine çoğunluğun egemenliği anlamına gelecekti. Yani Aristokratik Çağ'dan Demokratik Çağ'a geçilecekti. Aynı zamanda, bu durumun toplumların biçimini, siyasetlerini, olaylarını ve tarihî yapılanmalarını basitleştirmekten ziyade karmaşılaştıracaklarını da öngördü. Bir hükümdarın ya da iktidardakilerin ne istediğini kestirmek mümkün olsa da, "halk"ın ne istediği konusuna gelince işler değişir: Halkın siyasi ya da toplumsal tercihleri genellikle başka insanların onlar adına söylediği ya da yaptığı şeylere bağlıdır. Başarıları ve sorunlarıyla bu karmaşık meseleyi tartışmak şüphesiz geçmiş yüzyılın bu kısa tarihçesinin kapsamının çok ötesindedir.

"Muhafazakâr" ve "liberal" on dokuzuncu yüzyıla ait ideolojiler ve sıfatlardı; ama şimdiki kullanımları giderek belirsiz ve hatta genellikle anlamsız hale geldi. Her halükârda, yirminci yüzyılda ilerlemeler ve travmalar teknolojinin gelişimiyle, ya da daha doğrusu, gündelik hayatta giderek daha fazla etkinliğin ve izlenimin mekanikleşmesiyle doğrudan bağlantılıydı.

gerektiğine ikna eden kişinin Japon İmparatoru Hirohito olduğunu da. (Amerika'da monarşizm karşıtlığına bilgece bir istisna Temmuz 1945'te Başkan Henry Truman tarafından yapıldı: Japonya teslim olduğunda İmparatorun tahttan indirilmesi talebinden vazgeçti.) Ama 1945'ten sonra, Mısır'dan İran'a, Hindic'in den Afganistan'a, Doğu'da hâlâ süren monarşiler çeşitli Amerikan hükümetleri tarafından desteklenmedi.

Bu durumun fiilî ve olası tehlikeleri vardı. Örneğin: 1945'ten sonra insanlığın büyük bölümünün kendilerini ve dünyayı yok edebilmeleri mümkün oldu. Fakat bu gerçekleşmedi. Amerikan ordusu Ağustos 1945'te iki Japon şehrine atom bombası attığında bile bu -korkunç bir olay olmasına rağmen- II. Dünya Savaşı'nın sona ermesini sağladı. I. Dünya Savaşı sırasında yüz binlerce insan göç etmiş ve hayatını kaybetmiş olsa da, II. Dünya Savaşı'nda aralarında neredeyse beş milyon Yahudi erkek, kadın ve çocuğun da bulunduğu milyonlarca insanın sistematik bir biçimde öldürülmesi emrini veren ve bu emri uygulayanlar, belki de Avrupa'nın en eğitilmiş halkı olan Almanlardı. Milliyetçilik eski tip vatanseverliğin (her vatansever biraz da milliyetçidir ama çok az milliyetçi gerçekten vatanseverdir) yerini aldığı anda, milliyetçiler düşmanı kendi yurttaşları arasında arar. Bu sebeple 1940'lardan itibaren devletler ve milletler milyonlarca insanın göç edişine şahitlik etti. Farklı halkların bir aradalığının giderek artışı yeni bir tür enternasyonalizme yol açar mı bilmiyoruz. Halk iradesi -ne yazık ki çoğu zaman milliyetçi duygulara bağlıdır- birçok hükümetin bariz temeli artık.

Ama bu kitap yirmi birinci yüzyıl değil yirminci yüzyıl tarihi hakkında.

İKİ

“ARTIK YALNIZCA HALKLAR SAVAŞIYOR”

Bir Avrupa Savaşı • 1914: Kısa bir savaş mı? • Ama bütün uluslar birbirine saldırıyor • Yine de bu devletler arasında bir savaş • Çoğu generalin vasatlığı • Rusya savaştan çekiliyor • Komünizm: Bin yılı aşkın Rus tarihinde yetmiş yıllık bir dönem • Amerika’nın I. Dünya Savaşı’na girişinin karmaşık tarihi.

1914’te başlayan savaş ilk dünya savaşı değildi. Eğer “dünya savaşı” derken birden fazla kıtada ve denizaşırı savaşıyan güçlü devletleri kast ediyorsak, buna benzer savaşlar Avrupalıların dünyada geniş topraklara yayılıp oralarda güçlendiği geçtiğimiz dört yüzyıl boyunca (on altıncı yüzyıldan on dokuzuncuya kadar) İngiltere, İspanya ve Fransa arasında zaman zaman görülmüştü. Ama İngiltere hükümeti 1914 savaşını “Avrupa Savaşı” diye adlandırdığında büyük ölçüde haklıydı. Daha önceki denizaşırı savaşlardan ve II. Dünya Savaşı’ndan farklı olarak, 1914 savaşı birkaç istisna dışında Avrupa kıtasını kapsayan

büyük bir savaşı. Aralarında dört büyük Avrupa imparatorluğunun çöküşü, Avrupa haritasının beklenmedik bir şekilde yeniden çizilmesi ve bazıları bugüne de ulaşan birçok yeni devletin oluşmasının da bulunduğu muazzam sonuçları oldu. Ama bu dönüşümlerle beraber savaşın Avrupa medeniyetini uğrattığı derin şok da geldi; bu travma büyük ihtimalle II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından daha büyük ve daha uzun süreliydi.

Güneşli bir öğleden sonra, 28 Haziran 1914, Pazar günü imparator Franz Joseph'in halefi olacak Avusturya arşidükü Franz Ferdinand, o dönem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun pek de bilinmeyen bir taşra başkenti Saraybosna'da, yolculuk ettikleri üstü açık arabada Sırp bir terörist tarafından karısıyla birlikte vuruldu. Avrupa'da 1914'ten önceki on yıllar boyunca buna benzer terör eylemleri ve suikastlar gerçekleşmişti. Ama bu sefer Avusturya ve komutanları, bu korkunç ölümün, 1914'ten önce de birçok probleme sebebiyet vermiş Balkan eyaleti Sırbistan'ı cezalandırmak için uygun bir fırsat olduğuna karar verdiler. Bu türden bir askerî ceza Sırbistan'ın dersini almasını ve Avrupa'nın güneydoğusunda güç dengelerinin Avusturya'nın lehine değişmesini sağlayabilirdi. Bu ölümcül bir hesap hatasıydı. Suikasttan bir ay sonra Avusturya, Sırp hükümetinin Viyana'ya önerdiği ödünleri reddederek Sırbistan'a savaş açtı. Ve işte böylece yeni ve uğursuz bir şey gelmiş oldu: Avrupa'nın ve İngiltere'nin büyük bir bölümünün üzerine çöken bir kara bulut. O sırada, Birinci Deniz Lordu Churchill, on altı yıl sonra yazdığı benzersiz eserinde savaşı böyle tasvir edecekti. Temmuz 1914'te kralla tartışmak için toplanan İngiltere kabinesinin üyeleri hâlâ İrlanda meselesiyle meşgullerdi. 24 Temmuz'da "bu kördüğümünden bir çıkış arayan kabine, Fermanagh ve Tyrone'un çamurlu arka sokaklarında güçlkle ilerliyordu." O sırada bir görevli Avusturya'nın İngiltere Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey'e verdiği ultimatomun metnini getirdi. "Fermanagh ve Tyrone'un mahalleleri İrlanda'nın sisleri ve yağmurlarının arasında kaybo-

lurken Avrupa haritasının üzerine gözle görülür gölge oyunları yapan tuhaf bir ışık düşüverdi.”

Ancak üç ya da dört gün sonra bile, İngiltere hükümetindeki çoğu kişi, hem kabine hem de parlamento, Avrupa’da bir savaş çıkısa da İngiltere’nin bu savaşın içine çekilebileceği ihtimalini değerlendirmekte isteksizdiler. Sonra bir dizi olay gerçekteşti. Ruslar Sırbistan’ı desteklemeleri gerektiğine karar verdiler ve uzun mesafelere ulaşabilen devasa ordularını seferber ettiler. Almanlar kendilerinin de aynı şeyi yapmaktan başka seçeneği olmadığını düşündüler; Fransa’nın 1894’ten beri Rusya’yla ittifak halinde olduğunu biliyorlardı ve bütün savaş planları da buna dayanıyordu. Rusya Fransa’dan daha güçlüydü, bu yüzden de önce Fransa’ya saldırıp onu yenmeliydiler. Alman orduları bunu hızlıca başarmak için, tarafsızlığı kendileri ve İngiltere tarafından neredeyse yüz yıl önce kabul edilmiş Belçika’dan ilerlemeyi seçtiler. Artık bu tarafsızlığı kabul etmiyorlardı. 4 Ağustos geldiğinde Avrupa’nın Büyük Güçleri’nin tamamı artık savaştaydı.

1914’te Büyük Güçler’in komutanları ve devlet adamları da dâhil olmak üzere çoğu insan istisnasız bu savaşın uzun sürmeyeceğine inanıyor ve buna göre davranıyordu. Yanılıyorlardı. Bu yüzden, düşmanlarını değerlendirmek de dâhil, askerî planlarında da yanılığıya düştüler. Daha 1914 sona ermeden önce Avusturyalılar Sırbistan’ın çetin ceviz olduğunu anladılar. Eylül ayında, Almanlar Marne’da Fransızları 1870’de yendikleri gibi yenemeyeceklerini öğrendiler. Ruslar Alman ordusunun yarısı batıya yerleşmiş bile olsa doğrudan Almanya’ya ilerleyemeyeceklerini fark ettiler. 1914 Noel’ine yaklaşırken, I. Dünya Savaşı (Almanlar ve Amerikalılar artık ona böyle demeye başlamışlardı) uzadıkça uzamıştı. Yakın geçmişteki savaşlara benzemiyordu. Yine devletler arasında bir savaştı ama bu sefer bütün halklar birbirine saldırıyordu. Bunu öngörebilen çok az kişi olmuştu. Bu kişilerden biri de 1870-71’deki Fransa-Prusya

savaşının galibi yaşlı Helmuth von Moltke'ydi: "Kabine savaşları çağı geride kaldı; artık yalnızca halklar savaşıyor." Avrupa'nın silahlı devletleri artık "süresi ve sonuçları öngörülemeyen" savaşlar başlatabiliyorlardı.

1914'te milyonlarca insan savaşı coşkuyla karşıladı. Türkiye ve Bulgaristan İttifak Devletleri (Merkezi Devletler) adı verilen Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa girdiler. 1915'te İtilaf Devletleri rüşvetle İtalya'nın yanlarında savaşa girmesini sağladılar; İtalyan kamuoyu da savaşı coşkuyla karşıladı ama cephede pek de etkili olamadılar. O yıl kimsenin kazanıp kaybetmediği durumlar ortaya çıktı ama bu yalnızca sözdeydi. Avrupa'nın her yerinde açık alanlar ve yerleşim yerleri harabelerle dolup taşmış, geniş siperlerle delik deşik olmuş, yüz binlerce askerin ölü ve yaralı bedenleriyle dolup taşmıştı. 1916'da yarım milyondan fazla Fransız, İngiliz ve Alman askeri Verdun ve Somme'da hayatlarını kaybetti. Romanya ve Portekiz İtilaf Devletleri'ne katıldılar ama savaşın gidişatına çok az etkileri oldu. Alman bölüklerinin katılması Avusturya-Macaristan'ın şu ya da bu çarpışmayı kazanabilmesi için hayati önem taşıyordu.

Sonra, 1917'de büyük bir değişiklik oldu: Avrupa Savaşı'na Birleşik Devletler dâhil oldu ve Rusya da çekildi. Rusya'da iktidar talep eden yeni Bolşevikler 1918'in ilk aylarında Almanya ve müttefikleriyle küçük düşürücü bir anlaşma imzalamak zorunda kaldılar. Bu noktada Almanlar, Fransız ve İngiliz ordularını ezip Paris'e ulaşmak için son bir teşebbüste bulunarak şiddetli bir taarruz başlattılar. Ama Fransız ve İngilizler dayandı; 1918 yazının başlarında giderek daha fazla Amerikan birliği ön cephelerde savaşmaya başlamıştı.

Ekim ayı geldiğinde, yeni Alman hükümeti Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın bazı fikirlerini kabullenerek korkunç şartları olmayan bir barış anlaşması yapabileceklerini umuyordu. Böyle olmadı. Almanya'nın müttefikleri, Avustur-

ya-Macaristan da dâhil, yenilmekteydi. Alman silahlı kuvvetleri 11 Kasım 1918’de teslim oldu. Bunu barış değil neredeyse beş yıl sürecek kaotik bir dönem takip etti.

Özetlenmiş bir sonuç: 1918’de Fransa, İngiltere ve Birleşik Devletler Almanya’yı Rusya olmadan yenebildiler; yirmi beş yıl sonra, II. Dünya Savaşı’ndaysa bunu yapamadılar. Bir adam, Winston Churchill, bunu 1930 gibi erken bir tarihte bile öngörebilmişti. Almanların bir daha aynı şeyi denemelerini umuyordu. Ama denediler.

I. Dünya Savaşı tarihinin kısa bir özetini yaptık. Ama bunun yüzeysel bir özet olmadığını aklınızda bulundurun. Neredeyse her bir kelimeyi büyük bir özenle seçtim. Tarihin “gerçekler”den çok sözlerden oluştuğuna inanıyorum; çünkü “gerçekler” onları ifade eden sözlerden ayrı düşünülemez ve bu ifadeler gerçeklerin belirtilmesinden fazlasına tekabül eder. Bir tarihinin (tıpkı konuşan her insan için geçerli olduğu gibi) kullandığı ve seçtiği her kelime yalnızca biçimsel değil aynı zamanda ahlaki bir karardır da. Yine de yukarıdaki özet birçok şeyi kapsamıyor. Ve açık veya örtük biçimde, dışarıda bıraktığım birçok konu da bazı olayların anlamları. Bunların birçok bağlamda, birçok çeşidi var. Bu ansiklopedik bir kitap değil. Kendime çizdiğim sınırlar dâhilinde, tek yapabileceğim denemek.

Ağustos 1914’teki şu şaşırtıcı durumu düşünün; çok sayıda zeki devlet adamı, askerî ve siyasi uzman, yaklaşan çatışmanın büyük bir “fırtına” (bu kelimeye beyanlarında sık sık rastlanıyordu) olduğunu düşünüyor ve söylüyordu. Uzun zamandır bekleniyordu ama savaş mutlaka kısa sürecekti. Nasıl da yanılıyorlardı! Ama nasıl ve neden? Bence bunun en azından iki sebebi var. İlki bundan önceki yüz yıl boyunca Avrupa’da meydana gelen savaşlara dair değerlendirmeleri, hatıraları ve tarihî bilgileri. Bu savaşların neredeyse tamamı, Fransa-Prusya savaşı bile bir yıldan az sürmüştü. 1912-13

yıllarında Balkanlar'da bazı şiddetli, küçük savaşlar olmuştu ama bunlar önemsizdi. Büyük Güçler bu savaşlara dâhil olmamışlardı. Bütün bunların iletişim ve örneğin tren yolları gibi ulaşım sistemlerinin gelişmesiyle pek ilgisi yoktu. Asıl mesele başkaydı: Bu savaşlar devletler arası çatışmalardı ama aynı zamanda halklar arasındaydı da. 1914'te devletlerin geleneksel ve temel çerçeveleri mensupları olan milletlerle doluydu.

Yirmi yıl sonra Hitler devletin yalnızca kısıtlı bir çerçeve, bir *Zwangform* olduğunu, milletlerin varlığının modern devletlerden öncesine dayandığını ve eninde sonunda da onların yerini alacağını söyledi. Bunun önemli göstergelerinden biri I. Dünya Savaşı'ndaki, özellikle de 1914'teki olaylardı. Tarihçilerin detaylı ve değerli araştırmaları büyük ölçüde devletlerin ve hükümetlerinin birbirleriyle ilişkilerine yoğunlaşmıştır. Bu anlaşılır bir durumdur. 1914 hakkındaki sayısız kitabın nispeten çok azı örneğin basının etkisi, onun neredeyse her millette savaşı coşkuyla destekleyişinden söz eder; üstelik bu, 1914'ten önceki yıllarda okur-yazar artışı sebebiyle 'Basının Altın Çağı' adı verilen dönemdir. Bu, sosyal demokrasinin sonuçlarından biridir; enternasyonal sosyalizme inanan Marksizm'in tamamen yanıldığını gösterir. Alman bir işçinin karakteri, inançları (ve dilekleri) İngiliz ya da Fransız bir işçinkilerden tamamen farklıydı. Üstelik her milletin milli görüşleri sosyal sınıflar arasında eskisine göre daha az farklılık gösteriyordu. Pasifist ve enternasyonal sosyalist gruplar varsa da, savaş karşıtı görüşleri milli duyguların kaynayan kazanında yağ gibi eridi gitti (ilkeli Fransız sosyalist Jean Jaurès'nin savaş ilan edilmeden önce Paris'te öldürülüşünü hatırlayın). Son olarak, orduların düzeni bile milli birliğin artışını simgeler nitelikteydi. 1914'te, tıpkı 1870-71 Fransa-Prusya savaşında olduğu gibi, Alman ordusu hâlâ Prusya, Saksonya, Bavyera, Württemberg vb. mensubu komutan ve birliklerden oluşuyordu. 1914 Eylül'ündeki I. Marne Muharebesi'nden sonra bu ayrı birlikler anlamını yitirdi. Sonrasında, yalnızca Alman asker-

lerden mütevellit bir Alman ordusu vardı artık. Çokuluslu Avusturya-Macaristan ordusunun son derece çeşitli milli unsurları neredeyse 1918'e kadar bölücü ya da ayrılıkçı olmadılar. Savaş boyunca ordunun ve -sivillerle emekli subaylardan oluşan geniş "yedekler" de dâhil- sivillerin milli duyguları arasında da belirgin bir fark yoktu.

Bütün bunların demokrasi çağının yükselişinin bir parçası olarak önemi geriye dönüp bakıldığında daha iyi anlaşılıyor. Fakat yine devletler arasındaki I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında neredeyse hiçbirinin etkisi yoktu. Aynı şekilde, devlet adamlarının ve askerî liderlerin 1914'te bunun etkili ama kısa bir savaş olacağına dair inançları üzerinde de etkisi olmadı. Dikkatli hesapları, askerî planları yapanlarınkiler de dâhil, yanlış çıktı. Almanların mantıklı ve ikna edici Schlieffen Planı, Rusya'nın Fransa'dan çok daha güçlü olduğu ilkesine dayanıyordu; iki cepheli bir savaş olması halinde ilk önce ve çok geçmeden Fransız ordularının yenilmesi gerekiyordu, böylece Fransa barış isteyecekti. 1914'te (ve sonrasında da) tam tersi oldu. Fransızlar Marne Muharebesi'ni güç bela "kazanmış" olabilirlerdi ama Almanlar kesinlikle kaybetmişlerdi. Ve sonsuz derecede önemli bir başka sonuç da yeni, korkunç ve genellikle mantıksız bir mücadele türüydü: Büyük bir savaşta siperden sipere çatışılmış, sonuçta bir milyondan fazla Fransız, bundan daha da fazla Alman ve yaklaşık bir milyon da İngiliz askeri nadiren siperlerinden çıkıp ön cephelere ilerleyebilmişti.

Bu korkunç savaş türü yalnızca her türden devlet adamının beceriksizliğine değil birçok generalinkine de bağlıydı. Generaler en iyi ihtimalle vasatlardı ve savaş öncesi âdetleri, öğretileri ve hesaplarına çok uzun süre bağımlı kalıyorlardı; birden çok durumda yaratıcı olamamakla kalmayıp yetersiz de olmuşlardı. Marne galibi Joseph Joffre'un en önemli özelliği kararlı olmasıydı. Rakibi Moltke -1870'de muzaffer olan Prusya liderinin soyundandı- şüphe içindeydi, 1914'te etkisiz kaldı ve

sonuçta da psikolojik olarak yenik düştü. 1918'de Ferdinand Foch, İtilaf Devletleri'nin büyük ordusunun komutanı, yeterince iyi bir iş çıkardı ama bundan daha fazlasını yapamadı. Fransa'daki İngiliz generaller 1914'te yavaş kalırken 1918'de gereğinden fazla temkinliyidiler. (Çok iyi bir İngiliz Generali olan Edmund Allenby İngiliz ordusu tarihinde erlikten mareşalliğe yükselen tek askerdir.) Önde gelen Almanlar Paul von Hindenburg, Erich von Falkenhayn ve Erich Ludendorff sert ve kararlıydılar ama aynı zamanda da Prusyalılara özgü bir biçimde yaratıcılıktan yoksundular; II. Dünya Savaşı'ndaki Alman generalleri tamamen farklıydı. Avusturyalı, Macar ve İtalyan komutanların çoğunun performansları hatırlanmaya değmezdi. 1916'da öne çıkan bir General, Bolşeviklerin bile saygı duyup daha sonra terfi ettirdiği Rus lider Aleksei Brusilov'du; ama o zaman artık Ruslar için çok geçti. Savaşmaya bir süre daha devam etmiş olsalardı I. Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkarak Avrupa'nın doğusunun büyük bölümüne hâkim olacaklardı ve sonuçlar II. Dünya Savaşı'nın sonunda olanlardan pek de farklı olmayacaktı.

Böylece 1917'ye geliyoruz; bu yıl I. Dünya Savaşı'nın askerî tarihi için bir dönüm noktası olmasa da yirminci yüzyıl tarihi için öyleydi. Birleşik Devletler Avrupa'ya girerken Rusya çıkıyordu. Bir yıl sonraysa savaşın askerî dönüm noktası geldi: Fransa'da son Alman taarruzu da Fransız ve İngilizler tarafından durduruldu ve bunu da Batı Cephesi'nde giderek artan Amerikan varlığı ve Almanlar üzerindeki baskısı takip etti. Bu olaylar belirleyiciydi; ancak Rusya'nın Avrupa'dan çekilmesi öyle olmadı. (1941'de ve sonrasında bunun tam tersi oldu: Amerikalı ve İngilizler Almanya'yı Rusya olmadan yenebilirler miydi? Büyük ihtimalle, hayır.) Her halükârda, 1917'den sonra Birleşik Devletler ve Rusya -Amerika'nın kuruluşundan bu yana ilk kez olmak üzere- Avrupa'nın kaderini belirleyen faktörler oldular. Çok geçmeden, birbirinden farklı sebeplerle, hem Rusya hem de Birleşik Devletler Avrupa sahnesinden

çekilecekti ancak bu bir süreliğine pek de önemli olmayacaktı. Ama 1917 ve 1918'in bir bölümü boyunca Rusya'nın Almanya'yla savaşmayı bırakması son derece önemli bir meseleydi. Almanların, büyük miktarda birliği Doğu Cephesi'nden Batı'ya kaydırabilmesine sebep oldu; ancak bu durum umduklarından daha az etkiliydi ve İtilaf Devletleri'nin korkularını da boşa çıkardı.

1917'de Rusya'da (daha doğrusu, o dönemki başkenti St. Petersburg'da) iki devrim oluyordu. Şubat sonu ve mart ayında gerçekleşen ilk devrimin başını liberaller çekiyordu; başka gelişmelerin dışında, Çar tahttan feragat etmek zorunda kaldı. İkinci ve daha meşhur devrim Ekim ve Kasım aylarında gerçekleşti; komünistler (Rusça Bolşevikler) karmaşa yaşanan bir dönemde liberaller ve burjuvalar (küçük bir azınlık) etkilerini kaybedince iktidarı ele geçirdiler. Ekim olayları birçok sebepten gerçek bir devrim sayılamazdı: Lenin ve destekçileri St. Petersburg'daki birkaç terk edilmiş hükümet binasını ele geçirdiler yalnızca. Sonra Rusya'nın bazı bölgelerinde bir tür iç savaş başladı ve en az üç yıl sürdü. Bundan sonra da Rus İmparatorluğu, yeni adıyla Sovyetler Birliği, Komünist Parti liderleri tarafından yönetilmeye başlandı.

1917'den sonra birçok insan, özellikle Avrupa'da, kendileri ve medeniyetleri için en büyük tehlikenin komünizm olduğuna inandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok insan, özellikle de Amerikalılar, yirminci yüzyılın tamamına damgasını vuran hatta kaderini belirleyen meselenin iki ideoloji arasındaki muazzam ve tarihî mücadele olduğuna inanıyordu: Komünizm ve demokrasi (ya da özgürlük ve kapitalizm). Ve komünizmin yalnızca Rusya'da değil tüm dünyada tehlikeli destekçileri vardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra komünizm en azından Orta Avrupa'ya yayılacak gibi görünüyordu; II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonraysa Çin ve Rusya'nın, iki büyük

komünist devletin, Avrasya'yı beraber yöneteceği düşünülüyordu. Bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Sovyetler Birliği örneğinde bile komünist "iktidar"ın (tırnak işaretlerini bilinçli olarak koydum) Rus devleti ve halkının bin yıldan uzun süren tarihinde yaklaşık yetmiş yıllık bir dönem olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. 1989'dan sonra Rusya liberal demokrasiye geçmedi; büyük ihtimalle uzun bir süre boyunca da kalacağı gibi, her zamanki Rusya olarak kaldı.

1917'de, Bolşeviklerin önce St. Petersburg'da, sonra da Rus İmparatorluğu'nun büyük bölümündeki -görece- başarısı savaşın ve Rusya'nın, ideolojisini de büyük ölçüde desteklemedikleri Batı devletleriyle aynı cephede yer almasının halk tarafından istenmemesinin bir sonucuydu. 1917'de Rusya'nın liberal ve demokratik yeni hükümeti birçok sebeple halk tarafından sevilmiyordu, ama bunlardan biri de İngiltere ve Fransa'yla yapılan ısrarlı ittifaktı ki bu ittifak aynı zamanda savaşta daha etkili bir Rus gücü de gerektiriyordu. (Pavel Mil-yukov gibi liberal devlet adamları Çar yönetiminin yeterince Alman karşıtı olmadığını iddia ediyordu.) Birçok Bolşevik'in Alman düşünürlerden -tabii ki Marx'tan- etkilenmiş olmaları da, en azından bir süreliğine başka bir etken teşkil etti. Ama en önemlisi, Rusya'da (ve iç savaş sırasında) kazanıp hayatta kalabilmeleri için Almanya'yla bir anlaşmaya varmaları gerekiyordu. Böylece 1918'in başlarında, Brest-Litovsk'ta Almanya ve diğer İttifak Devletleri'yle bir "barış" anlaşması imzalayarak Almanya'ya birçok taviz verdiler. Bu anlaşma uzun sürmeyecekti; ama Bolşevikler I. Dünya Savaşı'nı takip edecek kaotik ortamda birçok Doğu ve Orta Avrupa ülkesinin kendiliklerinden komünist olacağına inanıyorlardı.

Bu -birkaç kısa ömürlü ve komik teşebbüs dışında- gerçekleşmedi. 1789'dan sonra Fransız Devrimi'nin fikirleri ve örnekleri bütün Fransa ile Batı ve Güney Avrupa'da kendi kendine yayılmıştı. Ancak 1918'in üzerinden yirmiden fazla yıl geçtik-

ten sonra, II. Dünya Savaşı'nın ortasına kadar, Sovyetler Birliği (Dış Moğolistan bölgesi de dâhil) dünyadaki tek komünist rejim olarak kaldı. 1921'de artık "Demir Perde" inmiş, Rusları tüm Avrupa'dan izole etmişti. Yirmi beş yıl sonra Stalin, Rusya'nın II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı elde ettiği büyük zaferlerin meyvesini toplayacak, birçok Doğu Avrupa devletine komünist rejimler dayatacaktı. Bu da uzun soluklu olmadı. Tuhaf bir biçimde, ya da belki de bu o kadar da tuhaf sayılmaz, komünizm karşıtlığı o zaman (bazı yerlerde halen) Batı dünyasında en popüler ideolojidi. Bu durumdan en çok faydalanan- sa Adolf Hitler olacaktı.

Ama bu sırada -ayrıca ABD'nin Avrupa'dan çekilişi sırasında- dünyadaki Amerikan etkisi, komünist ya da değil, Rusya'nın etkisinden daha büyük, daha kapsamlı ve bazen daha derinlere işlemişti ve öyle de kalacaktı. Stalin yönetiminde Rusya enter-nasyonalizmden milliyetçi bir komünizme döndü (diğer görünüşte "komünist" ülkelerde de öyle). Bu da kısa ömürlü oldu.

Birleşik Devletler'in I. Dünya Savaşı'na girişi basit -ama aynı zamanda da karmaşık- bir meseledir. Avrupa'daki Amerikan birliklerinin savaşın İtilaf Devletleri lehine sonuçlanmasını sağ-laması açısından basittir. Şu tarihî soru açınsındansa karmaşık-tır: Bu nasıl oldu? 1914'te çoğu Amerikalı Birleşik Devletler'in Avrupa'daki bu yeni savaşa dâhil olabileceğini (hatta olması gerektiğini) aklından bile geçirmiyordu. Üzerinden üç sene bile geçmeden, 1917'de, Amerikalıların çoğunluğu Almanya'ya sa-vaş ilan etmelerini ve kara ve deniz kuvvetlerinin Amerikan ta-rihi boyunca ilk kez Avrupa'ya girmesini coşkuyla karşılıyordu.

Bu, tarihçilerin demokratik çağ tarihinin incelenmesinin ve yeniden inşasının, uluslararası tarih de dâhil, daha önceki çağlarınkinden son derece karmaşık olduğunu ve olacağını düşünmelerine sebebiyet veren klasik örneklerden biri, belki

de en önemlisiydi ve hâlâ da öyledir. (Üstelik belgelere ulaşabilmenin demokrasinin faydalarından biri olmasına rağmen durum böyledir.) Bu aynı zamanda, önem arz eden ama her zaman şüpheli ve doğası gereği kesin olmayan “kamuoyu” incelemesini de içerir ki bu kavramı “kamu vicdanı” adını verebileceğimiz kavramdan ayırmak genellikle zordur. İki kavram aynı değildir ama birbiriyle kesişir. I. Dünya Savaşı sırasında Amerika’da “kamuoyu araştırması” (kaçınılmaz bir biçimde kesin olmayan yönleri de dâhil) yaygın değildi; ama kamuoyu kamu vicdanından ayrılabilirdi. Kamuoyu genellikle eğitilmiş kişilere, sosyal olarak tanınmış figürlere, gazete okur ve yazarlarına, üst ve orta sınıf mensuplarına atfedilen bir kavramdı. (Bu listenin kendisi de, Amerikan toplumunun sürekli devinen, karmaşık panoramasındaki grupları belirlemekteki zorluk ve belirsizlikler konusunda fikir vermeli.)

Amerika’nın 1914-17 yılları arasında savaşa giden yolda nasıl ilerlediğini konu alan birçok harika kitap vardır. Bu kitapların çoğu takip eden olayları tasvirlerindeki kesinlik sayesinde değerlidir. Bazılarının yazarları, kamuoyunu şekillendiren bir kaynak olan basın da dâhil birçok farklı etkinin farkındaydı. Bir başka önemli konu da, Amerikan toplumunun üst katmanı (istisnalar olsa da) büyük ölçüde İngiliz taraftarıyken, Amerikan popülistlerinin öyle olmamasıydı. Bir başka meseleyse, Atlantik’te gerçekleşen önemli olaylardı (bunların haberleştirilme ve temsil edilme biçimleri de önemliydi). Örneğin, Nisan 1915’te Almanların *Lusitiana*’yı batırmaları (bir İngiliz gemisiydi ama taşıdığı yüzlerce Amerikalı da öldü) ve Almanların 1916’da alınan koşulsuz denizaltı harbini durdurma kararı Ocak 1917’de sona erdi. Genel olarak, İngiliz propagandası ve İngiliz yanlısı propagandalar Birleşik Devletler’de çoğunlukla beceriksiz olan Alman propagandasından daha etkiliydi. Yine de Amerika’nın Nisan 1917’de Almanya’ya savaş ilan edişinin ardında yatan olayların ve faktörlerin sıralanması yetersizdir. Zira Amerikan halkının duyguları (ayrıca kimi zaman kamuoyunun da) basit

değildi. Birçok Amerikalı Yeni Dünya'nın eskisinden üstün olduğuna inanıyordu. Çoğu kişi ayrıca "o tarafa" bir ordu gönderip Eski Dünya'ya bir ders vermesinin doğru davranış, hatta belki de Amerika'nın görevi olduğuna inanıyordu. Ve yine birçok kimse bu savaşın aynı zamanda, hatta belki de her şeyden öte Alman emperyalizmine karşı bir demokrasi savaşı olduğu inancındaydı. (1917 başlarında Çarın tahttan indirilmesi, Birleşik Devletler'in bir monarşiyle ittifak kurduğunda oluşacak tatsız durumu ortadan kaldırmış gibi görünüyordu.) Bir süreliğine durum gerçekten de böyle gibiydi. Bu sefer, "birçok" ve "çoğu" gibi kelimeleri destekleyecek sayılar vardı. Birleşik Devletler Kongresi savaş ilanını 393'e 50 oyla kabul etti; bu oran o dönem Amerikan halkı arasındaki bölünmeyi de pek yanlış olmayan bir biçimde yansıtıyor gibi görünüyor.

Bütün bu karmaşa Başkan Woodrow Wilson'ın zihninde ve ruhunda da mevcuttu. 1912'de başkan seçilmişti çünkü Cumhuriyetçi Parti bölünmüştü: Çoğunluk Theodore Roosevelt'e üçüncü bir dönem vermek istemiyordu. Bu acıklı hatta trajik bir gerçektir ve pek çok Amerikalı hâlâ bunun farkında değildir. Bütün hatalarına rağmen Theodore Roosevelt büyük bir adamdı. Dünya, diğer milletler ve hatta tarih hakkındaki bilgisi, bir dönem üniversitede profesör olmuş Woodrow Wilson'inkinden üstün ve daha kapsamlıydı. Eğer 1914'te Amerikan Başkanı Roosevelt olsaydı I. Dünya Savaşı tarihi bambaşka, belki de daha kısa olurdu.

Ama bu tarz spekülasyonların yeri burası değil. Amerika'nın 1917'de savaşa girmesinin uzun ve kısa vadeli sonuçları olduğunu söylemek yeterli. Özellikle de demokrasi çağında bir savaşa son vermek başlatmaktan daha zordur. 1918'deki barış ve sonrasındaki birçok hatanın sorumlusu Wilson'dı. Bundan daha önemlisi ve daha kalıcı sonuçları olansa, Amerikan halkının zihnine miras bıraktığı ideolojyidi; küresel bir evrenselcilik ideolojisi ("Amerika için iyi olan dünya için de iyidir")

ki bazı faydaları olsa da bunlar çok sayıda ve kalıcı kusuruyla karşılaştırılamazdı. (Onu takip eden hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi Amerikan liderlerinden Wilson’a dikkate değer derecede hayranlık besleyen isimler arasında Herbert Hoover, Franklin Roosevelt, John Foster Dulles, Richard Nixon, Bill Clinton ve George W. Bush da vardır.) Bu bağlamda değerlendirildiğinde de bu solgun profesör başkanın fikir ve tercihleri çağdaşı Lenin’inkilerden daha uzun soluklu olmuştur ve bunun şimdi bile geçerli sonuçları vardır. İşte tarihin cilvesi ve işte insan zihninin karmaşıklığı.

“MİLLETLERİN KENDİ KADERİNİ BELİRLEMESİ”

Yeni bir Avrupa mı? Hem evet hem hayır • Dört büyük
İmparatorluğun sonu mu? Hem evet hem hayır • Barış
anlaşmaları ve ağır kusurları • Asya'daki sonuçlar • “Orta
Avrupa” bir kez daha merkezde.

“Koşulsuz teslim” net olmayan bir cümle ya da esastır zira her teslimde örtük (hatta bazen açık) tavizler verilir. Eğer bu esas her iki tarafça da kabul edilirse koşulsuz teslim bir savaşı kesin olarak bitirir. Bu durum I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1918'de her zaman böyle olmadı. Savaş bazı yerlerde ateşkesle, bazı yerlerde ise daha karmaşık ve aşamalı bir biçimde sona erdi. Ortalık 1923'e kadar tam anlamıyla sakinleşmedi ve o zaman bile, özellikle de kaybeden devletler arasında bir tamamlanmamışlık hissi hâkimdi. Savaş sırasında, İngiltere'deki birkaç liberal düşünür ve uluslararası “uzman”ın desteklediği bir

fikir ya da ideal olan “Yeni Avrupa” hakkında bazı konuşmalar yapılmıştı; bu fikrin çok az etkisi ve yankısı oldu. Yeni bir Avrupa (Pan-Avrupa) için sunulan tamamen yeni, yaratıcı ve radikal öneri 1923’te ortaya çıktı, çok uluslu bir devletin mensubu olan Avusturyalı bir soylu tarafından kaleme alınmıştı. Büyük yankı uyandırdı ama gerçekten etkili olmadı. Bu büyük ölçüde saygıdeğer çabaya daha sonra tekrar dönebilirim; fakat bu noktada bile, kaynağının, 1930’dan sonra Almanya’da da olduğu gibi, farklı, yeni, dinamik ve sekiz ya da dokuz yıl sonra ikinci bir dünya savaşına sebep olacak bir siyasi gücün uyanmaya başladığı Avusturya olduğunu unutmamakta fayda var. Bu gücün beklenmedik ve sıra dışı lideri bir Avusturyalı, Adolf Hitler’di; Almanya’yı, daha sonra da Avusturya’yı birleştirdi ve 1939’da diğer devlet adamlarının aksine ikinci bir dünya savaşı başlatmayı tercih etti. Üstelik bu savaşı neredeyse o ve Almanca konuşan halklar kazanacaktı.

Hitler’in kendisi ve hayatı için de I. Dünya Savaşı’nın sonu ani ve şoke edici bir dönüm noktası olmuştu. Bu savaşa gönüllü katılmıştı (Avusturya değil Alman ordusunda); Kasım 1918’de kendisini askerî bir hastanede bulmuştu ki “kendini bulmak” deyimini bu durumu tam olarak anlatan bir deyim aynı zamanda. Daha sonra ünlü biyografisi *Mein Kampf*ta bu uyanışı anlatacaktı ve “kendisini bulmasının” ne kadar önemli olduğunu sorgulamak için hiçbir sebep yok. Gençliği ve savaş sırasındaki kayda değer askerî hizmeti sırasındaki düşüncelerinin sıra dışı bir yanı pek yoktu. 1918 yılında otuz yaşındaydı. Kendi seçtiği vatani (Almanya) ve anavatanı (Avusturya) yenilmişti. Bu yıkıcı olaylardan etkilenen dünya görüşü son halini aldı. Bir anda, çok sevdiği annesinin yıllar önceki kaybıyla, annesine çok bağlı bir evladın bitmeyen yasıyla karşılaştırılacak denli büyük bir trajediyle karşı karşıya kalmıştı. İşte o zaman ve orada, “Bir politikacı olmaya karar verdim,” diye yazdı. Bu kararının sonuçlarından biri de ikinci bir dünya savaşı olacaktı.

1918’de ve onu takip eden uzun yıllar boyunca kimse bunu öngöremedi. I. Dünya Savaşı’nın sona ermesi pek bir şey kazandırmasa da en azından galip devletlerin rahatlamasını sağlamıştı. 1918 Kasım’ında Londra’da görülen yaygın tepkilerden biri, Ateşkes’in daha önce İngiltere tarihinde görülmemiş türden, geceli gündüzlü coşkulu kutlamalarla karşılanmasıydı. Yeni kurulan bazı devletler haricinde, bu tarz coşkulu kutlamalar çok az yerde görüldü; İtilaf Devletleri’nin zaferi ve yüzyıllardır süregelen büyük Avrupa İmparatorluklarının kısmi yıkılışı sebebiyle, savaşın sonunda Avrupa’da sınırlar belki de önce ya da sonra görülmemiş bir kesinlikle çiziliyordu. Bu, en önemli değişiklikti. Alman İmparatorluğu küçülmüş, monarşisi yok edilmişti. Yine de bundan yirmi yıl sonra, yeni bir Almanya Avrupa’daki en büyük güçlerden biri oldu. Avusturya-Macaristan’da monarşi sonra ermekle kalmamış, bu eski geleneksel devlet ve imparatorluk yarım düzine devlete bölünmüştü. Bazı bölgeleriye sınırları yeni çizilen ve birçoğu bugün bile mevcut başka ülkelere verildi. Rus İmparatorluğu ise, daha önce gördüğümüz gibi, monarşiye 1917’de son vermişti zaten; yeni ve tuhaf Bolşevik rejiminin hayatta kalmak için ödediği bedelse eski Rus devletinin küçülmesi ve batı ucunda dört ya da beş yeni devlet ve milletin ortaya çıkmasıydı. (Bu devletler de 1940’tan önce büyük ölçüde yok oldularsa da bir elli yıl sonra tekrar ortaya çıktılar.) Monarşilerin kalkmasının küçük bir istisnası, İttifak Devletleri’nin müttefiki Bulgaristan’dı; kraliyeti diğer dünya savaşının sonuna, 1946’ya kadar sürdü. Büyük istisna ise Osmanlı İmparatorluğu’nun 1918’de dağılmasından sonra, muhteşem bir general olan Mustafa Kemal’in bir tür askerî yönetimle önderlik ettiği Türkiye’ydi. Geleneksel Türk âdetlerini ve kurumlarını otoriter yumruğuyla yıktı ve yerine yenilerini koydu; ancak Orta Doğu’daki bazı milletler ve ülkeler (Mısır, Suriye, Filistin, Lübnan, Irak vb.) üzerindeki eski ve artık kırılğan Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiğini de kabul etmesini bildi. Bu uzuvların kesilip atılmasının Türkiye’ye çok az zararı ve fazlasıyla faydası oldu.

Bunların çoğu Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye'yle İtilaf Devletleri ve ilgili devletler arasında 1919'da ve 1920'de Versailles ve Paris'in başka banliyölerinde imzalanan barış antlaşmalarıyla düzenlendi. Her ne kadar Başkan Wilson 1919 baharında bir Amerikan başkanından beklenmeyen biçimde Washington'dan ayrılıp haftalarca Paris'te kalsa da, Birleşik Devletler bu anlaşmaların imzacısı ya da garantörü olmamayı tercih etti. 1919'daki barış süreci bir talihsiz olaylar zinciriydi ve bunların çoğu da anlaşmaları düzenleyenlerin eksikliklerinden kaynaklanıyordu. Avrupa haritasında sekiz yeni devlet ortaya çıktı; küçülmüş ve budanmış bir Avusturya, Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Çekoslovakya ve (1919'dan önce bağımsız olmayan) Macaristan. Bir de üç Slav ülkesinin; Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'nın bir araya gelip kurduğu SHS, sonra alacağı isimle Yugoslavya vardı. 1919'dan yirmi yıl sonra bu unsurların çoğu, genellikle parçalandıkları için haritadan silindi; bölünmeyen ve varlığını sürdüren tek devlet Finlandiya'ydı (ki onlar da 1940'ta topraklarının bir bölümünü Sovyetler Birliği'ne bırakmak zorunda kaldılar). Çoğu parlamenter hükümetleri benimsedi; ancak 1919'u takip eden on yıl içinde, orta sınıflarının küçüklüğü ve zayıflığının da aralarında sayılabileceği çeşitli sebeplerle liberal ve burjuva yapıları terk edeceklerdi.

Bu arada, her ne kadar kısa vadede zayıflasalar da, birleşmiş bir Almanya ve birleşmiş bir Rusya varlığını sürdürüyordu. Bunun sebeplerinden biri de barış anlaşması şartlarını belirleyen güçlerin ileriye görmekten aciz olmalarıydı. Bir diğeri de intikam eğilimi ve geçici muzafferlerin güvenlik ısrarıydı. Bir başka sebepse, özellikle de İngilizlerin (onlara eşlik eden kalabalık bir uzman grubu olmasına rağmen) bu anlaşmaların bazılarına dikkatlerini yeterince vermemeleri idi. Önemsiz işler elçilerini ve diplomatlarını bir yıldan uzun bir süre boyunca oyaladı ve bazı detaylar atlandı. Bütün bu anlaşmalar Versailles, St. Germain, Neuilly, Trianon ve Sèvres'de

Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Türkiye'yle tartışılıp -kurbanlarına hiç söz hakkı tanımadan ya da çok az tanıyarak- imzalanmıştı. Yenilenler hiçbir barış anlaşmasını coşkuyla karşılamaz ancak 1919 ve 1920'de geçici olarak güçsüz kalmış kurbanlara dayatılan aşağılayıcı şartların miktarı alışılmıştan da fazlaydı. Zaten zayıflamış Alman ordusunun silah ve asker miktarı sert biçimde kısıtlandı; Alman deniz kuvvetleri daha da küçültülmüştü. İtilaf Devletleri görünüşte Almanya'nın şişirilmiş cezalarını ödemesini garantiye almak amacıyla Ren kıyısına bir işgal gücü yerleştirdi. Almanya'nın 1914'te başlayan savaşın birincil sorumluluğunu üstlenmesi gerekiyordu. Almanya ve Avusturya arasında herhangi bir birleşme teşebbüsü yasaklandı. İmparatorluk Almanya'sının bazı bölümleri, özellikle Alsace-Lorraine ve büyük ölçüde Almanların yaşadığı bir bölüm toprak Fransa ve Polonya'ya verildi. Bu listede eksikler vardır; ancak en yaralayıcı şart geniş Alman, Avusturya, Macar nüfuslarının başka devletlere ve krallıklara gönderilmesiydi. Devletlerin ve sınırların yeniden belirlenmesinden en çok etkilenen ülke, daha önce sahip olduğu toprakların üçte ikisini ve orada yaşayan üç milyondan fazla Macar'ı Çek, Slovak, Sırp, Hırvat, hatta Avusturya ve İtalya idaresine bırakan Macaristan oldu.

Bütün bunlar Başkan Wilson'ın 1918'de benimsediği ve ilan ettiği "milletlerin kendi kaderlerini belirlemesi"ne dair birincil değer ve haklara yönelik ilkesine rağmen yapıldı. Bu daha önce İtilaf Devletleri tarafından çok az dikkate alınmıştı. Ama 1918'e gelindiğinde bu ilkeleri kabullenecek kadar yorgundular, ancak bunu düşüncesizce ve beceriksizce yaptılar. Bütün bunlar Wilson ve yönetiminin bu ilkelere desteklerini büyük ölçüde kestikleri bir dönemde gerçekleşiyordu; hatta Birleşik Devletler Avrupa'dan çıkmaya karar verip birliklerini geri çektiğinde. Bu yüzden Birleşik Devletler bu anlaşmaların bazılarında ne imzacı ne de garantör oldu. Milletler Cemiyeti -Wilson'ın fikir babası olduğu ve en önemsendiği hedeflerinden

biri- o zaman Cenevre’de kuruldu. Uluslararası ilişkiler arenasındaki böylesine yeni bir kurum hem Avrupa’da hem de Amerika’da liberallerden destek gördü ama bu da kısa ömürlü oldu. Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, Fransa’nın sınırlarını ve güvenliğini garantiye alacak uzun ömürlü, hatta belki de kalıcı bir İngiliz-Amerikan-Fransız ittifakı kurulmasını umuyordu ama bu gerçekleşmedi. Ayrıca Doğu Avrupa’da ortaya çıkan yeni devletlerin birçoğunun da Fransa’nın müttefiki olacağını düşünüyordu; bu da Fransa için, bir başka korkunç Alman-Fransız savaşı çıkacak olursa askerî ve siyasi güvence anlamına gelecekti. 1919’un üzerinden yirmi yıl geçmeden, Fransa ile Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya ve hatta Polonya arasındaki bir zamanlar etkileyici olan ittifak çoktan kıymetini kaybetmişti bile.

Rusya’nın yeni komünist yöneticilerinin çoğu enternasyonalistti. Rusya’daki komünizmin başka ülkelerde, özellikle Almanya da dâhil Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde tekrarlanacağına inanıyor ve bunu planlıyorlardı. Bu gerçekleşmedi. Rusya’ya yakın ülke ve milletlerin ve oralardaki komünistlerin Rus “örneğini” takip edeceklerini düşünmek için -belki dedaha çok sebep vardı. Ama bu da gerçekleşmedi. Çünkü bu milletler, komünist olsun ya da olmasın, Rus yönetimini reddettiler. Rus iç savaşı sırasında bu milletler (İngiliz ve Fransız hükümetlerinin en azından bir süreliğine yaptığına aksine) Bolşevik karşıtı orduları ve generallerini desteklemediler çünkü onların eski Rus İmparatorluğu’nu yeniden kurmak istediklerini biliyorlardı. Ama Rus ya da başka millettten Bolşevikler konusunda da hayallere kapılmıyorlardı. Onları silahlarla uzaklaştırdılar. Lenin ve destekçileri bunun geçici bir durum olduğunu düşündüler ama öle değildi. 1920’ye gelindiğinde “Beyaz” (yani komünizm karşıtı) orduların ve İtilaf Devletleri’nin onlara verdiği destek sönmüştü. Artık Lenin ve adamları komünizmin Orta Avrupa’da ilerlemesini sağlayacak temel aracın askerî güç, yani Kızıl Ordu olduğunu düşünüyorlardı.

Ordusu 1920'nin başında Ukrayna'ya sızmış olan yeni Polonya'yla savaşmak için sebepleri vardı. Böylece, beklenmedik sonuçlarıyla 1920 Polonya-Rus savaşı başladı. Kızıl Ordu Polonyalıları püskürttü ve Varşova sınırına kadar ilerledi. Orada, Ağustos 1920'de Polonyalılar, birkaç yüz kilometre doğuya, Belarus ve Batı Ukrayna'ya doğru çekilmek zorunda kalan Rus ordusunu yendiler. Böylece Lenin ve takipçileri Rusya'daki iktidarlarını korumak için barış, ya da daha doğrusu, düşmanlarıyla daha fazla savaşmamaları gerektiğini anladı. Böylece 1920 ve 21'de aralarında Polonya ve Finlandiya'nın da bulunduğu batıdaki komşularıyla bir dizi anlaşma imzaladılar ve bu anlaşmalar büyük ölçüde bu iki ülkenin yararına oldu. Bu aynı zamanda yeni Sovyetler Birliği'nin küçülmesi ve zorunlu bir izolasyona tabi olması anlamına geliyordu. Bundan sonra Sovyetler Birliği diplomatik açıdan -hoşa gitmeyen bir devlet olsa da- tanındı (Birleşik Devletler, Macaristan, İsviçre ve Yugoslavya hariç ama sonunda onlar da tanıyacaktı).

Rus Bolşevikler ulusal ittifakların, geleneklerin, fikirlerin ve duyguların ideolojilerden, özellikle de uluslararası olanlardan daha güçlü olduğunu çok geçmeden öğrenmişlerdi. Üstelik bu "güç" popüler olmaktan daha fazlasını gerektiriyordu; kararlı insanlar tarafından, uluslararası arenada lanetlenmek pahasına bile olsa gösterilmesi gereken bir gücü bu. Bu gücün çarpıcı bir örneği Türkiye ve Yunanistan meselesinde görüldü. Türkiye, İngiltere ve Fransa (ve İtalya) tarafından, üzerine pek de düşünülmemiş bir biçimde cezalandırılmış ve 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu kesilip biçilmiş bir devletçik haline getirilmişti. Bu anlaşmayla Türkiye, Yunanların yaşadığı topraklarının birçoğunu kaybetmişti. Türkiye I. Dünya Savaşı'na geç ve kararsız bir biçimde girerek İttifak Devletleri'nin yanında yer alsa da böylesi bir muameleyi hak etmiyordu. Ülkenin yeni lideri Mustafa Kemal, Fransa ve İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'ndan dört yıl sonra Orta Doğu'da başka bir savaşa girmek istemediğini gördü. Böylece

1922’de o ve Türk askerleri Yunanistan’la muharebeye girerek, yüzyıllardır Anadolu’da yaşayan geniş Yunan nüfusunu sınır dışı etti. 1923’te Lozan’da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan ve Batı devletlerinin düzenlediği anlaşma sınırları yeniden çizdi ve bu iki eski düşman arasındaki ilişkide yeni bir döneme geçilmesini sağladı. Ayrıca dünyaya, özellikle de Avrupalılara, Paris Barış Anlaşmalarının güç kullanılmak suretiyle er ya da geç değiştirilebileceğini gösterdi.

Bu kitap (kısa) bir yirminci yüzyıl tarihçesi ve okurlarım da, özellikle de bu noktada, kitabın büyük bölümünün neden dünyanın geri kalanı yerine Avrupa tarihiyle ilgilendiğini merak edeceklerdir. Bu vurgu kitabın devamında değişecek, ancak 1914-23 arasındaki döneme neredeyse taraflı bakışın en az bir önemli sebebi var. I. Dünya Savaşı’nın öncelikle ve neredeyse tamamen bir Avrupa savaşı olduğunu gördük (gerçi Avrupa Güçleri arasında Afrika ve Orta Doğu’da da bazı önemsiz çatışmalar olmuştu). Ayrıca bu büyük savaşın belirleyici sonucunun Birleşik Devletler ile Rusya’yı ilgilendirdiğini de görmüştük; ama o zaman, Rus ve Amerikan İmparatorluklarının her ikisi de savaş bittikten sonra farklı sebeplerle Avrupa’dan çekilmişlerdi.

Bu siyasi ve stratejik çekilmelere rağmen, birçok Avrupalının hayatlarında ve düşüncelerinde Amerikan etkisi artarken, bu Rus etkisi için geçerli olmadı. Böylece, 1919-39 arasında Amerika’nın etkisi, Avrupa’dan “izole” olacağı belirtilmesine rağmen sürdüğü gibi, Avrupa’nın dünya tarihi panoramasındaki önceliği de devam etti. 1939’da II. Dünya Savaşı da bir Avrupa savaşı olarak başladı (Hitler böyle olmasını istiyordu), ama öyle devam etmedi. Fransız, İngiliz, İspanyol, Belçika ve Portekiz İmparatorluklarının kolonyal toprakları büyük ölçüde değişiklik göstermedi. Bazıları artık 1914 öncesinde Almanya’ya ait kolonilere de sahipti; bazıları kolonyal yönetimlerine reform getirdi ama bu koloniler II. Dünya Sa-

vaşı'na kadar son bulmadı. Yerli milliyetçiliğinin ve anti-kolonyalizmin işaretleri görülüyordu ama etkileri çok azdı; bunun tek istisnası ki bu dikkate değer bir istisnaydı, 1920'lere gelindiğinde Batı Avrupa halklarının ve entelektüellerinin zihinlerinin kolonyal imparatorluklarına artık derinden bağlı olmadığına dair emareler olmasıydı. 1919'dan sonraki birkaç yıl boyunca, komünist Rus idareciler ve onların dünya çapındaki destekçileri ırkçılık, kolonyalizm ve emperyalizm karşıtı yeni Rusya'nın zaferinin Türkiye, İran ya da Afganistan gibi ülkelerde yeni hükümet ve liderlere yol açarak onları Sovyetler Birliği'nin doğal müttefikleri haline getireceğine inanıyorlardı. Bu da gerçekleşmedi. Az sayıda istisna dışında, yeni milliyetçi ve kolonyalizm karşıtı baskın yöneticiler -Türkiye'de Mustafa Kemal, İran'da Şah Rıza, Afganistan'da Emanullah ya da daha sonra Çin'de Çan Kay Şek gibi isimler- Rusya'yla pek ilgilenmedikleri gibi kendi ülkelerindeki komünistleri de dikkate almadılar ve imkân bulur bulmaz da yok ettiler.

Büyük (ve iki dünya savaşı boyunca dayanan) bir istisna Japonya'ydı. Modernleşme hareketine 1914'ten yıllar önce başlamıştı; siyasi ve askerî üstünlüğünü Kore'de ve Çin'in bir bölümünde göstermeye 1914'ten önce girişmişti; 1905'teki küçük ama etkileyici bir savaşta Rusya'yı çok modern bir deniz kuvvetleriyle yenmişti. Hatta I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler (Amerikalılardan ziyade) Japon savaş gemilerinin birçok denizdeki varlığını hoş karşıladılar. Yani Japonya I. Dünya Savaşı'nın galiplerinden biriydi, birçok yerde Washington'da ve hatta Amerikan halkında endişe uyandıracak kadar ilerlediler. Savaştan sonra bir silahsızlanmanın olması doğal ve beklenen bir şeydi, buna Amerika, İngiltere ve Japonya'nın I. Dünya Savaşı'ndan kalma, muazzam büyüklükteki savaş filoları da dâhildi. Bu amaçla 1921-22 yıllarında Washington'da bir konferans düzenlendi. Bu konferans hariç dışişleriyle pek ilgilenmeyen bir başkan olarak tanınan Warren Harding'in yönetimi kayda değerdi. Bu konferansın

mimarı, Harding'in başarılı ve değerli Dışışleri Bakanı Charles Evans Hughes'du. Katılımcı devletler savaş gemisi tonajının 5:5:5:3:3 oranında olmasını kabul ettiler; bu türden donanma kısıtlamalarını artık kabullenmemeye karar verdikleri 1934'e kadar bu anlaşmaya büyük ölçüde uyan Japonya da bu ülkeler arasındaydı. Bir başka çaba, Dokuz Güç Anlaşması adı verilen anlaşma, dış güçlerin Çin'de daha fazla ilerlemelerini engeller nitelikteydi ve olumlu bir anlaşma olmasına rağmen diğerleri gibi o da uzun ömürlü olmadı. Ayrıca, 1902'de imzalanan ve neredeyse bir ittifak sayılabilecek İngiliz-Japon anlaşması 1922'de son buldu ve yenilenmedi. Bu, İngiltere'nin Japonya'dan ziyade Birleşik Devletler'le iyi ilişkiler kurmak istediğine delalet ediyordu.

Ama Avrupa'da (ayrıca Anadolu'da) ihtilalci veya başka kaotik şartların dinmesi için bir yıl daha gerekecekti. Bu özellikle de hararetli ve öfkeli duyguların patlak verdiği, bazen şiddet de içeren ve Kasım 1918'de başlayıp 1923 gibi geç bir tarihe kadar ara sıra görülen devrimlerin olduğu Almanya için geçerliydi. Bundan sonraki sekiz-dokuz yıl boyunca ciddi siyasi problemler görece nadir gerçekleşti. Bu, iki dünya savaşı arasında barış dönemi sayılabilecek tek dönemdi ve I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını, Hitler'in 1933 yılında Almanya'da iktidara gelmesiyle başlayan ve II. Dünya Savaşı'nı önceleyen gelişmelerden ayırıyordu.

Bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesinde birkaç sayfayı, 1918'deki askerî yenilgileri de dâhil olmak üzere I. Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Avusturya tarihlerine ayırmam gerektiğini düşünmemin sebeplerinden biri de bu. Almanlar büyük ölçüde heyecanlı insanlar sayılmazlar, doğaları devrimci değildir ve kargaşayı kabullenmeye yanaşmazlar. Fakat "büyük ölçüde" terimi birçok şeyi açıklasa da kusurlu bir genellemedir. 1918'in şoku Almanları derinden yaraladı ve etkisi uzun sürdü.

Fransız devriminin örnek ve fikirlerinin 1789'da ve sonrasında Alman takipçileri olmuştu ama her yerde ve çok sayıda değillerdi. 1848'de Avrupa'yı çalkalayan devrimci burjuva dalgası için de geçerliydi bu. Ama 1918 ve sonrasında birçok Alman bir tür "Götterdämmerung" hissinden, yer yer Wagnerci bir dünyanın sonu duygusundan etkilenmişti. Oswald Spengler'in ilham veren kitabı *Der Untergang des Abendlandes (Batı'nın Çöküşü)* 1918'deki askerî yenilgiden birkaç ay önce basıldı. Birçok Alman'ın yüreğinde ve zihninde uyandırdığı büyük yankı Almanya'nın sınırlarını da aştı. Fransa'ya ve aydınlanma ideolojisine duyulan saygı artık yoktu. Spengler birçok burjuva başarısını küçümsemekle kalmıyor, reddediyordu da. Kasım 1918'deki isyanlar ve işçi sınıfı ayaklanmaları uzun soluklu olmadı ama bazıları takip eden beş yıl içinde tekrarlandı. Bunlardan biri de, Münih'te kurulup muhalif Bavyera halkı ve Alman ordusu iş birliğiyle yok edilen, kısa ömürlü ve kısmen gülünç, Sovyet tarzı bir cumhuriyeti.

Halkın Alman ordusuna (her ne kadar Versay Anlaşması'yla küçültülmüş ve silahları azaltılmış olsa da) duyduğu saygı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ve II. Dünya Savaşı boyunca azalmadı. Ordu devrimci ayaklanmaları kolaylıkla bastırdı; bu ayaklanmaların arasında aşırı uç sağın 1920'de ve -Hitler'in tarihte ilk kez önemli bir rol oynadığı- Kasım 1923'te Münih'te çıkardıkları da vardı. Bu olayın öncesinde ve sonrasında, yalnızca komünistlerin değil, saygıdeğer ve ılımlı Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin de dâhil olduğu solun halk üzerindeki ve siyasi arenadaki etkisi azalmıştı. Uzun süre boyunca, *Mein Kampf*'ı okuyanlardan daha fazla sayıda Alman, *Batı'nın Çöküşü*'nü okudu (ya da okumaya çalıştı), bu durum *Mein Kampf*'ı satın alıp okumanın neredeyse zorunlu olduğu dönemde bile devam etti. Burjuva kurumları ve burjuva ruhu, özellikle de İngiltere ve Fransa'nın galipleriyle özdeşleştirildiğinde, artık demokratikleşmiş ve kurumsallaşmış Weimar Cumhuriyeti üzerinde çok az etkiye sahipti; Almanya'da yeni bir şey

başlıyor ve büyüyordu. Bu, nasyonal sosyalizm -“felsefe”si değil- ideolojisiydi. Enternasyonal sosyalizm, Karl Marx ve başkaları tarafından iddia edilen ve dünyanın her yerinde, ama özellikle de Avrupa’da sınıfların devletlerden önce geldiğini söyleyen ekonomik ve materyalist ilke, yüzeyde mantıklı olsa da derinde yanlıştı. Marx’ın ileri görüşlü olmadığını gösteren birçok yanlışısından biri de milletleri hiçe saymasıydı; milletler ile devletlerin aynı şey olmadığını ve milli duyguların, belki de özellikle kitle politikaları çağında, devlet çıkarlarının üzerinde olduğunu göremedi. Bu durum 1914’te bile açıktı (ya da açık olmalıydı) ve sonrasında daha bariz hale geldi. Milli kimlik bilinci sınıf bilincinden çok daha önemliydi. Bu neredeyse her millet ve sınıf için bir şekilde geçerliydi.

Bu milliyetçilik bilinci sosyalizm karşıtı olmaktan çok kapitalizm karşıtıydı; kapitalizm genellikle öyle olmasa da bazen uluslararasıydı. Yirminci yüzyılın başlarında, bazı küçük siyasi partiler kendilerine “nasyonal sosyalist” demeye başladılar. (Örneğin: Bohemya’daki Çek nasyonal sosyalistler kendilerini Alman benzerlerinden keskin bir biçimde ayırıyorlardı. 1920’den sonra, nasyonal sosyalizm ve etkisi özellikle de Orta Avrupa’da yayıldı. “Nasyonalist” sıfatını kullanmaktaki ısrarları açıktı. Almanya’da bu durum rakipleri tarafından hemen benimsendi ve “Nationalist-Sozialist”in kısaltması olan “Nazi-Sozi” ismini takarak onları küçük düşürmeyi umdular. Bu kısaltmadan “Sozi” kelimesinin çok geçmeden düştüğünü ve geriye yalnızca “Nazi” kelimesinin kaldığını hatırlayalım ki bu da ismin hangi bölümünün daha önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Hitler bunu anlamıştı. Sosyalist olmayan diğer Alman milliyetçilerden destek görse de, sonuçta eski sosyalist kitlelerin desteğini kazandı. Bu noktada Avusturya örneği açıklayıcıdır. Avusturya’nın Sosyal Demokrat Parti’si, Alman muadili gibi varlıklıydı ve hayli saygıdeğerdi; savaş sonrasında Avusturya halkının çoğunluğunun oylarına sahipti. Ama Avusturyalılar,

tıpkı Almanlar gibi, Almanca konuşan birkaç milyon Avusturyalının Çekoslovakya, Yugoslavya ve İtalya'da kalmasına sebep olan barış anlaşmalarıyla adaletsizce cezalandırıldıklarını düşünüyor ve hissediyorlardı. Bunun sonucunda, 1920'de birçok Avusturyalı, Alman bir Avusturya taraftarıydı ve bu da milletlerin kendi kaderlerini belirlemeleri ilkesi temelinde Almanya'yla bir tür ittifak anlamına geliyordu. İtilaf Devletleri buna Fransa'nın Alman-Avusturya gümrük birliğine karşı çıktığı 1931 gibi geç bir tarihe kadar izin vermedi (başka sonuçları dışında, bu Almanya'yı 1914 öncesinden daha büyük yapacaktı). Daha da önemlisi, Avusturya'da da, yerel bir Nasyonal Sosyalist Parti diğer iki partinin zayıflamasıyla taraftar toplamaya başladı. Ayrıca Avusturya'da özellikle üniversite öğrencileri arasında yaygın antisemitizmden de faydalandı. Avusturyalı bir "milliyetçi"nin mantıksız çizgisi çok şey anlatır: Avusturya doğumlu bir kişi "Avusturyalı" kimliğini ve Avusturya devletine sadakatini göz ardı etmeyi seçmektedir. O bir Alman-Avusturyalıdır, hatta sadece bir Alman ve Avusturya'nın Almanya'yla birleşmesi taraftarıdır. Bütün bunlar 1933'ten bile önce Hitler'in lehine gelişmelerdi. 1933'e gelindiğinde Avusturya Nazileri Avusturya'da da büyük bir parti olma tehdidini oluşturunyorlardı.

Fransız devrimi ve Napolyon savaşlarından sonra Avrupa'nın büyük bölümüne muhafazakâr gerici bir hareket hâkim oldu. Uzun sürmedi ama bu yalnızca yenilenen monarşiler tarafından değil halk tarafından da benimsenen bir gericilikti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu türden bir gericilik olmamıştı; ne halk ne de entelektüeller arasında Viktoryanizm gibi bir şeye özlem duyulmuyordu. Avrupa'nın büyük bölümünün üzerinde gri bulutlar dolanıyor, Avrupalıların zihinlerine gölgeleri düşüyordu. Geleceğe dair hiç de umutlu sayılmazlardı. Bu esnada Amerika parlak ışıkların ve sayısız zenginliğin ülkesiydi. 1918'e gelindiğinde Amerikan doları dünyanın en geçerli ve güvenilir para birimi olarak İngiliz sterlininin yerini almıştı bile. Yine de, Birleşik Devletler çok uzaktaydı.

Bu yaygın karamsarlık ve güvensizlik paranın değer kaybedişinde açıkça görülüyordu. 1918'den sonra çoğu Avrupa devleti deflasyondan değil enflasyondan muzdaripti. Paranın Çağı on dokuzuncu yüzyıldı, yirminci değil; bunun tek sebebi neredeyse evrensel olan altın standardı değil, aynı zamanda ulusal para birimlerine de güven duyulmasıydı. (Örneğin Fransa'da, savaş ve üç devrim dönemi de dâhil olmak üzere, on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümü boyunca Fransız francının değeri büyük ölçüde sabit kalmıştı.) Savaş sonrası hükümetleri enflasyonu kontrol altına almak için bir süre harekete geçmediler. Önemli örnek, 1918'den sonra giderek artan enflasyonun 1923'te artık çok büyük sayılara ulaştığı Almanya'ydı; Almanların II. Dünya Savaşı ertesinde yaşadıkları daha da büyük kâbustan sonra, hatta nesiller boyunca, günümüze dek bile hatırladığı ve kaçındığı bir şeydi bu. 1923'ün sonuna doğru ya da hemen sonrasında, Avrupa'daki hükümetler yeni para birimleri oluşturdular ve bunlar bir miktar rahatlamayla kabul edildi. Bir kez daha, yorgun bir huzur Avrupa'nın büyük bölümüne yayılmıştı; geçmişe, 1914'ten öncesine dönme nostaljisinin esamesi okunmuyordu.

DÖRT

“KAZAKLAR! KARDEŞLER!”

Komünistler • Korkularının tabiatı • Yahudilerin durumu.

1917’de Rusya’da gerçekleşen komünist devrim dünya tarihinde bir anomaliydi. Marx’ın *Komünist Manifesto*’sunun üzerinden yetmiş yıl geçmişken, işçi sınıfı dünyanın her yerinde çoğunlukla komünizme kayıtsızdı. Marx’ın komünizmle ilgili öngörülerinin kati suretle (en azından uzun süreliğine) dışında bıraktığı Rusya haricinde hiçbir yerde başarıya ulaşan bir komünist devrim olmadı. Bunların hepsi bilinen gerçeklerdir. Daha az bilinen bir şeyse, komünist liderlerin milliyetçi rakiplerinden ne kadar korktuklarıdır. St. Petersburg’daki ayaklanmalarından birkaç gün önce (aynı zamanda ayaklanma sırasında) Lenin destekçileri St. Petersburg’daki Kazak bölüklerine yönelik posterler asmanın ve şöyle yazmanın faydalı olacağını düşündüler: “Kazaklar! Kardeşler!” Onlar çar rejiminin en korkulan ve nefret edilen askerî birliğiydi. Bolşevikler haklılardı: 1917’de Kazakların Kerenski ve yandaşlarını, fraklar içindeki şehirli gevezeleri korumak için

kendilerini tehlikeye atmaya niyetleri yoktu. Diğer örnekler değişkendir. Komünistlerin 1919’da Avrupa’daki (Münih ve Budapeşte gibi şehirlerde) kısa ömürlü girişimlerinde -iğrenç terör eylemleri de dâhil- her zaman, altta yatan ve genellikle açıkça görülen bir korku vardı: Halk desteğini alamama korkusu, yalnızca eski muktedir sınıflar arasında değil halk yığınları arasında da bulunan düşmanlarından korku.

Tıpkı diğer ilkel insan duyguları gibi korku da basit değildir ve çoğunlukla nefretle birlikte dir. Ancak, en azından Batı dünyasında, yirminci yüzyılın komünist ve komünizm yanlısı entelektüellerinin fikirlerinin korkularından ayrı düşünölemedeğini söylemek kabul edilebilir bir genellemedir. Baskıcı kapitalizm ve ajanlarından korkuları; “faşistler”den, “gerici”lerden, milliyetçi kalabalıklardan, düşmanlarının komplocu güçlerinden korkuları... Kendi ideolojilerinin tek ilerlemeci ideoloji olduğuna ve geleceğe, onların geleceğine uzanan yolu aydınlattığına olan entelektüel inançlarıyla telafi edilen, ya da daha doğrusu, üzeri örtölen bir korku.

Bu, bütün komünistlerin korkak oldukları anlamına gelmez. Korku hissetmek ile korkaklık eğiliminde olmak her zaman aynı anlama gelmez. Cesaret korkuyu yenebilme becerisidir; bu savaşan her askerin adı gibi bildiği bir şeydir. Ama bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesinde psikanaliz cümlelerine yer yok; Samuel Johnson’ın bilge sözlerinde dediği gibi: “Niyetler davranışlardan okunmalı.” Lenin’in 1924’teki ölümünden sonra Sovyetler Birliği tarihi bizim için açıklayıcı olacaktır: Josef Stalin’in yasalaştırdığı ve kurumsallaştırdığı önemli değişiklikler oldu. Daha önceden pek tanınmayan bir figür olsa da Stalin birçoğ başka olay gibi II. Dünya Savaşı’nı da kapsayan yirmi sekiz yıl boyunca bu ölkenin başında olacaktı.

Stalin iki meseleyi gördü; her ne kadar birinci mesele kitlesel acılara, açlığa ve büyük ihtimalle bir milyondan fazla insanın ölümüne sebep olduysa da, ikinci mesele daha önemli -ve be-

lirleyici- olmuş olabilir. İlki, tarımda kolektivizasyondur: Bu iki kelime durumun olağanüstü etkilerini açıklamakta aciz kalıyor; aslında, milyonlarca çiftçinin topraklarından ayrılmaya ve devletin düzenleyip denetlediği çok büyük çiftliklerde ve yiyecek üretimi fabrikalarında çalışmaya zorlanmasıydı. Stalin bu yolla Rus tarım üretimini artırmayı amaçlıyordu. Bu radikal planın sonuçları şüpheliydi ama Rus köylülerinin her zamanki uysallıkları sebebiyle politik etkileri ciddi olmadı. 1930'dan önce, Rus taşrasında yaşayıp çalışan insanların gündelik hayatlarında değişen çok az şey vardı ama bu böyle devam etmeyecekti.

Stalinci politikanın amaçlarından biri de, 1917'de Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesi ve sonrasında Sovyetler Birliği'nde süren birçok eğilim ve eyleme son vermektir. Böyle radikal ve görece ilerici kültürel aktivitelerin tasfiyesi ve yasaklanması 1926'da başladı. Uzun vadede çok daha önemli bir şeyin parçası olacak bir eylemdi bu. Komünizm enternasyonalizmine (ki bu dünya çapında komünist entelektüelleri çeken en önemli özelliklerden biriydi) karşı Rus milliyetçiliğinin öne çıkarılmasının. Stalin bir enternasyonalci değildi. Moskova hiyerarşisinde yükselebilmelerini, gerektiğinde partideki mevcut ve olası düşmanlarından hemen ve çoğunlukla da şiddet kullanarak kurtulma yetisine borçluydu. 1924'te parti lideri seçilerek, Ocak ayında ölen Lenin'in halefi oldu. Sovyetler Birliği'ni terk etmeye zorladığı en büyük düşmanı Leon Troçki'den iki yıl içinde kurtulmayı başardı. Stalin-Troçki düellosu o zaman da, şimdi de birçok şey anlatmaktadır. Stalin'in aksine Troçki bir enternasyonal komünist ve entelektüeldi. Yalnızca ideolojileri sebebiyle değil, karakterleri ve geçmişleri dolayısıyla da birbirlerine düşman olmaları doğaldı. (On dört yıl sonra, Stalin o sırada Meksika'da yaşamakta olan yalnız ve güçsüz Troçki'yi öldürmesi için bir ajan yolladı.)

Bundan daha önemli ve kayda değer olansa Stalin'in düşüncesinin gelişimiydi. Elimizdeki az, dağınık ancak açıklayıcı göstergeye göre, Stalin 1939'dan önceki on yıl içinde, II. Dünya

Savaş'ın çıkmasından günler önce Hitler'le dünyayı yerinden oynatacak bir anlaşmaya açık olmakla kalmayıp onay da verecek bir zihin yapısındaydı. Stalin ketum bir adamdı ama birkaç kez enternasyonalizmin eskimediye bile en azından işlevsel olmadığını ve milliyetçiliği ciddiyetle değerlendirmeleri gerektiğini söylemişti. Çoğul konuşmasının sebebi Sovyetler Birliği'nin liderlik biçiminin dönüşümüyle bağlantılıydı. Lenin'in hükümetinin önde gelen komiserlerinin dikkate değer bir kısmı Yahudi'ydi ve bu, Yahudi düşmanlığının yaygın ve yer yer de köklü olduğu bir ülkede oluyordu. 1938'e gelindiğinde Sovyet Komünist Partisi'nin liderleri arasında çok az Yahudi vardı. Yurt dışı hizmeti veren resmi görevliler arasında istisnalar vardı (dışişleri komiseri Maksim Litvinov da bunlardan biriydi) ve Stalin büyük ihtimalle onları uluslararası alandaki bilgileri ve bağlantıları sebebiyle görevden almadı. Diğer istisnalar, önemsiz de olsalar, sürgündeki yabancı komünistlerdi ve enternasyonal komünizm fikrine sus payı olarak Moskova'da birkaç eve yerleştirilmişlerdi ama Stalin üzerinde en ufak bir etkileri yoktu.

Bu da beni kısa da olsa bir yirminci yüzyıl tarihçesinin dışında bırakamayacağım ve bırakmamam gereken hassas ve zor bir konuya getiriyor: Dönemin (çoğunlukla Avrupalı) Yahudilerinin tarihi. En az bir Fransız Yahudi düşmanının (Jean-Marie Le Pen) kısa süre önce belirttiğine göre, II. Dünya Savaşı sırasında beş milyondan fazla Yahudi'nin öldürüldüğünü ya da hayatını kaybettiğini biliyoruz. Bu çatışmanın merkezinde olan bir konuydu, çünkü savaşın mimarı Adolf Hitler'in kamu önünde ve ayrıca büyük ihtimalle kişisel hayatında da aldığı kararların ve beyanlarının temel ögesi idi. Ama eğer Hitler hiç yaşamasaydı bile, Yahudilerin (birçok insanın Yahudi sorunu olarak adlandıracağı) varlığı ve birçok ülkedeki etkileri yine de yirminci yüzyıl tarihinin bir parçası olurdu.

Yahudilerin tarihine ayrılmış, içlerinde akademik eserler de bulunan kütüphaneler dolusu kitap vardır; ancak bu konuda da, yirminci yüzyıl yeni bir bölüm olmaktan çok daha fazlasıdır ve bunun tek sebebi de Holokost'un habisliği değildir. Bu kitapta Yahudilerin binlerce yıllık tarihlerini ve yaşadıkları zorlukları incelemek, tarif etmek, hatta sıralamak bile yersizdir; ancak şunu da belirtmek gerekir ki geçmişte uğradıkları tecritler, ayrımcılık ve hatta bazen zulüm en azından iki bin yıl boyunca, genellikle ırkçı ya da milliyetçi duygulardan ayrı düşünülemez de, dinle bağlantılıydı. Fakat büyük ölçüde 1870 civarında bir değişiklik oldu. Antisemitizm kavramı bu dönemde ortaya çıktı; temeldeki yanlışlığına rağmen (Yahudiler illa Sami olmadığı gibi bütün Samiler de Yahudi değildir) bu terim hâlâ kullanılmaktadır. Terim ilk anda dinsel değil ırksal bir çağrışım yapar. Bunun ötesinde, artık Musevi dininden olmayan, başka dinlere, genellikle de Hıristiyan kilisesine katılmış olanları da kapsar ve onların aslında kendilerini hâlâ Yahudi gibi hissettiklerini, bu dine inandıklarını, sonuç olarak da yaşadıkları ülkelerin milletleri için tehlike oluşturacaklarını ima eder. Bu on altıncı yüzyılda İspanya'da yaygın ve güçlü bir eğilimdi ama o zaman bile Engizisyon dönmelerin (*conversos*) dinî inançlarının gerçek olup olmadığıyla ilgilenirdi, hangi ırktan ya da milletten olduklarıyla değil.

On dokuzuncu yüzyıl civarında yeni bir kavram olan "antisemitizm" in ortaya çıkmasına sebep olan iki yeni gelişme meydana geldi. Birincisi, Avrupa'nın birçok ülkesinde ve Birleşik Devletler'in bazı bölgelerinde artan Yahudi nüfusuydu. 1800 yılında dünyadaki Yahudilerin belki de yüzde seksen ya da doksanı Rus İmparatorluğu ve Polonya sınırlarında yaşıyordu ve buralarda sık sık çeşitli kısıtlamalara maruz kaldıkları gibi zaman zaman düşmanlık sebebiyle öldürüldükleri de oluyordu. 1900'e gelindiğinde, batıya doğru kitlesel göçleri yavaşlıyordu ancak yüz yıldan kısa bir süre içinde Macaristan, Romanya ve Avusturya gibi ülkelerde Yahudi nüfusu yüzde

birden beşe çıkmış, hatta daha da artmıştı. Batı'nın bazı başkentlerinde nüfusları daha da yoğundu: Viyana'da Yahudi nüfusu yüzde on dördtü; Paris'te yüzde beşten fazlaydı. Bu durum büyük ölçüde ilerlemeci ve liberal fikirlerin hâkim olduğu, endüstri ve ticarete ağırlık veren bu yüzyılın özellikleriyle bağlantılıydı. Bunun bir sonucu da çeşitli Avrupa hükümetlerinin (Rusya ve Romanya hariç) Yahudilerin kalan yasal kısıtlamalarını da kaldırmaları oldu. Ama daha derinde yatan ve yaygın sonuç Yahudilere duyulan yeni tür düşmanlıktı.

Yirminci yüzyılın başlarında, temel görevlerinin vatandaşlarını Yahudilerin artan varlığı ve milletleri üzerindeki meşum etkileri -özellikle de finans, bankacılık, gazetecilik ve onlara açık olan diğer mesleklerdeki- konusunda uyarmak olduğuna inanan politikacılar, tanınmış kişiler ve yazarlar vardı. Ülkele-
rinin en önemli sorununun Yahudi "sorunu" olduğuna inanan ve bunu iddia eden küçük siyasi parti liderleri bile mevcuttu. Yeni tür bir aşırı uç sağ temsil ediyorlardı. 1914'ten önce de-
aslında 1918'den- onları okuyan ve dinleyenler vardı ama fazla etkileri yoktu. Bunun bir sebebi de Rusya'dan batıya doğru kitlesel göçün azalmakta olmasıydı. Bir başka sebep de binlerce Yahudi'yi kabul eden ülkelerin bu hareketinin onları coşkuyla kucakladıkları anlamına gelmemesiydi. Özgür kılınmalarının ötesinde, Yahudiler sınırlı da olsa halen siyasi, yasal ve sosyal kısıtlamalara tabi tutuluyordu. Birkaç istisna dışında orduların yüksek kademelerine, yüksek diplomatik mevkilere, önemli kurumların yöneticiliğine ve siyasi partilerin liderliğine yükselemiyorlardı; bazı mahallelere ve okullara alınmıyorlardı vb. Bu durum Birleşik Devletler'de bile büyük ölçüde geçerliydi. Böyle olması tabii ki büyük acı ve rahatsızlık yaratıyordu ama fazla zarar da vermiyordu. (Bir istisnası Katolik Kilisesi'ydi. 1870'ten sonra üyeleri ve sözcülerinin genellikle fazlasıyla antisemit olmasına rağmen, Vatikan dönmeleri kabul etti ve bazı-
larını önemli piskoposluk görevlerine yükseltti.)

Yahudiler için birincil tehdit, özellikle de Almanya ve Avusturya gibi bazı ülkelerde, genellikle gençler arasında yayılan yeni milliyetçilikti. Yahudilere yabancı bir halk gözüyle bakılıyordu; bir milletin içinde onlara -buna önceden ya da geldikten sonra dönenler de dâhildi- yer olmadığına inanılıyordu. Bu sebeple, özellikle de Avrupa’da, bu yeni Yahudi karşıtlığının bir ögesinin 1870’ten ve daha sonra da özellikle 1918’den itibaren yükselen milliyetçilik esaslı olduğunu görebiliriz. Bundan önce insanların Yahudilerden hoşlanmama sebebi yalnızca görünüşte tuhaf dinleri değil, aynı zamanda tuhaf gelenekleriydi: Tuhaf giysileri, tuhaf sakalları, tuhaf konuşmaları ve benzer özellikleriyle görünür bir azınlıktılar. Ama artık Yahudilere karşı hissedilen nefret ve endişe, neredeyse her yerde, genellikle kimlikleri dışarıdan ayırt edilemeyen asimile olmuş Yahudilere yönelikti. Düşmanlık ırksal olduğu kadar dinsel de. Birçok insan için Yahudiler tehlikeyi temsil ediyorlardı -hatta tehlikenin ete kemiğe bürünmüş haliydiler- ve bu belki de bütün ülkeyi tehdit eden bir tehlikeydi.

Birçok yerde ve birçok kişiye göre, bu durum Rusya’nın yeni Bolşevik yöneticilerinin arasında çok fazla Yahudi bulunması sebebiyle 1918’den sonra daha da kötü bir hal aldı. “Yahudi Bolşevizmi” en azından yirmi yıllık bir süre boyunca popüler bir terim oldu. Hitler açısından Yahudi ve komünistlerin birincil düşmanlar olduğunu göreceğiz: 1918’de ülkesinin yenilgisinde bu iki unsurun payı olduğuna inanılıyordu. Bundan sonra da “Yahudi Bolşevizmi” terimini sıklıkla kullanacaktı. Ama onun halka yaptığı konuşmalar ve özel hayatındaki sözleri dikkatle incelenirse bu iki unsurun eşit olduğuna inanmadığı görülecektir. Yahudilerden komünistlerden nefret ettiğinden daha çok nefret ediyordu; ama aynı zamanda bunları bir araya getirmesinin ve eşitmişler gibi konuşmasının faydalı olduğunu da biliyordu çünkü bu popüler bir kullanım olabildi. Böylelikle bu popüler terimi özellikle de 1941’den sonra kullanmaya devam etti; öyle ki ölümünden hemen önce,

Nisan 1945'te yaptığı son konuşmasında bile “Yahudi Bolşevizmi” dedi. Ancak Stalin’e hayranlığına ve onun yönettiği Sovyetler Birliği’ni onayladığına dair de birçok sözü vardır.

Aşırı uç sağ ve sol arasındaki en temel farklardan biri, sağı harekete geçiren nefretken, solu korkunun harekete geçirmesidir. Bu her zaman böyle değildi. İki yüz yıl önce, eski sağ -otoriter krallıklar ve dükalıklar, muhafazakârlar, aristokratlar ve polis- Fransız Devrimi’nin fikirlerinden, sunduklarından ve olası temsilcilerinden korkuyordu. Sol (bugünün aksine o zamanlar genç insanları tehlikeye atardı) bu tür rejimlerden, liderlerinden ve polisten nefret ederdi; onlardan korktuklarında da bu korku aşılamayla karışık olurdu.

1870 civarında bir değişiklik oldu. Milliyetçilik eski vatan-severlik biçimlerinin yerini alıyordu ve kitleleri birbirlerine bağlamakta sınıf mücadelesinden daha güçlü ve uzun ömürlü bir harçtı. Uç fikir ve örnekleri yalnızca yabancılardan nefret etmiyordu. Bu türden milliyetçilerin, büyük ölçüde, hatta hainlik derecesinde milliyetçi olmadıklarını düşündükleri kendi vatandaşlarını da kapsayan küçümser bir nefretti bu. Bu aristokratik ya da muhafazakâr değil popülist bir olguydu. Çeşitli ülkelerde ve milletlerde görüldü; birçok isyankâr genci yakaladı ve karşıtları, özellikle de Yahudiler çok geçmeden onlardan korkmayı öğrendi.

Nefret korkudan güçlüdür. İkisi de hayvanlarda görülür. Ama insan dünyasında nefret bir noktada kendi kendini yok eden bir hale bürünür; her zaman uzun vadeli olamaz, ancak korku öyledir. Yine de bu, nefretin kısa vadede korku üzerindeki gücünü deneyimleyen ya da anlayan kişiler için bir teselli olamaz. Ayrıca nefret, korkudan bile fazla, kişinin kendisinin de dâhil olduğu bir duygu olabilir: İnsanlar kendilerinde nefret ettikleri şeylerden nefret ederler, ya da kendilerine yakın olanlardan. İnsanın kendi acısını dindirmek için başkasının acı çekmesini dilemekten başka nedir ki intikam? “İsyanın

ruhunda,” diye yazar Georges Bernanos, “insanlığa duyulan nefret ya da küçümseme prensibi vardır. Korkarım ki asinin nefret ettiklerine duyduğu nefret, sevdiklerine duyduğu sevgiden her zaman daha fazla olacaktır.”

Öyleyse politik-ideolojik yelpazenin uçlarında, radikal solda korkunun ve radikal sağda da nefretin varlığını gözlemleyebiliriz. Ama bu durum yalnızca aşırı uçlardaki inananlarla sınırlı değildir. Bu durum sol için de, sağ için de geçerlidir. Sağcılar korkuları milliyetçilerin arasına kabul edilmenin verdiği hoş duyguyla şekil değiştirmiş insanlardır. Bunlar kategoriler değil eğilimlerdir. Bu eğilimler siyasi ideolojilerin özelliklerine de kolayca dayandırılmaz. Bunlar insani özelliklerdir ve dolayısıyla da karmaşıktırlar; sabit olmayan, belirlenemeyen eğilimler ve potansiyellerdir bunlar. “Otoriteryen Kişilik” ya da “Totaliteryen Cazibe” gibi tanımlarla açıklanamazlar.

İnsanlar fikirlere *sahip* değildirler. Onları *seçerler*.

* Theodor W. Adorno ve Jean-François Revel’in kitapları. (Çevirmenin notu)

BEŞ

“DÜNÜN DÜNYASI”NA ÖZLEM DUymAK YOK

Birleşik Devletler’in benzersizliği • Diğer büyük güçlerden farklı etkisi • 1920’lerdeki refahı • 1920’ler: İlk (ve belki de tek) “modern” on yıl • 1929 ve sonrasındaki “buhran” ama ayrıca Amerikan iyimserliği: Ne fazla korku ne de fazla nefret.

Birleşik Devletler tarihi diğer büyük imparatorluklarından farklıdır. On sekizinci yüzyıla “Fransız yüzyılı” ya da on doku-zuncu yüzyıla “İngiliz yüzyılı” adını vermek tam olarak doğru olmaz ve abartılıdır; ama yirminci yüzyıla “Amerikan yüzyılı” denebilir. Elbette önce Fransız, sonra da İngiliz etkisi veya bu ülkelerin bazı alışkanlıklarına ve kurumlarına öykünme bu iki büyük devletin sınırlarını aşmıştır. Ama Birleşik Devletler’in dünyadaki etkisi daha geniş ve belki de daha belirleyici oldu. Kuruluşundan itibaren Birleşik Devletler demokrasinin gelişimini temsil etti. Büyük Alexis de Tocqueville bunu fark etmişti. Onun dehası, değişimin Fransız ve İngiliz yüzyıllarından bir Amerikan yüzyılına geçmekten daha fazlası anlamına

geldiğini gördü; Fransa (ve dünyanın büyük bölümü de) belki de bin yıl sonra değişecekti. Bu aristokratik çağlardan demokratik çağa geçme süreciydi: Azınlıkların egemenliğindeki çağlardan çoğunluğun egemen olduğu (ya da en azından öyleymiş gibi yaptığı) bir çağa geçiliyordu ve bu, tarihi temelden değiştiren bir hadiseydi.

Birleşik Devletler 1914'te zaten dünyadaki en büyük güç sayılırdı. Sonra, bu bazı kurucularının geleneklerine ve öğütlerine ters olsa da, 1917'de Avrupa'daki savaşa katılmaya karar verdi. Bu durum ülkenin kamuoyunun ve halkın duygularının değiştiğinin, Amerikan pasifizminin karmaşıklığından Amerikan askerî coşkusuna geçildiğinin bir işaretiydi. Savaştan kısa süre sonraysa Avrupa'dan uzaklaşma eğilimi ortaya çıktı. Ama bu arada, Amerika'nın Avrupa'ya girişi ve bunun sonuçları da son derece başarılıydı. Savaşın İtilaf Devletleri lehine sonuçlanmasını sağladı. Kaybedilen Amerikan askerlerinin sayısı İngilizlerin onda biri, Fransızların daha da azı bir orandaydı; onlar dört yıldan fazla süredir savaşmaktaydılar ve savaşın galibi olsalar da zayıf düşmüşlerdi. Birleşik Devletler'in I. Dünya Savaşı'ndan (ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan da) sonraki refah seviyesi ve halkının zenginliği benzersizdi. Bu durumu Birleşik Devletler'in doğal avantajlarıyla açıklamak -diğer kıtalardan dünyanın en büyük iki okyanusuyla ayrılmış olduğu ve muazzam büyüklükteki topraklarının müthiş doğal kaynaklara sahip olduğu gerçeği- yüzeysel olur. Bu şartların çoğu, Meksika'dan Arjantin'e, başka Orta ya da Güney Amerika ülkeleri için de geçerlidir. Fakat onların siyasi ve toplumsal tarihleri Birleşik Devletler'ininki kadar dikkate değer değildi ve hâlâ da değildir. Birleşik Devletler'in eksiklikleri olsa da; nispi serbestlik, özgürlük, güvenlik, refah ve kanuna saygı gibi Amerikan şartları Amerikalıların İngilizce konuşan atalarından edindikleri ve benimsedikleri mirasın sonucuydu ve bu miras büyük ölçüde yirminci yüzyıla kadar yaşadı. 1920'ye gelindiğinde, İngiliz, İskoç ya da İrlanda kökenli Amerikalılar,

Birleşik Devletler nüfusunun beşte birinden azını oluştuyordu (bundan seksen yıl önce Tocqueville onlara hâlâ “Anglo-Amerikalılar” diyordu). Ama Amerikan geleneklerinin ve kurumlarının uyum sağlama ve asimile etme gücü muazzamdı. Bu da Birleşik Devletler’in gücünü, refahını ve saygınlığını benzersiz kıldı. (Bu türden bir tarihî miras Amerika’nın kuzey komşusu Kanada’da da görülür.)

Bütün bunlar, I. Dünya Savaşı’nın ardından da devam eden büyük bir göç dalgasına sebep oldu. (Bu özellikle Brezilya ve Arjantin’in de aralarında olduğu diğer Amerika ülkeleri için de geçerliydi; Arjantin’in nüfusu 1880’den sonra dört-beş katına çıktı.) Ancak Birleşik Devletler halkı ve politikacıları 1919’dan sonra bu “altın kapı”yı tamamen olmasa da büyük ölçüde kapamaya karar verdi. 1921 ve 24’teki iki Göç Yasası ülkenin tarihinde ilk kez Birleşik Devletler’e göçü büyük ölçüde sınırlandırdı. Daha önceden de göç karşıtı bir halk tepkisi vardı ve özellikle de suçluların ve suça meyillilerin ihraç edilmesini içeren önemsiz kısıtlamalara yol açmıştı. Fakat 1921 ve 24’teki bu yasalar Amerikan halkının ortak duygusunu yansıtıyordu ve 1918’den hemen sonra Amerikan siyasetini etkilemeye başlayan, Avrupa’ya (ya da en azından bazı Avrupalılara) duyulan milli tepkinin bir sonucuydu. Daha büyük ölçekteyse, Amerikan halkının gelecek on yıl boyunca yaşayacağı ikiliğin bir işaretiydi. Birçok Amerikalı -ve bir süre için dikkate değer bir çoğunluk- ülkelerinin 1917-19 arasında Avrupa’yla beraber hareket etmesinin ve onların meselelerine karışmasının bir hata olduğunu düşünüyordu. Cumhuriyetçi Parti bu duygulardan faydalandı ve slogan olarak “Normalliğe Dönüş”ü (tuhaf bir söz) seçti. Woodrow Wilson’ı (1919’un sonunda felç geçirmişti) reddettiler ve 1920 seçimlerinde büyük çoğunluğun oyunu alarak kazandılar. Göç Yasaları da bu seçimin ertesinde çıkarıldı. Her milletten göçmene belli bir kota ayırdılar; Doğu ve Güney Avrupalı göçmenleri büyük ölçüde kısıtlayıp, Almanlar da dâhil Batı ve Kuzey Avrupalılara

ayırdıkları kotanın çok küçük bir parçasını ayırdılar. Yani bu ayrımcılığın ırksal bir tarafı vardı; tam olarak doğru isim olmasa da belli bir gerçeklik payı da içeren bir terimle “izolasyonizm” adı verilen bu durum Yeni Dünya’yı Eski Dünya’nın etkilerinden ve varlığından geç de olsa sağlıklı bir biçimde izole etmek amaçlıydı.

Amerikan izolasyonizmi tamamlanmaktan çok uzak bir hedefti. Göç Yasası’nda birtakım boşluklar vardı. Ayrıca, birçok izolasyon taraftarı, özellikle de Cumhuriyetçiler, Amerika’yı Avrupa’dan ayırmak isterken, Amerikan kara ve deniz kuvvetlerinin Pasifik’te güçlenmesini de istiyorlardı. Daha da önemlisi, bu duygular ahlakı düzenleyen yasaların onaylanmasına yönelik milli eğilimle de büyük ölçüde uyumluydu. “İzolasyonizm” ve alkol yasağı yasası -Amerikan halkının tamınının alkol tüketimini engelleme girişimi- genellikle aynı insanlar tarafından destekleniyordu. 20’ler boyunca, şehir Amerika’sıyla kırsal Amerika arasındaki mesafe coğrafi ve nüfus açısından azalsa da aslında çok büyük ve derindi (daha doğrusu, çok derin olmaktan ziyade çok büyüktü). Aynı zamanda Cumhuriyetçilerin, ya da temsil eder göründükleri değerlerin, popülerliği belirleyiciydi. Sonuç olarak Amerikalılar 1920’lerde üç Cumhuriyetçi aday seçtiler: Warren Harding, Calvin Coolidge ve Herbert Hoover; bunlar sığ ve yetersiz başkanlardı, özellikle de ilk ikisi.

Ama Amerikan siyasetinin yapısı öyleydi ki bu çok da bir şey değiştirmede. I. Dünya Savaşı’ndan sonra şehirli Amerika’nın etkisi esastı; üstelik yalnızca kırsal Amerika üzerinde değil, dünya için de. 1920’ye gelindiğinde, en az üç Amerikan kenti – tabii ki aralarında özellikle de New York- Avrupa’nın büyük başkentlerinden daha büyük hale gelmişti. Daha da önemlisi, bu şehirler her türden Amerikalıyı, özellikle de yazarları, gazetecileri, sanatçıları, entelektüelleri ve şehirli olmayı arzulayan insanları kendilerine çekiyordu. 1927’deki Amerika ziyaretinden sonra,

“Amerikalılar şehirli bir halk,” yazdı kültürlü bir adam olan Harold Nicolson. (O zaman için haklı olabilirdi ama bu çok uzun sürmedi: 1950’lerden sonra banliyöleşme bu şehirli karakteri ortadan kaldırmaya başladı.) Ama daha da ilginç olan, özellikle de 1920’den sonra Amerikan etkisinin neredeyse tüm Avrupa’ya ve dünyanın geri kalanına hızlıca yayılmasıydı. Avrupa’nın hiçbir yerinde “dünün dünyası”na, Viktoryen ya da Edwardyen davranış biçimlerine, özellikle de “değerlerine” özlem duyulmuyordu. Modada, özellikle de kadın kıyafetlerinde modern tarihte daha önce benzeri görülmemiş bir devrim oldu (yüzyıllardır ilk kez, etek boyları yalnızca birkaç santimetre oynamamış, otuz santimetreden fazla kısalmıştı). Bu modaların bazıları (kadınlar için kısa saç modelleri de dâhil) Amerika’da, özellikle de New York’ta ortaya çıktı. Bütün bunlara kadın-erkek ilişkilerindeki değişim eşlik etti. Geçmişin adetlerini terk etme arzusu sanat ve edebiyatta da görülüyordu, özellikle de mimari de; süslemeleri olmayan, betondan, devasa modern binalar inşa edildi. Bütün bunlara tepki duyanlar da vardı ama bu tepki çok sonra ortaya çıktı ve yalnızca kısmen, belli bazı yerlerde görüldü.

Bu “modern” şeyler, kırsal Amerika’ya da sızdı ve orayı da etkiledi. Bunun bir sebebi de otomobil ya da en azından 1920’lerde Henry Ford’un seri otomobil üretimine geçmesiydi. Bu on yılın sonuna gelindiğinde, Amerikan ailelerinin üçte ikisinin otomobili vardı. 1920’lerin, Amerika’da ya da başka yerlerde, yalnızca ilk değil aynı zamanda tek ‘Modern On Yıl’ olduğu (ayrıca 1950’li ve 60’lı yıllardaki yenilikçi ve “devrimci” yüzeysel hareketlerin 1920’lerin modernitesinin abartılı bir devamı olmaktan öteye gidemedikleri de) ileri sürülebilir. Bunun bir göstergesi Amerikan dilinde de görülebilir. 1920’lerde Amerika’da “modern” sözcüğü yücelten bir terim olarak kullanılırken, “geleneksel” neredeyse her anlamda aşağı görülen bir terimdi. Bir Modern Kız, tam anlamıyla Amerikalı kızdı (ancak “modern kız” ifadesinin İngiltere ve Avrupa’nın geri kalanında kısmen müstehcen bir çağırışımı vardı).

Filmlerin de bu duruma büyük katkısı oldu. Fakat belki de 20'lerin zevklerine ve kültürüne yeni, incelikli ve evet, sofistike Amerikan katkılarının en önemli ve kalıcısı Amerikan popüler müziği idi. Bu müziğe "caz" deyip geçmek yanıltıcı olur. Bu terim, 20'lerde Amerikan popüler müziği yaratıcılarının Afrikalı-Amerikalılar olduklarını düşündürür. Amerikan popüler müzik ve ritimlerinde baştan beri böyle bir etki olmuştur, ancak 20'lerin bestecileri genellikle Avrupalı göçmenlerin çocukları, ikinci nesil Amerikalılardı ve Irving Berlin, George ve Ira Gershwin, Jerome Kern, Richard Rodgers, Lorenz Hart, Hoagy Carmichael, Vincent Youmans ve Cole Porter gibi eski nesilden Amerikalıları da içeriyordu. Şarkı sözlerinin kalitesi her zaman müziklerinin zarif ritim ve armonileriyle uyuyordu; ama bu ritim ve armoniler benzersizdir ve bugün bile -her ne kadar yaklaşık 1955'ten sonra müziğin altın çağı sönüp neredeyse kaybolmuş olsa da- bütün dünyanın müzik zevkine hitap eder niteliktedir. Bu başarının en önemli aracı filmlerden çok Amerikan müzikal komedisiydi ki bu tür, bir süre yanlış bir biçimde, büyük ölçüde Orta Avrupa kökenli *operetta* örneklerine dayandırılmıştır. Bu tür müziğin ciddi -fakat doğası gereği kesin olmayan- bir incelemesi, dinleyen çoğu kişinin alt sınıflardansa (en iyi sanatçıları ve müzisyenleri genellikle Afrikalı-Amerikalı olsa da) Amerikan üst ve şehirli sınıflarından geldiğini gösterecektir. Ancak Amerikalıları sosyolojik olarak kategorileştirmek ve ayırmak genellikle (sosyografik kategorilerden bile daha fazla) yanıltıcıdır. 1920'lere, mimar, felsefeci ve diğer entelektüellerin yanı sıra, bazıları dünya çapında ün kazanmış birçok Avrupalı müzisyen, kompozitör ve ressamın Amerika'ya gelmesinin -1921 ve 24'teki Göç Yasalarına rağmen ve onların sağladığı bazı ayrıcalıklar sayesinde- damga vurduğunu söyleyebiliriz. Bu türden bir göç seli ancak iki bin yıl önce Roma'ya göç eden Yunanlarla karşılaştırılabilir. Böylesine geniş bir göçmen kitlesi bir de Hitler döneminde, 1930 ve 40'larda geldi. (Ve bundan sonra da, Stalin'in Doğu Avru-

pa'daki sert komünist yönetiminden kaçanlar oldu.) Ama o ilk dalga (ya da daha iyi bir ifadeyle, sürekli bir sızıntı) 20'lerde oldu; "izolasyonizm"ın geçici popülerliğine rağmen 1920'lerde Avrupa kültürünün Amerikan halkı üzerindeki etkisinin (ve tam tersinin de) daha önceki on yıllardan çok daha fazla olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu da bizi ulusal bir fenomene, hatta 1920'lerde Amerika'nın benzersizliğinin temel unsuruna getirir: Henüz gelişme aşamasında olan ama olağanüstü biçimde genişleyen Amerikan "orta sınıfı". Bu, artık bazı ülkelerde anlamını yitirmeye başlamış bir terim; ancak -başka konularda da olduğu gibi- öncülüğünü Birleşik Devletler yaptı, özellikle de 20'lerde. "Orta sınıf" geleneksel anlamıyla, üst sınıf (büyük ölçüde aristokrat) ve çok daha geniş alt sınıfların arasındaki ince bir tabakadır. Ama Birleşik Devletler'de (bir ölçüde Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da da), 1920'lerden çok daha önce, orta sınıf artık bir "sınıf" değil ama bir fenomendi. Büyüyerek sosyal piramitten taştı ve birçok açıdan ona hâkim oldu. Bir çalışmaya göre, 1927'ye gelindiğinde Amerikalıların yüzde 67'si (daha sonra yüzde 80 olacaktı) kendilerini "orta sınıf" olarak adlandıırıyordu. Bu durum dünya tarihinde yeniydi ve benzersizdi; bu türden tanımlamalar ve istatistikler yanıltıcı olabilse de, "orta sınıf" yalnızca mal varlığı ve gelir üzerinden değil, eğitim ve bazı meslekler üzerinden de tanımlanıyordu. Dahası, Avrupalı bir kategori olan "burjuvazi" Birleşik Devletler'de tanınan bir sınıf değildi. Aynı mesele "üst-orta" ve "alt-orta" arasındaki ayrım için de geçerliydi; ama bu Birleşik Devletler'e özgü değildi ve değildir de. Her halükârda, "sınıf" ayrımı daha belirsiz ve görünmez hale geldiyse de, Birleşik Devletler sınıfsız bir toplum değildi. Ancak yine de, çoğu Amerikalının âdetleri ve değerleri -bir biçimde- orta sınıfa özgüydü.

Bu türden bir "evrenselli yakalama" hali birçok Amerikalının düşüncelerinde ve dünya görüşünde belirgindi. Bu onların

bazen bilinçli, bazen de farkında olmadan alışkanlık edindik-leri iyimserlik ve “İlerleme”ye olan inançlarıydı. Amerikan iyimserliği -bazen yüzeysel olsa da oldukça yaygındı-, 20’lerde çoğu Amerikalı ve birçok Avrupalı arasındaki önemli bir farktı ve tabii ki bunun birden çok sebebi vardı. Belki de en affedilebilir (ya da onaylanabilir?) sebep Amerikalıların, her şeyden önce, ‘Bilimsel İlerleme’ye olan neredeyse sorgusuz sualsiz güven ve inancıydı. Bu evrenseli yakalama felsefesinin kimi yüzeysel uygulamaları bazı Amerikan din adamları ve vaizlerinin konuşmalarında bile yer aldı.

Geriye bakıldığında, bu iyimser inancın en etkileyici özelliklerinden birinin, 1929’daki Buhran ve sonrasında bile kalıcı olmasıydı. Amerikalılar pratik insanlardı; İlerleme felsefelerini kişisel hayatlarına ve finansal işlerine de uygulamayı uygun buldular ve bunda zorlanmadılar. İlerlemekte olan demokrasinin parçalarından birinin de -insan, fikir, değerli mallar ve hatta para- enflasyon olduğunu çok az insan anlamıştı ve bugün bile çok fazla insan bunun farkında değildir. 20’lerin başında ufak çaplı bir mali kriz yaşandı ama bunun bir önemi olmadı. Bu on yılın büyük bir bölümü boyunca emlak, hisse senedi, bono ve neredeyse her şeyin fiyatı (ve varsayılan değerleri), “orta sınıf”ın yükselişiyle eşzamanlı olarak (bazı yerlerde ve zamanlarda, açgözlülük sınırlarında) arttı. Amerikan dolarının dünya çapında saygınlığı hâlâ artıyordu ki, gördüğümüz üzere, dolar 1918’e gelindiğinde İngiliz sterlininin yerini almıştı. Doların hâkimiyeti Buhran’da ve sonrasında, ayrıca Amerika’nın altın standardını 1933’te terk etmesinin ardından da büyük ölçüde zarar görmeden sürdü. Ciddi bir sorun olduğunun ilk işareti 1926’da ortaya çıktı: Florida arazi patlamasının -enflasyonun ilk ve uç örneklerinden biri- çöküşü ve oradaki gayrimenkul fiyatlarının düşüşü. Bu işaret dikkate alınmalıydı ama Birleşik Devletler dışında hiçbir yerde yankı uyandırmadı. 20’lerin birbirini takip eden Cumhuriyetçi başkanlarının sözleri ve sloganları İlerleme konusundaki

ulusal takıntıyı körükledi. Ülkenin liderleri halkı uyarmak için hiçbir şey yapmadı. (Dilsel bir not düşelim: “Muhafazakâr” kelimesi neredeyse tüm Amerikan siyasetçilerinin kaçındığı hatta küçük gördüğü bir kelimeydi; ta ki 1950’lerin ortalarına kadar.) Sonra, 1929 Ekim’inde New York Borsası’nda ani bir düşüş, hatta yer yer neredeyse bir çakılma gerçekleşti. Amerikan finans tarihinde daha önce benzer durumlar yaşanmıştı ama asla bu boyutta olmamıştı. Daha da önemlisi: 1929’a gelindiğinde Birleşik Devletler’de insanlar paralarını hisse senetlerine daha önce görülmemiş bir ölçüde ve dünyanın her yerinde olduğundan daha fazla yatırıyordu. Fiyatlar uzun yıllar, neredeyse on yıl boyunca yükselmedi.

Elbette bunun çeşitli sonuçları oldu, bunlardan en beteriye yüksek işsizlik oranıydı. Yine de bu durumun Amerikalıların ülkelerinin değer yargılarına olan güvenini sarsmaması şaşırtıcıdır. Avrupa’da Buhran en ağır biçimde Almanya’da hissedildi, orada da işsizlik oranı Amerika kadar kötü hatta zaman zaman daha beterdı. Ancak Almanya’da bu durumun ağır siyasi sonuçları oldu (bu durum sık sık Hitler’in iktidara gelmesinin temel sebebi olarak gösterilir). Amerika’da böyle olmadı. Bir gösterge: Birleşik Devletler Komünist Partisi 1932’de en büyük oy oranına ulaştı ancak bu yüzde 0,25 gibi küçük bir oran olabildi (hem de 1932’de Amerikan entelektüellerinin kayda değer bir kısmı kendini komünist olarak nitelendirdiği halde). Finansal ve ekonomik etkileri takip eden yıllarda görece yavaş ortaya çıksa da, Amerikalıların 1932’de Franklin Roosevelt’e verdiği büyük yetki, tabii ki, bir dönüm noktasıydı. Bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesi için daha önemli olansa, 1930’larda Amerikan dolarının uluslararası değerinin neredeyse hiç düşmemesidir. Daha da önemlisi, Birleşik Devletler’in saygınlığı ve etkisi de hiç azalmamış, on yıl boyunca artmaya devam etmiştir. Amerika ve Amerikalılar sağladı. Belki de İlerleme’ye sorgusuz sualsiz inanma alışkanlıklarının en azından bir faydası vardı. Bazı Avrupa ülkelerinde, en

azından aşırı gruplarda, özellikle belirgin olan korku ve nefret söylemlerinin siyasi ve sosyal ifadeleri, çoğu hoşgörölü ve makul Amerikalılar arasında nadir görölüyordu.

1920'lerde iki uzun vadeli küresel gelişme meydana gelmekteydi. Bunların kalıcı sonuçları olacaktı. Biri beyazların giderek daha az göç etmesi ve başka kıtalara yerleşmesiydi. Birleşik Devletler'de (ve Kanada'da), insanlar durmaksızın batıya ("sınır"a) göç etmeye devam ettiler, ama İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın var olan kolonileri söz konusu olduğunda, anavatanlarından diğer kıtalara göç eden insan sayısı azaldı. Hatta bazı yerlerde, beyazlar bu kolonilerden ülkelerine döndüler. Güney Amerika'ya göç de azaldı. Bir diğer sonuç da, üst sınıfların uzun yıllardır ikinci dil olarak benimsedikleri Fransızcanın yerini İngilizcenin almasıydı. Bu durumun ana nedenlerinden birinin, Amerika'ya dünya çapında öykünülmesinde payı olan film ve müziklerinin etkisi olduğu öne sürülebilir.

ALTI

SINIRIN GÜNEYİ VE PASİFİK'İN ÖTESİ

Güney Yarımküre • Uzak Doğu.

Tarih insanlığın hafızasının kaydıdır. Bu türden bir bilgi doğası gereği seçici ve sınırlıdır. Bu sınır yalnızca insanların bilgisi için değil, dünyanın kendisi için de geçerlidir. Birkaç yüzyıl önce insanlık bu dünyanın boyutlarını ve şeklini keşfedene dek “Kuzey Yarımküre” ve “Güney Yarımküre” diye bir ayrım yoktu. Ekvator her şeyden önce bir insan icadıydı, soyut bir dairesel çizgi. İnsan icadı olmayansa, onun güneyinde yaşayan milyonlarca insan ve kuzeydeki komşularının onların orada olduklarından az çok haberdar olmasıydı. Bu durum altı yüzyıl önce değişmeye başladı. Beyazların kuzeyden güneye ve batıya olan göçü yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar devam etti. Büyük kıtalar -Kuzey Amerika, Avusturalya, Yeni Zelanda ve Güney Amerika ile Afrika’nın güneyi- beyaz nüfusa sahip oldu (bunun tersi bir hareket II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar gerçekleşmedi). 1914’te Afrika’nın tamamı şu ya da bu Avrupa devletinin kolonisi olmuştu; bunun iki istisnası

batı uçtaki Liberya ve kıtanın doğusundaki Etiyopya'ydı. Altmış yıl sonraysa Afrika'da Avrupa kolonisi kalmadı.

Güney ve Orta Amerika'nın tarihleri ise bu kadar basit değildir. Columbus'tan sonra gelen ve Karayipler'in içlerine doğru ilerleyen ilk İspanyol fatihlerin zihinlerinde bu yeni toprakların artık onlara ve İspanya'ya ait olduğuna dair hiçbir şüphe yoktu. Çok geçmeden Maya ve Aztek İmparatorluklarını yok ettiler ve yerli halkın bir kısmını katlettiler ya da iç bölgelere sürdüler. İspanyol kolonizasyonu, fethedilen kabile halklarına Katolik Kilisesi iktidarını ve İspanyol dilini empoze etmekte ve sonrasında bunu sürdürmekte -şaşırtıcı bir biçimde- başarılı oldu. Ancak -yine şaşırtıcı bir biçimde- kolonilerine daha fazla İspanyol göçmen getirmekte büyük ölçüde başarısız oldular. İspanyol fatihlerinin soyundan gelen nesillerin İspanya'yla ilişkileri giderek azaldı. Bunun bir sonucu, -İspanyolca konuşulan Amerika'nın neredeyse her yerinde, neredeyse her zaman İspanyol kökenlilerden ama bazen de yerlilerden oluşan- küçük bir yönetici sınıfın kontrol elde etmek ve İspanya ile İspanyol valilerden giderek daha bağımsız hale gelmek istemesi oldu.

Daha sonra, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru, Kuzey Amerika ve Fransız devrimleri gerçekleşti. Bu devrimlerin İspanyol ve beyaz olmayan geniş kitleler üzerindeki entelektüel etkisi yok denecek kadar az oldu. Bir istisna, 1803'te Haiti'de Fransızlara karşı Toussaint L'Ouverture liderliğindeki etkileyici köle isyanıydı. Ancak bu halkların yöneticileri -özellikle de hâlâ feodal kesim, kesinlikle orta sınıf ya da kapitalist olmayan ancak çoğunlukla silahlı güçleri bulunan küçük üst-sınıfın genç üyeleri arasında- üzerindeki etkisi son derece kayda değer ve belki de kaçınılmazdı. 1810'da Meksika'da ve hemen sonrasında, Arjantin'e kadar uzanan geniş topraklarda neredeyse tüm İspanyol valilikleri hızlı devrimler gerçekleştirdi ve kendi cumhuriyetlerini kurdu. Brezilya bir istisnaydı ama belki de yalnızca dil konusunda: Amerika kıtasının bu

geniş toprak parçası İspanyol kolonisi olmadı ve papalık kararıyla 1494'te Portekiz'e verilerek 1889'a kadar bir İmparator tarafından yönetildi.

Ama on dokuzuncu yüzyıl boyunca Brezilya'nın sosyal yapısı, genellikle küçük Güney ve Orta Amerika ülkelerinden çok da farklı değildi. 1830'a gelindiğinde bu cumhuriyetler, güçlü ve hırslı subaylar (Simón Bolívar, José de San Martín ve Bernardo O'Higgins gibi) sayesinde İspanyol yönetiminden "bağımsız" olmuştu. Bu cumhuriyetler Amerika kıtası ve hatta dünya haritasını değiştirerek kuruldular ve bugünkü şekillerini alarak halen bulundukları bölgelere yerleştiler. (Kolombiya Cumhuriyeti "Yeni Granada" olan adını ancak 1860'ta değiştirdi.) Hemen hemen hepsi, özellikle de İtalya ve Doğu-Batı Almanya'dan gelen göçmen kitlelerini kendilerine çekti. Bu da bazılarının, özellikle de Arjantin'in nüfus karakteristiğini değiştirdi. Ayrıca, tıpkı Kuzey Amerikalılar gibi, birçok Güney ve Orta Amerikalı da sürekli değişen "sınır çizgileri" boyunca batıya ve güneye göç ettiler. Ama bunun dışında tarihleri Kuzey Amerika'ninkinden oldukça farklıydı. Hemen hemen hepsinde küçük, yavaşça büyüyen bir orta sınıf mevcuttu. (Bunun kısmi bir istisnası Şili'ydi.) Özgürlüğe, bağımsızlığa ve demokrasiye olan benzersiz adanmışlıklarına rağmen sıklıkla, halklarının da despotluklarını en azından bir süreliğine kabullendiği diktatörler tarafından yönetildiler. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, zenginler ile yoksulların yaşam standardı, medeniyet ve kültür seviyeleri arasındaki uçurumlar kapanmadı. Neticede nüfuslarına fayda sağlayan şey geniş topraklarının ve doğal kaynaklarının zenginliği oldu. Arjantin'in özellikle de Britanya Adaları'na buğday ihracı yaklaşık 1860'dan 1930'a kadar ülkenin dünyanın en zengin beş ülkesinden biri olmasını sağladı. Bu süre boyunca, İngiliz finans, endüstri ve mühendisliği demiryolları da dâhil Arjantin'de birçok yapı inşa etti. Ancak Arjantin'e İngiliz göç oranı çok kısıtlıydı ve kültürel ya da siyasi bir etki yaratmadı. Arjantinliler

giderek Avrupa kültürüne öykünüp onu benimserken büyük ölçüde Fransa'yı örnek aldılar; 1910'a gelindiğinde bazı etkileyici bulvarları, binaları ve şehir manzaraları Paris'i andırıyordu. (Brezilya'nın aksine Arjantin I. Dünya Savaşı'nda Birleşik Devletler ve İngiltere'nin yanında yer almadı. II. Dünya Savaşı'na sonuna doğru isteksiz bir biçimde katıldılar; o dönemde Arjantinliler arasında İngiliz karşıtlığı hâkimdi.)

Ama yirminci yüzyıl boyunca neredeyse tüm Güney ve Orta Amerika ülkelerinin sosyal yapılarında ve siyasetlerinde kademeli bir dönüşüm gerçekleşti. Popülist sloganlar, pratikler ve hevesler son derece önemli bir hale geldi. İlk yüzyılları boyunca özerk cumhuriyetler olsalar da çoğu Orta ve Güney Amerika ülkesinde, özellikle de eğitilmiş ya da orta sınıflar için ideal olanın bağımsızlık olduğu söylenebilir; bu kavram yaklaşık 1910'dan itibaren (bu tarih ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir) demokrasi gibi bir kavram haline geldi. Bunun sonucunda siyasi bir geçiş dönemi oldu ve bu dönem birçok sorun getirdi. Birleşik Devletler'in 1848'de yendiği ve büyük ölçüde boş olan topraklarını kaybeden Meksika en kötü örnekti. On dokuzuncu yüzyıl tarihine kargaşa ve diktatörlük hâkim olmuştu. Kısa bir süre için (Amerikan İç Savaşı boyunca), Meksika Fransızların desteklediği bir İmparator, Habsburglu Maximilian tarafından yönetildi; ancak 1867'de o da devrildi ve yerel kahraman Benito Juárez tarafından öldürüldü. (Avrupa'nın Güney Amerika'ya öykünmesinin nadir bir örneği olarak, Mussolini'nin ailesi 1883'te doğan oğullarına bu kahramanın ismini verecekti. Bir diğer örnekse 1920'lerde Avrupa'da çok popüler olan Arjantin tangosudur.)

Kargaşa, devrimler ve diktatörlükler yirminci yüzyılın başında Meksika'da daha da sık gerçekleşmeye başladı; ama artık bir değişiklik vardı. Yeni demagog ve diktatörler popülistti. Erkeklerin genel oy hakkı bir süredir bulunuyordu ama şimdi insanlara oy vermeleri ve daha fazlası için çağrıda bulunma

eğilimi hâkim olmaya başlamıştı. Kısa süre iktidarda kalan yeni başkanlardan Venustiano Carranza, 1917’de adil bir anayasa düzenledi. Bundan üç yıl sonra da öldü. Bu süreçte asi popülistler (örneğin Emiliano Zapata) kendi devrim ordularını kurabilecek kadar taraftar toplamıştı. 1924’te, bir diktatör-başkan olan radikal ve popülist Plutarco Calles iktidara geldi. Katolik Kilisesi’ni İlerleme’nin ve Meksika halkının düşmanı olarak görüyordu. İnançlarını ve kiliselerini korumaya hazır Meksika Katolikleriyle (*Cristeros*) üç yıl sürecek kanlı bir savaş başlattı. 1930’da bu anlaşmazlık son buldu. Tek ve güçlü bir parti olan Partido Revolucionario Institucional (PRI) kuruldu ve takip eden kırk yıl boyunca (farklı liderlerle) Meksika siyasetine hâkim oldu. Sonraki diktatörlükler askerî değil siyasiydiler, otoriterdiler ve totaliter değildiler. Bu, 1930’dan 1945’e kadar Getúlio Vargas tarafından yönetilen Brezilya için de geçerliydi ama orada kişisel ve entelektüel özgürlükler görece daha az zarar gördü. Fulgencio Batista’nın Küba’sı da keza. Arjantin’deyse 1930’da askerî bir darbeyle iktidara gelen José Félix Uriburu, iki yıl sonra istikrarsız diktatörlüğünden vazgeçecekti. Bunlar büyük ölçüde Güney ve hatta Orta Amerika’nın giderek büyüyen, zenginleşen ve siyasi etkisi artan orta sınıflarıyla bağlantılıydı. II. Dünya Savaşı boyunca daha da büyüyeceklerdi ki bu süre içerisinde çoğu Orta Amerika lideri dışişlerini ve askerî politikalarını Birleşik Devletler’e göre belirledi.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca Birleşik Devletler halkı ve bazı politikacıları zaman zaman güçlerini güneye doğru genişletme hevesine kapıldılar. Ancak Meksika-Amerika Savaşı (1846-1848) dışında bu nadiren gerçekleşti. Birleşik Devletler’in İspanyol yönetiminden “bağımsız” kılarak kendi topraklarına (ya da İç Savaş’ın başlarında Güney Konfederasyonu’na) katmak istedikleri Küba’ya müdahalede bulunmaya çalıştığı birkaç durum oldu ama bu da gerçekleşmedi. 1898’de Birleşik Devletler İspanya’ya savaş ilan etmeye karar verdi, bahanesiyse Küba-

İspanya savaşına bir son vermektir. Bazı Amerikalı politikacıların verdiği isimle bu “muhteşem küçük savaş” sırasında Birleşik Devletler Küba’yı işgal etti, Porto Riko’yu İspanya’dan aldı ve Pasifik’teki İspanyol Adaları’nı ele geçirdi. Ancak bu savaşın uzun vadeli etkileri Kuzey Amerika’nın Orta Amerika’yı kısmi işgalinden daha önemliydi. Yirminci yüzyılın başlarında, Birleşik Devletler Kolombiya Cumhuriyeti’ni kuzeybatı eyaletini Amerika’ya devretmeye zorladı ve burada da yeni Panama Cumhuriyeti kuruldu. İnşası 1903’te başlayan ve 1915’te tamamlanan etkileyici Panama Kanalı’nın iki yanında da Amerikan bölgesi olacaktı. Meksika’daki tekrarlayan kargaşa ve iç savaşlara Amerikan ordusu müdahalesi sınırlıydı, sonuncusu da 1916’da oldu ve çok kısa sürdü. Ancak Amerika’nın varlığını Güney Yarımküre’de artırmak için güçlü bir siyasi eğilim yoktu. Amerika’nın maddi ve ekonomik varlıklarının az ya da çok güvencede olması yeterliydi. 1914’ten sonra Güney ve Orta Amerika’daki Avrupa kolonilerinin (birkaç Fransız, birkaç küçük Hollanda ve Danimarka adası) sonu gelecekti. Daha önemlisi: Birleşik Devletler’in on dokuzuncu yüzyıldaki Kanada’nın bir bölümünü işgal etme ve kendine katma arzusu büyük ihtimalle bir daha geri gelmemek üzere bitmişti.

Güney Yarımküre’de, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın büyük ölçüde İngiliz, İrlandalı ve Hollandalılardan oluşan nüfusları sakın, durgun, öncü hayatlarını on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın büyük bölümü boyunca yaşamaya devam ettiler. Bu topraklardaki aborijinler büyük ölçüde güçsüzlerdi. Bunun bir istisnası, Güney Afrika’da İngilizler ile bağımsızlık isteyen Hollandalılar arasındaki 1899-1902 Boer Savaşı’ydı; bu savaş İngilizler kazandı ama bunun ciddi ya da uzun vadeli etkileri olmadı. 1910’a gelindiğinde bütün bu eski İngiliz kolonilerinin otonom hükümetleri ve İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) statüsü vardı. 1914’te anavatanlarının yanında şevkle yer aldılar ve binlerce asker kaybettiler. Aynısı 1939’da da oldu. Ama ufak bir değişiklik vardı. İngiliz (ve İskoç ya da İrlanda) kökenli bu

insanların hayatları ve alışkanları atalarınıninkilerden ziyade giderek daha fazla Kuzey Amerikalılarinkine benziyordu.

Özellikle de Ekvator'un kuzeyinde, milliyetçilik (muğlak bir terim; "anti-kolonyalizm" daha kesin olacaktır) kıvılcımları I. Dünya Savaşı'ndan bile önce ya da hemen sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi sonucu ortaya çıktılar. Türkiye de bir cumhuriyet oldu, ancak olağanüstü bir lideri vardı. Mustafa Kemal -o da eski bir subaydı- tıpkı hasta bir vücutta olduğu gibi hasta bir devletin de zayıflamış ve işe yaramayan kısımların kesilip atılmasının daha iyi olacağını anlamıştı. Aynı zamanda, 1922-23 yıllarındaki kısa bir Türk-Yunan savaşıyla, bin yıldır Anadolu'da yaşayan Yunan nüfusuna sert bir şekilde son verdi. Bu esnada Orta Doğu'nun kadim halkları kendilerini Suriye, Lübnan, Mısır ve Suudi Arabistan gibi yeni devletlerin vatandaşı olarak buldular. İlk ikisi bir süreliğine Fransız "himaye"sindeydi; Mısır ise bir tür İngiliz kolonisi olsa da bu uzun sürmedi. Ayrıca Orta Doğu'da yeni milliyetçi diktatörlükler ortaya çıkmaktaydı: İran'da eski bir Kazak komutanı olan Şah Rıza Pehlevi liderliğinde; güçlü komşuları Rusya ya da Hindistan'daki İngiltere tarafından asla kolonize edilmeyen Afganistan'da Emanullah Han liderliğinde. İsrail devleti yeni bir unsurdur ve büyük ölçüde eski Filistin'de yer alıyordu; İsrail 1917'de İngiltere tarafından, kısmi İngiliz işgali altında, birçok farklı sebepten tanınmış ve kurulmuştu. Ancak böyle bir ülkenin ve sınırlarının varlığı Arap ve Yahudi halkları arasında uzun, acı ve çözümsüz savaşlar yaşanmasına sebep oldu. Otuz yıl boyunca İngilizler İsrail'e Yahudi göçünü sınırlandırmaya çalıştı, ancak 1948'de bölgeden çekildiler ve Büyük Güçler Yahudi devletinin bağımsızlığını tanıdı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı güçlerin uyguladığı biçimde kolonyalizm sona erdi. (Bir istisna Rusya'nın Orta Asya İmparatorluğu'dur ve bir bölümü günümüze kadar ulaşmıştır.)

Ancak anti-kolonyalizm çalkantıları 20'lerde bile belirgindi. Hindistan'da Mahatma Gandhi'nin sürdürdüğü pasif direniş yanlısı insani propaganda, dünyanın her yerinden insanları etkiledi. Afrika, Hindistan ve Endonezya'nın birçok bölgesinde anti-kolonyalist konuşmacılar ve olası popüler liderler vardı. Ancak milliyetçilik ve anti-kolonyalizm arasında bir ayrım yapmalıyız. Anti-kolonyal devletlerin çok azı etnik olarak homojendi. Artık milli bir bayrakları, hükümetleri ve kesinleşmiş sınırları olsa da, genellikle farklı kabileler ve farklı dinlere mensup insanlar bir arada (ya da genellikle ayrı) yaşıyordu. Milliyetçilik esasında bir Avrupa (ve Amerikan) ideolojisi ve olgusuydu; genellikle Afrikalı ya da Asyalı entelektüeller Avrupa veya İngiltere'de görüp öğrenerek kendi halklarına aktarıyorlardı. Birkaç istisna dışında II. Dünya Savaşı ve sonrasına kadar etkili olmadılar. Ancak bu sırada, büyük ölçüde İngiltere'de, daha önemli bir şey olmaktadır. İmparatorluğa olan inancın azalmasıyla birlikte anti-kolonyalizme karşı bir sempati doğdu. E. M. Forster'ın romanı *Hindistan'a Bir Geçit* (1924) gibi eserlerin başarısı, İngilizlerin ayrıcalıklı ve kutsanmış olduklarına dair Viktoryen ve Edwardyen inançlarını kısmen kaybetmekte olduklarını göstermişti ve halen göstermektedir.

1920'lerde hiçbir Büyük Güç genişlemek istemiyordu. Bunun tek istisnası Japonya'ydı. Bu ülke kendini dünyanın geri kalanından izole etmeyi tercih etmişti; ancak on dokuzuncu yüzyılın son on yıllarında iktidardakiler ve yönetici sınıflar kaçınılmaz bir değişim için kolları sıvadılar. 1868'de Meiji reformları adı altında, büyük dünya güçlerinin başarılarını, bilimsel ve emperyal gelişmelerini ve kurumlarını taklit etmeyi, kopyalamayı ve benimsemeyi de içeren olağanüstü bir program başlattılar. Yeni kara kuvvetlerini büyük ölçüde Prusya ordusunu örnek alarak oluşturdular; deniz kuvvetleri ise büyük ölçüde İngilizlerden esinlendi. Yüzyıl sona ererken, ilk olarak Çin Denizi'ni geçmek suretiyle genişlemeye hazırıldılar. Kore'ye müdahale etmeye başladılar. 1894-95'te, zayıf düşmüş Çin filosuyla

savaştlar ve Çin ile Japonya arasındaki bazı adalar Japon yönetimine geçti. Bundan on yıl sonra (1904-1905), Rusya'yı savaşa kıışkırttılar. Zaferleri muhteşem oldu, hem karada hem de denizde. Japonya'nın ihtirası artık Çin'in ada ve limanlarının ötesine, Uzak Doğu'nun başka bölgelerine de uzanma eğilimi gösteriyordu. (Bizzat Amerika başkanı Theodore Roosevelt'in arabulucu olduğu 1905'teki Portsmouth Anlaşması, başka şeylerin yanı sıra Sibirya yakınlarındaki Rus adası Sakhalin'in güney yarısını da Japonlara veriyordu.) 1910'da Japonya eski Kore Krallığı'nı işgal ederek ele geçirdi. Bundan dört yıl sonra da I. Dünya Savaşı başladı. Bu savaşın sonucunda Japonya, Pasifik'in batısındaki birkaç Alman kolonisi ile Çin'in kaybettiği bazı adalar ve limanlar da dâhil, azımsanmayacak kazanımlar elde etti. Japonya'nın artık büyük ve modern bir deniz kuvvetleri vardı. 1920'de, Rus iç savaşının doğurduğu kargaşadan faydalanmayı uman Japonya'nın gemileri ve birlikleri Rus Uzak Doğu'sunun bir bölümünü işgal etti. İngiltere ve Birleşik Devletler Japonya'nın gücünü tanımak zorundaydı. 1922'de Washington Konferansı Çin'in daha fazla bölünmesini engellemeye çalıştı. Deniz kuvvetlerinin silahsızlanmasını gerektiren şartlar Japonya'nın savaş gemilerinin küçülmesine sebep oldu. Daha önceden Amerikan halkının "modern" Japonya'ya duyduğu sempati -çoğu kişi bu gelişimde Amerikanvari bir şey bulmuştu- azalmaya başladı. 1907 gibi erken bir tarihte, Birleşik Devletler'de, özellikle de California'da, Japonların ülkeye göç etmesini engelleyen kanunlar çıkarıldı. Belki de Japonya'nın saldırganlığına bir tepki olarak, eski (bazen dindar, bazen de yanılıcı) Amerikan hayırseverliği mağlup ve yoksul Çinlilere yöneldi. Ama Japonya artık bir dünya gücüydü ve önemli oyunculardan biriydi. 1930'lara gelindiğinde Japonya'daki otomobil sayısı birçok Avrupa ülkesinden fazlaydı.

Sonra, 1931'de Japonya Çin anakarasına doğru ilerlemeye başladı, amaçları bu geniş ve kadim ülkeyi Japonya'nın küçük ortağı hatta bir uydusu yapmaktı. Çin tarihi -çok eskilere

dayandığı ve karmaşık olduğu için-, Çinli ya da başka ülkelerden tüm tarihçiler için problem teşkil eder. Çinli yöneticilerin ve iktidarlarının tarihinin -bu, siyasi ve askerî tarih, genel tarihçilerin çoğunun ana ilgi alanıdır- aktarılması zordur. Çin'in Avrupa ve Amerika'yla ticari ilişkisi ve Batı'nın Çin malları ve sanatına olan ilgisi yüzyıllarca sürmüştür. Çin'e karşı görece açık yaklaşım ve merkezi yönetimlerinin zayıflığı bazı Büyük Güçler'de, okyanuslar ötesinde de olsa, Çin Denizi'nde kendi yerleşim bölgelerini ve limanlarını (dönemin uluslararası hukukunda "kapitülasyon" olarak geçiyordu) kurma isteği uyardı. Bu süreç 1840'larda Hong Kong'da İngilizlerle başladı ve Fransızlar, Ruslar ve Almanlarla farklı biçimlerde devam etti. Sonra Japonlar Kore'yi işgal ederek Çin'i abluka altına almayla başladılar ve birçok yöntem kullanarak Çin İmparatorluğu'nun kuzeydoğudaki zengin bölgelerine sızmaya başladılar.

Bunun, başka önemli olayların yanı sıra, 1912'deki Çin Devrimi'ne katkısı oldu. Çin birkaç gün içinde bir cumhuriyet kurdu ve ülkeyi yöneten hanedanlık yok oldu. Birçok kolonyal ülkede olduğu gibi, böyle bir devrimin öncüleri de ihtiraslı generaller ve dünyayı iyi tanıyan entelektüellerdi. Bu generallerden biri de iki yıl sonra kendini İmparator ilan eden ama bundan kısa bir süre sonra ölen Yuan Shikai'ydi. Amerika'da eğitim almış bir Hristiyan olan (1912 devriminin başka liderleri de Hristiyan'dı ve onlar için Hristiyanlık bir anlamda "Batılılık" demekti) Sun Yat-sen'in saygınlığı ve gücüyle daha kalıcı ve etkileyici olacaktı. Sun Yat-sen'in (1925'te öldü) hem kendisini takip eden liderler tarafından hem de düşmanları tarafından saygı görüp sevilmesi kayda değer ve etkileyicidir: Bir komünist olan Mao Zedong ve komünist karşıtı Çan Kay Şek gibi. (Bir Hristiyan olan Çan Kay Şek, Sun Yat-sen'in kızıyla evlenmiştir.) 1926-27'de, Sun Yat-sen'den ilham alan Çan Kay Şek milli bir parti Kuomintang'la Çin'in ilk milli, üniter ve etkili hükümetini kurmaya çalıştı. Ancak komünistler ve Mao Zedong 1927'de ona meydan okuyarak ayaklandılar.

Çan Kay Şek'e yenilen Mao ve destekçileri Çin'in kuzeybatısındaki ücra bir bölgeye kaçmak zorunda kaldılar ve Mao burada Ruslardan bir miktar destek aldı. Çan Kay Şek ise on yıl kadar sonra, Amerika'nın önce siyasi, sonra maddi ve son olarak da askerî desteğinden faydalandı.

Japonya'nın liderleriyse, özellikle de imparatorluk deniz ve kara kuvvetlerinininkiler, ülkelerinin Çin'deki hâkimiyetini genişletme vaktinin geldiğine karar vermişlerdi; bu, Amerika'yla olası bir savaş riski içerse de (bu savaşın Pasifik ve Uzak Doğu'yla sınırlı olacağı yanılığısına düşmüşlerdi). 1931'de Japon ordusu yüzyıllardır Çin'in egemenliği altında olan, geniş ve zengin topraklara sahip Mançurya eyaletini işgal ederek bir Japon uydu devleti, bir Mançurya Krallığı kurdu. Japonya kendisini kınayan Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'nden hiç düşünmeden ayrıldı. Ertesi yıl eski Çin başkenti Pekin'in kontrolünü ele geçirdiler. Çan Kay Şek milli hükümetini Nanking'e taşıdı. 1937'de geniş çaplı Japon-Çin savaşı başladı. 1940'ta Japonya Almanya'yla müttefik olmaya karar verdi. Bu noktada artık Çin, Japonya ve Amerika arasındaki temel problem olmuştu.

Ancak tıpkı birincisi gibi II. Dünya Savaşı da Avrupa'da patlak verdi.

YEDİ

“ORTA SINIF” “BURJUVA” DEĞİLDİR

Liberal demokrasilerin başarısızlığı • Otoriter hükümetler ve diktatörlükler • Kapitalizmin bir krizi • Birleşik Devletler ve parlamenter demokrasinin diğer örnekleri.

Kasım 1918’de İtilaf Devletleri’nin zaferinin, Almanya ve müttefikleri gibi demokratik olmayan imparatorluk devletlerinin, belki de kalıcı, yenilgisi olduğuna dair yaygın bir görüş vardı. Bu bakış açısı Amerikan halkı ve özellikle de Başkanları Woodrow Wilson tarafından da benimsendi. Wilson Mart 1917’de Rusya’daki liberal devrim ve çarın tahttan indirildiği haberleriyle rahatlamıştı çünkü bu durum Birleşik Devletler ve Batı demokrasilerini bir imparatorluk devletiyle ittifak yapma sorumluluğundan kurtaracaktı. Rusya’daki liberal ve parlamenter sistemin kısa süre sonra Bolşevik komünistler tarafından devrileceğini biliyoruz. Ancak şimdi üzerinde durmamız gereken, 1918 ve sonrasındaki kısa dönem boyunca birçok insanın beklentisinin aksine, liberal demokrasinin Avrupa’nın da büyük bölümünde başarısızlığa uğraması.

Savaşın sonu birçok ülkedeki birçok insan için, İngiltere ve Fransa'nın temsil ettiği biçimde liberalizm ve demokrasinin -belki de demokrasiden daha çok liberalizmin- zaferi anlamına geliyordu. Bunun bir sonucu da bu değerlerin galipler arasında olmayan ülkelerce de benimsenmesiydi. 1919'da Avrupa'nın yeni ve eski neredeyse tüm devletleri liberal parlamenter hükümetlere sahipti. Bu durum uzun sürmedi. Bunun bir sebebi de İngiltere ve Fransa'nın Avrupa meseleleri üzerindeki etkisinin kademeli olarak ama giderek daha belirgin bir şekilde azalmasıydı. Daha derinde yatan, ancak daha az kişi tarafından görülen sebeplerden biri de burjuva değerlerinin giderek popüleritesini yitirmesiydi.

Bu durum kısa bir açıklama gerektirir. I. Dünya Savaşı'nın (Fransız devrim savaşı ya da Napolyon savaşlarının aksine) eski âdetlerin ve değerlerin geri gelmesi için nostaljik duygular uyandırmadığını görmüştük. Bu eğilim yer yer on sekizinci yüzyılın özellikle de Fransa'ya ait prensiplerine, Aydınlanma'ya karşı duyulan şüpheyle el ele gitmekteydi. Aydınlanma düşüncesinin ve sonuçlarının daha çok, büyümekte olan orta sınıflar ve onların bir üstündeki sınıf olan "burjuvazi" (bu terim tam olarak "orta sınıf" anlamına gelmez) tarafından benimsenip desteklendiğini iddia edebiliriz. Yaklaşık 1920'den sonra, "burjuva" sıfatının küçümseyen bir anlam kazanması ve bunun yalnızca komünistler ve sol partilere oy veren diğer kesimler için geçerli olmaması konuyla ilişkilidir. Bu durum özellikle Almanya'da ve her türden entelektüel arasında yaygındı.

Avrupa'nın büyük bölümünde, özellikle de güney ve doğusunda (1918'den sonra doğuda en azından altı ya da yedi yeni devlet kurulmuştu), orta sınıf ve özellikle de bir üst katmandaki burjuva sınıfı küçük ve zayıftı. Parlamentolar (ve liberalizm) gibi birçok orta sınıf kurumu da tarihî ve popüler cazibesini kaybetmişti. Çoğu yerde -özellikle de yeni devletlerde- hükümetlerin ve meclislerin yapısı halklarının yapısını

yansıtmıyordu: Erkeklerin genel oy hakkı olmasına karşın, meclisler büyük ölçüde orta sınıftan ibaretti. Çok geçmeden bu türden bir liberal sisteme, ya da sistem eksikliğine, dair bir hoşnutsuzluk –egemen sınıfların etkisizliği ve yozlaşmasının sık rastlanan örneklerine karşı duyulan bir antipati- siyasette hem ön saflarda hem de derinlerde belirmeye başladı.

Bunun sonucu olarak, tuhaf bir biçimde, hiçbir zaman onları örnek almasalar da Güney Amerika'daki bazı devletlerden çok da farklı olmayan bazı yeni diktatörlükler ortaya çıktı. 1922'de, Mussolini ve faşist birlikleri Roma'ya yürüdüler. 1923'te, İspanya kralı bir generale, Miguel Primo de Rivera'ya neredeyse diktatörlük yetkileri verdi. 1926'da, Portekiz'de, ciddi ve saygın bir profesör olan António Salazar otoriter hükümetin başına geçti. Aynı yıl Polonya hükümetinin liberal parlamentosunun yetkileri, 1918'de ve 1920'de Polonya halkının kahraman olarak gördüğü Mareşal Józef Pilsudski'nin kısmi diktatörlüğü tarafınca kısıtlandı. 1927, 1929 ve 1934'te Litvanya, Letonya ve Estonya'nın liberal parlamenter hükümetleri de çoğu Doğu ve Orta Avrupa devletinde olduğu gibi dönüşüme uğradı.

Bu ülkelerin her birinde, liberalizmin popülarlığını yitirmesi, “diktatörlük” kavramının yeterince iyi tanımlayamadığı yeni rejimlerin kurulmasının öncülü oldu. “Totaliteryan” yerine “otoriteryan” tanımının kullanılması daha doğru olacaktır (“totaliteryan” Hitler ve Stalin yönetimi altındaki halkların hayatlarını nitelediğinde bile muğlak ve çoğu zaman yanıltıcı bir sıfattır). Otoriteryan tam olarak “totaliteryan” sayılmaz çünkü bu yeni rejimler meclis gibi bazı eski kurumları korumayı tercih ettiler (güçlerini kısıtlayıp bazı durumlarda olduğu gibi tek parti yönetimine bıraksalar da; İspanya, İtalya, Yugoslavya, Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yunanistan'da monarşilere, devletin en büyük gücüne saygı duyulmuş hatta bazı ülkelerde güçlendirilmişlerdir). Ayrıca,

değişmesi gerekenleri değiştirseler de, entelektüel özgürlüğü büyük ölçüde korumuşlardır. Başka bir detay: Bu otoriteryan diktatörlükler devrimlerin değil darbelerin ürünüydü. Hitler ve nasyonal sosyalizmle pek bir ortak noktaları yoktu. Ancak yukarıda bahsedilen yerlere 1931-32 yıllarında parlamenter liberalizmden ve hatta demokrasiden geri kalanlardan da vazgeçip otoriteryan bir yönetimi benimseyen Avusturya'yı da ekleyebiliriz. Macaristan'da da Amiral Miklós Horthy ("Vekil") yönetimindeki neredeyse monarşik rejimde parlamento korundu ancak oy hakkı kısıtlandı. O dönemde demokratik ülkelerden de ciddi gözlemciler, hatta devlet adamları liberal ve parlamenter hükümetlerin beceriksiz yönetimlerinin ışığında, böyle rejimlerin varlığının geleceği yansıttığını düşünüyorlardı ve bazen de bu doğrultuda konuştular.

Bunun bir örneği Mussolini'nin ünü ve başarılarıydı. O enternasyonal sosyalizmin saçmalığını ve milliyetçiliğin cazibesini görmüş bir sosyalistti; 1915'te Sosyalist Parti'yle ilişkisini kesti, cephede savaştı ve 1919'da "Faşizm" adında yeni bir parti ya da hareket oluşturmaya başladı. "Faşizm" kamışların bir demet halinde birbirlerine bağlanması anlamındaki *fascis* kelimesinden geliyordu, bu Antik Roma'da bir otorite sembolüydü. Partisinin Nazilerin Taarruz Bölüğü'ne benzeyen, siyah gömlekler giyen, dirlik ve düzeni sağlama konusunda hevesli bir grubu vardı. Bu grup kamu düzeninin bozulduğu, hükümetlerin saygınlığının halkın kızgınlığı sebebiyle azaldığı ve neredeyse bir kaosa sürüklenmiş İtalya'da bir boşluğu doldurdu, hatta bundan çok daha fazlasını yaptı. Üst ve orta sınıflar Mussolini'nin radikalden çok milliyetçi izlenimi veren programıyla rahatladılar (komünistler 1923'te ve öncesinde işçi sınıfı arasında kendilerine hâlihazırda bir miktar yer edinmişlerdi). Mussolini monarşiye ve kurumlarına saygısını gösterdi; bunun karşılığında kral III. Victor Emmanuel de onu onayladı ve hatta ona saygı duydu. Birkaç zorba faşistin karıştığı ve içlerinde cinayet de olan çirkin olaylar yaşandı ama çok geçmeden unutuldu.

1926'ya gelindiğinde Mussolini tek partili bir devleti yönetiyordu. Ama diğer otoriteryan diktatörlüklere göre daha ileri gitti. Planı eski burjuva parlamenter sistemi, seçilmişlerin farklı partileri temsil etmek yerine mesleki rütbelerine göre seçileceği birleşik milli bir meclisle değiştirmekti. Bu korporatif devlet idealiydi ve başka yerlerde de benimsendi; ancak İtalya'da bile tam anlamıyla gerçekleşemedi. Yine de dikkate değer bir olgudur çünkü Mussolini'nin her şeyden önce devleti güçlendirmek doğrultusundaki temel hedefini -hatta dünya görüşünü- temsil eder. Bu, özellikle 1870'e kadar birleşmiş bir devlet olmayan, bölgesel farkların ve yerel otoritelerin bulunduğu İtalya için uygundu. 1926'dan sonra, Mussolini'nin militarist eğilimlerinin ülke içindeki görece başarılı reform programlarından daha baskın olduğunu gösteren deliller arttı. Giderek daha fazla askerî üniformasıyla görünmeye başladı. Üniversite öğrencilerine sürekli tekrarladığı mottosu "Libro e moschetto"ydı: "Kitap ve silah". İtalyanları militer (ve ırk bilinci sahibi) bir halk yapma planının tamamıyla başarısız olduğu, İtalya'nın 1940'ta II. Dünya Savaşı'na girmesinden kısa bir süre sonra anlaşıldı. Ama bunun olmasına hâlâ on yıl vardı.

Bu arada ünü heyecan uyandıracak denli büyüdü ve İtalya sınırlarını aştı. Ne de olsa onun yönetimindeyken bile İtalya, kayda değer kişisel özgürlüklerin, sanatsal başarıların, geleceksel keyiflerin, işleyen kurumların ve azımsanmayacak entelektüel özgürlüklerin olduğu medeni bir ülke olmaya devam etmişti. 1929'da Papalık ile imzaladığı Laterano Antlaşması Vatikan ile İtalyan devleti arasında yüzyıllardır süren anlaşmazlık ve hatta düşmanlığa bir son verdi. 1930'lar boyunca tüm dünyada çoğu Katolik ve özellikle de üst düzey din görevlisi Mussolini'ye neredeyse koşulsuz bir hayranlık duydu. Ünü İtalya'nın, dinin ve hatta siyasetin ötesine geçti. 1927 ve sonrasında, İtalya'nın ezeli düşmanı Avusturya (ve Macaristan) onun desteğini ve ittifak kurmayı hedefliyordu. Winston Churchill onu ziyaret etti ve birkaç yıl sonra ona saygı

duyduğunu belirtti. “Bizim bir Mussolini’ye ihtiyacımız var,” diyen Amerikalı kongre üyesi ve siyasetçilerin sayısı az değildi. Bazı yerlerde Mussolini’yi ve İtalya’yı örnek alan faşist partiler ortaya çıktı; şaşırtıcı bir biçimde, 1930’lar boyunca küçük de olsa dikkate değer bir faşist kitlesi bulunan İngiltere’de 1931’de böyle bir parti kuruldu.

Bunların hiçbiri kalıcı olmayacaktı. Aynısı diğer birçok otoriteryan devlet için de geçerliydi; Mussolini’nin Hitler’in gölgesinde kaldığı (bu, 20’lerdeki durumun tam tersiydi), Mussolini ve İtalya’nın Hitler’in uyduları haline geldiği II. Dünya Savaşı ve öncesinde gerçekleşti. 1938’e gelindiğinde Nasyonal Sosyalizm faşizmden daha güçlü ve evrensel bir hale gelmişti. Mussolini belki de bunu engelleyebilirdi. Ama bunu yapacak bir kişilikte değildi.

Bu noktada, bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesinde Orta, Güney ve Doğu Avrupa’dan ayrılıp, bugün bile birçok insan tarafından dünyanın 1930’larda deneyimlediği en ciddi ve derin etkilere sahip olay sayılan Büyük Buhran’dan, ya da bazılarının düşüncesine göre Kapitalizm Krizi’nden bahsetmeliyiz. Bu iki kavram -ve sonuçları- birbiriyle örtüşür niteliktedir; ancak tezimi daha iyi ortaya koyabilmek için önce ikincisinden başlamalıyım.

On yıllar boyunca, birçok insan çağlarının en büyük çatışmasının kapitalizm ve komünizm arasında olduğunu düşündü (ya da onlara bu söylendi); ve sonra, yirminci yüzyılda, bu büyük fikirler ve kurumları neredeyse kaçınılmaz olarak Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği tarafından temsil edildi ve onlarda beden buldu. Dünyanın büyük bölümünü ve tarihi kutuplaştırsa da bu bakış açısı yanlış ve ileri görüşlü olamadı. (Bu konuyu “Soğuk Savaş”ı anlatan bölüme kadar ertelemeliyim.) Ancak kapitalizmin ve komünizmin algılanma biçimlerinin kökeni II. Dünya Savaşı ve sonuçlarında yatıyordu; bu sebeple, “kapitalizm”

kelimesinin yetersizliğini kısaca özetlemek zorundayım ve bunu 1920'ler ve 30'lar tarihi üzerinden yapmalıyım.

Tarihin başlangıcından beri zenginler ve fakirler olmuştur; tıpkı, tahmin ediyorum ki, büyük servet sahipleri ve muhtaçlar olduğu gibi. Ancak "kapitalizm" ve "komünizm" sözcükleri, en azından İngilizcede, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar bulunmuyordu. Kapitalizmle ilgili sorun, kapitalistler olmasına rağmen hiçbir zaman bir "izm" olmamasıydı ve (hâlâ da olmamasıdır). (Komünizmin sorunu ise, bugün bile kendine komünist diyen insanlar ve devletler olsa da, enternasyonal komünizmin, 1989'un öncesinde bile eskimiş bir ideoloji olmasıdır.) Kapitalistler çoğunlukla kendilerinden emindiler ama bir ideolojinin temsilcisi olup olmadıklarını pek düşünmemişlerdi. Tıpkı öncesinde ve sonrasında da olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyılda da para ve finans büyük önem taşıyordu. Mal varlığı, özellikle de maddi olarak değeri belirlendiğinde, insanlara eskisinden bile daha çok güvence sağlıyordu; para, faiz ve güvence getiriyordu. Daha da çarpıcı olan -tarihsel anlamda-, her türden paranın 1914'e kadar güvenli kalmasıydı. Ulusal para birimlerinin değerleri devrimler ve savaşlara rağmen on yıllar boyunca büyük ölçüde sabit kaldı. Ama bu esnada Batı dünyasının büyük bölümünün demokrasiye geçişi devam etti ve bu da, bir sürü başka şeyin yanı sıra, özellikle de işçi sınıfının bilinç kazanmasını sağladı. Bunun bir sonucu da, büyük sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin doğurduğu hoşnutsuzluk ve yoksul sınıfların hayat şartları ile maddi durumlarını en azından bir ölçüde iyileştirecek kanun ve düzenlemeleri sağlamanın hükümetlerin ve devletlerin görevi olduğu inancıydı. Bunu milli birlik için yapmalılardı ama aynı zamanda sınıf savaşlarını, yani toplumsal devrimleri engellemek için de. Büyük sosyal adaletsizliklerin ortadan kalkması taraftarı radikal unsurlar, 1900'den önce oluşmaya başlayan ve genellikle de seçimler sayesinde halk desteği sağlayan sosyalist partilerdi. Sosyalistlerin daha radikal ve dogmatik olanları

komünist oldu; onlar sınıfların milletlerden daha önemli olduğuna inanıyorlardı -ki bunda yanılıyorlardı- ve önemli olanın milletler değil devletler olduğunu düşünüyorlardı. Dolayısıyla insanlığın hedefi bütün üretim araçlarını elinde bulunduran komünist devletler olmalıydı. Devletler ile milletleri karıştırmak ve milletlere çok az önem atfetmek Marx'ın ileri görüşlü olmadığını kanıtlayan yanlışlarından yalnızca biridir.

1914 ve sonrasında olanlar bu inançların ve dogmaların saçmalığını ve sığlığını göstermiş olmalı. Sınıfların hükümetlerden daha önemli olduğuna -yani işçi sınıfının devletlerin ve milletlerin ötesine uzanan uluslararası duygudaşlıklarının savaşları bile engelleyecek derecede belirleyici olacağına- inanan komünist ve sosyalistler, ayrıca birçok liberal ve çoğu ilerlemeci tamamen yanılıyordu. Bir İngiliz ya da Fransız işçi Alman ya da Avusturyalı işçiyle hiçbir ortak duyguya sahip değildi; hatta işçi sınıfının vatansever görüşleri ve coşkusu belki de her zamankinden daha güçlüydü. (Savaştan sonra sosyalist ve komünist parti ve entelektüellerin öngörülerinin tamamen yanlış çıkmasına rağmen yok olmamaları başka bir hikâyedir, belki de fikirlerin yirminci yüzyılda bile ne kadar yavaş değiştiğini gösterir.) 1930'a gelindiğinde sosyal demokrat partiler ve fikirleri neredeyse tüm Avrupa'da güç kaybetmekteydi. Ama bu uluslararası kapitalizm için de geçerliydi; ancak yukarıda da belirttiğim gibi, aslında bir "izm" değildi. Hatta "kapitalizm" teriminin anlamı ve kullanımı, özellikle de Amerika'da, mantık dışı bir biçimde genişlemişti; milyonlar için bu sözcük, acımasız ve günahkâr düşmanları komünistler yüzünden tehlikede olan kişisel mülkiyetin kutsallığı ve korunması anlamına geliyordu.

Fakat 1930'a gelindiğinde ekonomik ve finansal bir kriz Batı dünyasının büyük bölümüne hızla yayılmıştı. Uzun süre düşünüldüğünden daha az yıkıcı ve belirleyici oldu; bunu bugünden geriye baktığımızda söyleyebiliriz. Ama her ne kadar

zenginler ve “kapitalistler”, her zaman var olacakları gibi, var olmaya devam etmiş olsalar da on dokuzuncu yüzyılın “klasik” kapitalizminin son bulduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onu ayakta tutan en önemli unsur, güvence; kesintisiz güvenceydi. Bu güvence de paranın güvenilir olmasını gerektiriyordu. 1914’ten önce ulusal para birimlerinin değerlerinde çok az değişiklik olması şaşırtıcıdır. Aynı durum değerli maden, özellikle de altın fiyatları için de geçerliydi. Banknotlar ve kâğıt para 1914’ten önce altın dolaşımının yerini neredeyse tamamen almıştı, ancak geçerlilikleri altın standardına olan güvenle bağlantılıydı; bir bankaya giden herhangi biri bir meblağın kendisine altın, gümüş ya da kâğıtla ödenmesini talep edebilirdi. (Yine de 1914’ten önce bile çok az kişi böyle bir tercih yapıyordu, altının parasal standardı giderek daha soyut hale gelmişti.)

1931’de Büyük Britanya sterlini desteklemek için altın standardını bırakacağını ani bir biçimde açıkladı. Roosevelt yönetimindeki Birleşik Devletler 1933’ün başlarında aynı şeyi yaptı. Bu durumun, kalıcı enflasyon da dâhil olmak üzere, son derece tehlikeli sonuçları olacağından, kapitalizmin sonu anlamına geldiğini bugün bile iddia eden birtakım ekonomistler vardır. Belki de bu doğrudur, ama yeterince değil. Aynı durum 1930’lardaki Buhran’ın uzun vadeli sonuçları için de geçerlidir: Çok üzücü şartlara ve sonuçlara yol açmıştır. Ama bunlar kalıcı olmamıştır. 1929’da New York borsasının çöküşünü takiben Amerika’da, daha da kötüsü Avrupa’da da, bankalar battı ve kapanmak zorunda kaldı. Yirminci yüzyılda bir daha görülmeyecek deflasyon ortaya çıktı, yani fiyatlar düşüyordu; ama daha tehlikelisi, özellikle de Birleşik Devletler ve Almanya’da artarak 1932-33 yıllarında zirveye ulaşan işsizlik oranıydı. Sonra, Roosevelt ve özellikle de Hitler yönetimindeki ülkelerde, ayrıca çoğu başka ülkede de işsizlik oranı geriledi. Almanya’da bu hızla olurken, 30’lar biterken Büyük Buhran’ın da büyük ölçüde sona erdiği Birleşik Devletler’de ise kademeli olarak gerçekleşti. Artık parayı yalnızca hükümetler

piyasaya sürüyordu; insanlar bunu da tıpkı kademeli enflasyon gibi kabullendiler. 1930'lardan sonra dünyaya en kabaca ve yüzeysel bir şekilde baksak bile bu bize yirminci yüzyılın devamı boyunca geniş kitlelerin mal varlıklarının ve servetlerinin şaşırtıcı bir biçimde büyüdüğünü ve nispeten güvence olduklarını gösterecektir. "Açgözlü hayallerin ötesinde" olmasa da, bu durum 30'ların bütün ekonomist ve siyaset bilimcilerinin tahminlerinin ötesindeydi. Bu büyük ölçüde her türden insanın krediye ulaşabilmesi sayesindeydi. (On dokuzuncu yüzyılda kredi hâlihazırda kayda değer bir sermayesi olan kişilere özgü bir ayrıcalıktı. Yirmi birinci yüzyılda kredinin akıbetinin ne olacağını kestiremiyorum.)

30'ların başlarında Büyük Buhran'ın tetiklediği aleni acılar ve karamsarlığın devrimlere ya da başka siyasi ayaklanmalara yol açmaması tuhaftır. Hitler'in 1933'te iktidara gelişini Buhran'a bağlayanlar yanılıyordu. Buhran süresince komünist ya da sosyalist partiler de destekçi kazanmadı; bunun temel örneği Birleşik Devletler'di. Birleşik Devletler'in parlamenter, kanuni ve hâlâ oldukça liberal olan politik sistemi Buhran'ı fazla zarar görmeden, hatta pek değişmeden atlattı. Bunun bir göstergesi de Amerikan halkının aşırı uçtaki siyasi partileri reddetmesiydi. Küçük radikal ve entelektüel gruplar dışında, Amerikalıların çoğunun -birçoğu Buhran sırasında işsiz kalmış olsa da- geleneksel (iki partili) politik sistemlerini sorgulama eğilimi neredeyse yoktu. Buhran sürseydi ve daha kötü bir hale gelseydi bu durum devam etmeyebilirdi; ama öyle olmadı. Franklin Roosevelt'in Kasım 1932'de başkan seçilmesi ve Mart'ta görevine başlaması bir dönüm noktasıydı. Başlar başlamaz Amerikan halkına güven aşıladı. Ekonomik ve sosyal programları selefî ve rakibi Hoover'inkilerden çok da farklı değildi. Ama bu pek bir şey değiştirmede. Etkileyici yüzünden okunan güven cezbediciydi. Önce finansal, sonra da Yeni Düzen gibi ekonomik ve sosyal reformları adım adım geldi; ancak halkı asıl etkileyen, Amerikalıların sevdiği tür-

den bir kendine güvendi ki Roosevelt buna fazlasıyla sahipti. Louisianalı Huey Long ve radyo rahibi Peder Coughlin gibi Amerikan demagogları ve popülistleri olan rakipleri -ilginç bir biçimde, Avrupa'da da olduğu gibi, solcu değil sağcıydı bunlar- vardı; ancak Roosevelt'in 1936'daki ikinci ve en etkili seçimi zaferine gelene kadar Long ortadan kaybolmuştu ve radyo rahibine de sesini kısıması söylenmişti. Dünyanın geri kalanının gözünde, Amerikan demokrasisi tıpkı Amerikan doları gibi sağlamdı.

Hepsi olmasa da bunların çoğu dünyanın geri kalan parlamenter ve sosyal demokrasileri için de geçerliydi: Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, İrlanda, Kuzeybatı Avrupa'nın tepkisiz ülkeleri, İskandinav krallıkları ve devletleri, Hollanda ve Belçika. 1932'de hemen hemen hepsinde "faşist" parti ve hareketler ortaya çıktı ama bunlar pek etkili olmadılar. İsveçliler, Hollandalılar, Danimarkalılar ve başka halklar, etkili ya da işe yarar olmasalar da alışageldikleri kurumlarını eksikliklerine rağmen -ki birçok eksiklikleri vardı- yıkmaya ya da dönüştürmeye hazır veya meyilli değillerdi. Dolayısıyla faşist partiler var olmaya devam etti, hatta bazıları II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali sırasında da varlığını sürdürebildi. Bu da o zamandan bugüne dek faydalarına oldu ama durumları bu kadar da basit değildi.

SEKİZ

“MİLLİYETÇİYDİM AMA VATANSEVER DEĞİLDİM”

Nasyonal Sosyalizm • Hitler.

Nasyonal sosyalizm, ya da dilerseniz milliyetçi sosyalizm, yirminci yüzyılın ve ötesinin en büyük siyasi fenomenlerinden biriydi. II. Dünya Savaşı’nın sonu, Adolf Hitler’in ölümü ve kayboluşu, kısa süreliğine cazibesini azalttı ama tamamıyla değil. Komünizmin aksine, nasyonal sosyalizm eskimiş bir ideoloji değildir. Bazı ülkelerde, özellikle de Avrupa’da, az ya da çok açık kimlikli nasyonal sosyalist partiler seçimlerde yüzde yirmi kadar oy almaktadır, Hitler’in intiharının yaklaşık elli yıl sonrasında bile. Yine de, bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesinde, nasyonal sosyalizmin yükselişini zirvede olduğu yıllardan ve bir yüzyılın en önemli (ve şeytani) figürlerinden biriyle bağlantısından bahsederek anlatmalıyım.

Ama bundan önce, okurlarımın çoğu tuhaf ve sıra dışı bir meseleyle yüzleşmeli ya da onu kabul etmeli; yani nasyonal sosyalizmi, bugün bile, kategorize etmenin zorluğunun ve karmaşık-

lığının doğurduğu eksiklikler. Çoğu kişi (yorumcular da dâhil) bu görüşteki partilerden ve sözcülerinden aşırı sağcılar olarak söz eder. Bu doğru değildir. Bu görüş birçok şeyin yanı sıra, nasyonal sosyalistlerin ve nasyonal sosyalizmin gerici olduğunu öne sürer ki bu tam olarak doğru değildir. Eski sağla ilgileri yoktu (ve yoktur); muhafazakârlıkla da öyle. Aslına bakılırsa, en kararlı ve ilkeli düşmanları solculardan ziyade sağcılardı.

Daha kesin bir kategori bulmaya çalışan çoğu insan, bugün bile, nasyonal sosyalizmi “faşist” sıfatıyla ilişkilendirir ki bu da başka bir hatadır. Mussolini’nin asıl amacı İtalyan devletinin birliğini ve gücünü artırmaktı. Hitler (çok defa) devletin bir *Zwangsform*, sınırlı bir çerçeve olduğunu söylemişti: Asıl önemli olan devlet değil *Volk*, yani milletti. İki lider arasında başka farklar da vardı; müttefik olduklarında Mussolini ve faşizm nasyonal sosyalizmin özelliklerini benimsedi. (Stalin de böyle yapacaktı.)

Samuel Jackson’ın, “Tanımlar ukalalar gösteriş yapsın diyer,” dediği söylenir; ancak kelimelerin tarihçeleri ve geniş kullanım biçimleri için bu geçerli değildir. Özellikle de Alman nasyonal sosyalizmine yakıştırılan dördüncü sığata gelelim: “Nazi.” Neredeyse bir kelime oyunu ancak yukarıda bahsettiğimiz terimlerden daha belirleyici bir anlamı var. Bu kelime, enternasyonal sosyalistlerin ve hatta sosyal demokratların Alman nasyonalist sosyalistlerinden ve partilerinden yaklaşık 1920-21 yılları arasında hangi açılardan farklı olduklarını görmemizi sağlar. Kelimenin aslı “Nazi-Sozi” idi; bu da milliyetçilik eğilimli sosyalistler anlamına geliyordu. Bu birleşik kelimenin “sozi” bölümü çok şey anlatan bir biçimde kayboldu. “Nazi” ismi “sozi”den çok daha fazla anlam ifade ediyordu. O yüzden kalıcı oldu.

Sosyalist partiler ve hareketler başlangıçtan beri enternasyonalizme karşı üyelere ve destekçilere sahip olmuşlardı. (Bu da katı bir biçimde kategorize etmenin doğurduğu problemlerden biridir; örneğin, enternasyonalizmden uzak duran ve genellikle “sosyalist” tanımlamasından da kaçınan İngiltere

İşçi Partisi'ni düşünün.) 1870'lerin sonunda Almanya'da, Avrupa'nın en büyük sosyalist partisi "sosyal demokrat" adını benimsedi; bu da partinin demokratik ve parlamenter -yani devrimci olmayan- araçlarla başarılı olmayı tercih ettikleri anlamına geliyordu. Ancak şimdi meselemiz bu değil. Avrupa sosyalizmi başından beri, materyalizmden, sınıf çatışması sloganlarından, Hristiyanlık karşıtı dilden ve sosyalist partiler ile bazı liderlerinin enternasyonalist program ve bileşenlerinden hoşlanmıyordu (bazı kişiler sosyalistlere "devletsiz haydutlar" diyordu). Çok geçmeden Hristiyan sosyalist partiler ortaya çıktı: Bunlar "enternasyonal" ve dinsiz sosyalist ve sosyal demokratlara karşı "Hristiyan" milliyetçileri ve popülistleriydi. Özellikle de Avusturya ve Almanya'da etkileri ve oyları arttı. Bazı ülkelerdekiler antisemitistti, bazılarıysa değildi.

Alman nasyonal sosyalist partisi katı ve adanmış bir biçimde Yahudi karşıtıydı. Bu neredeyse I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıkan bir eğilimdi. 20'ler boyunca, özellikle de iki savaş arasındaki görece huzurlu ve demokratik dönemde (1924-30) küçük bir partiydi. 1928'de Alman oylarının yüzde üçünden azını aldı. Eylül 1930'da üye sayısı neredeyse yüzde 19'a yükselmişti. 1932'deki iki seçimdeyse neredeyse bunun iki katıydı. Bunda, Almanya'daki yüksek işsizlik oranıyla birlikte Buhran'ın etkisi de vardı; ama bu, böyle bir başarıyı açıklamak için yetersizdi (ve halen de öyledir). Alman Nazi Partisi gerçek bir ekonomik planı olmayan tek partiydi. Geniş işçi sınıfı kitleleri de dâhil Alman halkı için cazibesinin sebebi farklıydı. Milliyetçi ve popülist, yabancı ve Yahudi düşmanıydı. Ama popülerliği sıra dışı sözcüsü ve lideri Adolf Hitler'in çalışmalarından ayrı düşünülemezdi.

Hitler hakkındaki kitaplarla dolu kütüphaneler vardır (umarım bir kısmında benim kitabım *Hitler Problemi* de bulunmaktadır). II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına o sebep oldu ki bu savaş birin-

cisinin aksine bütün dünyaya yayıldı; milyonlarca sivilin de dâhil olduğu, ilkinden çok daha fazla sayıda insan öldü ya da öldürüldü; ilkinden daha uzun sürdü; korkunç ve kalıcı sonuçları oldu. Bu bölüm savaştan önceki kariyeriyle sınırlı kalacak; bu yalnız ve kimsenin tanımadığı genç adamın aniden siyasete atılmaya karar verdiği ve pek de iyi sonuçlar alamadığı zamanla. Ama sonra, on dört yıl sonra, her kesimden insanın ve Almanya'nın çoğunluğunun desteğini alarak Almanya şansölyesi olacak denli yükselecekti.

“Alman” değildi. Avusturya'da (Alman sınırına yakın bir köyde) doğmuştu, ama sonra, birçok Avusturyalı gibi, eski bir monarşinin, çokuluslu bir imparatorluğun vatandaşı olmak ona yetmemeye başladı. Bu durumu, genellikle karmaşık ve uzun cümlelerin olduğu kitabı *Mein Kampf*'ta (Kavgam) özlü bir cümlede açıkça ve kısaca ifade etmiştir: “Milliyetçiydim ama vatansever değildim.” Vatanseverlik ve milliyetçilik: Bu iki kelime günümüzde ne kadar sık karıştırılır ve gerçek anlamları anlaşılmaz. Ama -özellikle de Avusturya'da- aralarındaki ayırım daha açıktı, en azından yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca. Bir milliyetçi, asıl sadakati Almanlık ve Almanya'ya olan bir Avusturyalıydı. Milliyetçilik saldırgan olabilirdi (genellikle de öyleydi) ve -en azından potansiyel olarak- devrimciydi; vatanseverlik ise savunmacı, eski kafalı ve gelenekçiydi. Bu sıfatları dilbilgisi açısından fazla incelemeye gerek yok. Ancak o zaman (ve hâlâ da) birçok açıdan bu anlamlara geliyorlardı.

Hitler yaşamının ilk otuz yılı boyunca çok fazla konuşmadı. Yeterince okuyordu ve elimizdeki bölük pörçük bilgiden anlaşıldığı kadarıyla, Alman yanlısı milliyetçilerin görüşlerini paylaşıyordu ya da onlardan etkilenmişti ama henüz bu etki çok büyük değildi. 1913'te Avusturya'dan Münih'e taşındı ve Avusturya vatandaşı olmasına rağmen Alman ordusuna katılmak için gönüllü olarak Ağustos 1914'te bir Bavyera alayına dâhil oldu. Askerî sicili son derece saygıdeğerdi, cesur ve adanmış

bir askerin siciliydi bu. Savaşın son aylarında, bir kriz yaşadı. Zehirli gaza maruz kalarak hastaneye yatırıldı. Orada, Almanya'nın teslim olduğu haberini aldı. Afallamıştı ve bu onu derinden yaraladı. *Mein Kampf*'ta yazdığına göre, o anda siyasete atılmaya karar vermişti; bu, o güne dek pek konuşkan olmayan, ketum ve neredeyse otuz yaşındaki bir adam için tuhaf bir karardı. Görünüşe bakılırsa, bu kez doğru söylüyordu.

Ama bu da çok geçmeden değişti. Hitler'in hitabet becerisini keşfetmesi bir altı ay kadar sonra gerçekleşti. Winston Churchill'in ölümünden kısa bir süre önce, John F. Kennedy onun "İngiliz dilini taarruza geçirdiğini" söylemişti. Adolf Hitler'in de aynısını halkın konuştuğu Almanca için yaptığını söylemek abartılı olmaz. Tabii ki, 1940'ta Churchill eski bir değeri -İngiliz gururunu- harekete geçiriyordu, ancak Hitler görece yeni bir şeye hitap ediyordu: Almanların intikam hissi. 1921 gibi erken bir tarihte şöyle demişti: "Nefret! Nefret bizim talihimizdir!" Sürekli bunu tekrarlıyordu. Üç yıl içinde, bu adsız sansız, mahzun, sıradan eski asker NSDAP'nin (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), yani Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin lideri oldu. Hem liderlik ve hem de hitabet yeteneğine sahipti. Kasım 1923'te o ve partisi, milliyetçi bir devrime liderlik edebilecek kadar güçlü olduklarına karar verdiler; bu hareket Münih'ten başlayıp Almanya'nın neredeyse tamamına bir hafta, belki de günler içinde yayıldı. Parti milislerinin başındaki Hitler, şehir merkezine doğru yürürken coşkulu kalabalıklar tezahürat ediyordu. Ama Münih'in muhafazakâr otoriteleri onu durdurmayı tercih ettiler. Bazı takipçilerine polis kurşunları isabet etti. Hitler kolundan ciddi bir yara alarak yere düştü. Sonuçta tutuklandı ve mahkemeye çıkarıldı. Mahkemede bazı yargıçların sesini bastırdı ve onları köşeye sıkıştırdı. *Mein Kampf*'ın büyük bölümünü hapisteyken yazdı. Bir yıl sonra serbestti.

Ayrıca -kendi "devrimci" dili bir yana- Almanların gerçek devrimlerden hoşlanmadıklarını anlamıştı; o ve Nasyonal Sosyalist

Parti iktidara başka yöntemlerle, hatta belki de seçimle gelmiyordu. 1926'da bunun olabileceğine dair hiçbir emare yoktu. Partinin popüleritesi 1930'a kadar artmadı. Bu yıllar boyunca Hitler'in kendine güveninin neredeyse hiç sarsılmaması kayda değerdir. Nasyonal sosyalistlere desteğin hızla arttığı 1932-33 yıllarında bile, Joseph Goebbels ve Hermann Goering gibi bazı zeki üyeleri Hitler'in iktidara gelme ihtimalinden şüphe ediyorlardı. Hitler'inse hiçbir şüphesi yoktu. 30 Ocak 1933'te bu güveni onaylandı. Eski bir savaş kahramanı ve dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Feldmareşal Paul von Hindenburg, Hitler'i huzuruna kabul ederek ona Almanya şansölyeliği unvanını verdi.

1933'teki bu başarının büyük ölçüde Alman muhafazakârları ve partilerine bağlı olduğunu söylemek acı vericidir. 1930 ve sonrasında, Hitler'in demagojik konuşmaları bir nebze azalmıştı. Bu bir ölçüde, Alman orta sınıfı üzerindeki cazibesinin arttığını ve artmakta olduğunu fark etmesi sebebiyleydi. 1923'ten önce o ve partisi, işçi sınıfından takipçiler kazanmak için ellerinden gelenin en iyisini (ve en kötüsünü) yapmıştı. 1932-33'te propagandaları (en azından bir bölümü) Alman orta sınıfını etkilemeye başladı. Bunun sonucunda, bazı orta sınıf partileri, birlikleri ve liderleri Hitler'le bir tür koalisyon kurmayı değerlendirmeye başladı. Bu eğilimin en önemli örneği, akıllı ama sinsî ve sığ bir devlet adamı adayı Franz von Papen'di. Temmuz 1932'de birkaç aylığına Almanya şansölyesi oldu. Görev süresi boyunca aldığı bazı kararlar Alman sağına değil sola zarar vermek ve kısıtlama getirmek amaçlıydı. Bu da inancıyla -daha doğrusu, birçok başka Alman muhafazakârının da paylaştığı tarihe bakış açısıyla- uyumluydu; ona göre, Almanya'da olan biten yüz elli yıl önceki Fransız Devrimi'nin sloganlarının (ve ideallerinin) tersine dönüşüydü: 1933, 1789'un başlattığı dönemin sonuydu. Ayrıca Papen ve benzerleri, Hitler'i kontrol edebilecekleri, önünü kesebilecekleri ve çok geçmeden de geri plana itebilecekleri biri olarak görüyorlardı. Sonuçta Hindenburg'a şansölyeliğini önerdik-

leri Hitler onlara borçluydu. Çok geçmeden bunun tam tersi olacaktı. Hitler'in ilk NSDAP Bakanları kabinesi azınlıktı ama bu uzun sürmeyecekti.

Birkaç ay sonra, Hitler enerjik ve acımasız bir biçimde Almanya'da neredeyse mutlak iktidar elde etti ve bunu yalnızca bir partinin, Komünist Parti'nin dışlandığı parlamenter seçimlerle yaptı. Böylece Üçüncü Reich doğmuştu. Yalnız asker (daha doğrusu onbaşı) artık Almanya'nın en büyük partisi olmuş partinin liderliğini elde etmiş, şimdi de bir devlet adamı olarak becerisini göstermeye başlamıştı. Yönetme başarısı onun birbirinden tamamen farklı sınıflardan ve milletlerden insanların zayıflıklarını görmekteki olağanüstü (ve zaman zaman şeytani) becerisinden kaynaklanıyordu. Ayrıca milliyetçiliğin sosyalizme üstünlüğünü de iyi anlamıştı: Başka şeylerin yanı sıra, Alman sanayi ve finans dünyasının devleri onun önünde 1933'te Sosyal Demokrat Parti'nin bazen sindirilmiş siyasetçilerinin ettiği kadar bile engel teşkil etmiyorlardı. Ertesi yıl ona büyük Almanya sanayisini millileştirme niyeti olup olmadığı ve bunu ne zaman yapacağı sorulduğunda şöyle yanıtladı: "Sanayiye neden millileştireyim? Ben halkı millileştiriyorum."

Hitler'le işimiz henüz bitmedi. Önümüzde, partisinden ve nasyonal sosyalizmden çok bizzat onun en önemli unsurlarından biri olduğu II. Dünya Savaşı var. Ama bu bölüme nasyonal sosyalizme, bu ideolojinin henüz sona ermediğini iddia ederek başladım; bunun kanıtı da, sıklıkla ona atfedilen yanlış özelliklerle, bugün bile karmaşık ve kafa karıştırıcı tanımlamaların varlığıdır. Bazen, tıpkı Stalin'in yaptığı gibi, bu bilinçli olarak yapıldı. Büyük savaş boyunca ve sonrasında Stalin, "nasyonal sosyalist" tanımının kullanılmasını yasakladı; o her zaman "Hitlerciler" ya da "faşistler" derdi. Bunun sebebini kestirmek çok zor değil. Sovyetler Birliği politikasının ve planlarının milliyetçi olduğu onun için aşikârdı ve giderek daha da milliyetçi oluyordu. Her şeyden önce bu sebeple, bu tanımlama yok

sayılmalıydı. Ayrıca, Hitler'e hayrandı (bu duygu son derece karşılıklıydı çünkü Hitler de Stalin' e hayrandı). Bunu resmî belgelerden ve halk önündeki konuşmalarından değil bizzat kendi sözlerindeki kanıtlardan biliyoruz. Mussolini gibi, Stalin de Hitler'den çok şey öğrendi; bu da nasyonalist sosyalizmin evrenselliğinin bir başka kanıtıdır.

1945'in üzerinden neredeyse elli yıldan fazla geçmişken, dünyanın her yerinde hâlâ nasyonal sosyalist partiler (ve takipçileri) bulunmaktadır. Sosyal demokrat partiler (çoğunlukla Avrupa'da bulunan) hariç, "sosyalist" büyük ölçüde anlamını yitirmiştir. Bunun sebebi, bu demokratik çağda her hükümetin "refah devleti"nin sosyal uygulamalarını benimsemesidir; buna görece yoksul unsurlarının en azından korunması ve ayrıca yirminci yüzyıl başında sosyalistlerin ancak rüyalarında göreceği sayısız uygulama da dâhildir. Bugünün görece küçük ama yine de kayda değer nasyonal sosyalist partileri yabancı düşmanı ve hatta antisemittir. Yirmi birinci yüzyılda milliyetçilik daha da güçlenir mi bilemiyorum.

İki tuhaf olgu söz etmeye ve haklarında düşünmeye değer. Biri, neredeyse dünyanın her yerinde (yalnızca Almanya'da değil) 1945 öncesi nasyonal sosyalist rejim ve partilere ait bayrakların, renklerin ve gamalı haç gibi sembollerin katı bir biçimde yasaklanmış olmasıdır. Hitler'in intiharının üzerinden elli yıldan fazla ve üç nesil geçmiş olmasına rağmen, bu semboller hâlâ tehlikeli ve zehirli görülür. Komünist sembollerinin kullanımına ise bazı yerlerde hâlâ izin verilir. Bu acaba, komünizm geçmişte kalmış bir ideolojiyken, nasyonal sosyalizmin öyle olmadığına mı delalet eder? Bir başka ilginç (belki de o kadar ilginç değil) gariplik ise nasyonal sosyalizmin o dönemde başardıkları dolaylı ya da dolaysız bir biçimde övülürken, en çok ses çıkaran ve en aşırı uçtaki nasyonal sosyalist parti ve liderlerinin Hitler'in adını ağızlarına asla almamalarıdır. Onu ret mi ediyorlar? Bundan şüphe etmek için sebepler var. Ya da belki Hitler hâlâ çok mu tehlikeli, ondan uzak durulması mı gerekiyor?

DOKUZ

“GELECEĞİN AKIMI”*

Hitler on yılı • Avrupa’ya hâkim oluşu • II. Dünya Savaşı’nın geliş.

II. Dünya Savaşı başlamadan önce bile, Hitler Avrupa’nın büyük bir bölümünde hâkimiyet kurmuştu. Bundan daha fazlasını da yapabileceğini düşünüyordu; yani Avrupa’nın neredeyse tamamına savaşımadan hâkim olabileceğini. Savaş, kararlı ve çoğu zaman acımasız bir devlet adamı olarak becerilerinin askerî bir lider olarak başarılarıyla -çoğunlukla- başa baş gittiğini gösterdi. Önünü göremeyen biri değildi. Açıklamaları ve uç kararları bir yana, büyük bir savaş istemiyordu. 3 Eylül 1939’da İngiltere ve Fransa’nın, her şeye rağmen, Almanya’ya savaş açtığı haberini aldığı anda hayal kırıklığına uğramasından biliyoruz bunu. İngiltere ve Fransa’nın bunu isteksizce yaptıklarını biliyordu. 1930’lar boyunca bütün olası düşmanlarının, hatta Büyük Güçlerin bile, onunla çatışma-

* “The wave of the future”: “Gelecekte yaygınlaşacak olan şey” anlamında bir ifade. (Editörün notu)

dıklarını biliyordu; bunun birçok sebebi vardı ama öncelikle ikinci bir dünya savaşından kaçınmak istiyorlardı.

Onun sınırlarından bir diğerini de göz önünde bulundurmalıyız. Düşmanlarının çoğu onun dünyaya hâkim olmak istediğini söylüyordu. Hayır: Avrupa'nın büyük bir bölümüne hâkim olmak istiyordu (ve bunun sonucunda Almanya'nın kazanacağı bütün avantajların farkındaydı). Avrupa'ya hâkim olmak yeterliydi, hatta bundan çok daha fazlasıydı. Ama onun daha ileri gitmesine sebep olan bir başka engel daha vardı; eğer gerekirse, büyük bir savaşa girme pahasına: Zamanın aleyhine işlediğine inanıyordu. Bu doğru değildi. 1939'da, genellikle sabırsız olan arkadaşı Mussolini bile ona bunun doğru olmadığını, acele etmesine gerek olmadığını yazmıştı. Bu belki de Adolf Hitler'in en büyük hatasıydı. Sonuç ikinci bir dünya savaşıydı; hem de ne pahasına!

1930'lar onun on yılıydı; ama 1934 en iyi yılı sayılmazdı. Almanya'daki gücünü -saygınlığını ve ününü de- bir yıl içinde pekiştirmeyi başarması etkileyiciydi (hâlâ da öyledir). Ama olası düşmanlarının çoğundan kurtulması gerektiğine inanmıştı kendini. 30 Haziran 1934'te gizli polisleri, bazıları kendi partisinden olan, bazıları da olmayan (aralarında karısıyla birlikte öldürülen ve Hitler'in selefi olan eski şansölye General Kurt von Schleicher'in de bulunduğu) yüzlerce kişiyi öldürdüler. Ne yazık ki, bu durum Almanya'daki en muhafazakâr ve saygıdeğer unsurların -ordunun, kiliselerin ve hatta Katolik Kilsisesi'nin bazı liderlerinin- 30 Haziran'dan sonra Hitler'e saygı ve hayranlık duymaya başlamasıyla sonuçlandı.

1934'te dış politikasında başarısız oldu. Konu, nasyonal sosyalist partinin ve yandaşlarının iyice güçlenmekte olduğu Avusturya'yla ilgiliydi. O yılın temmuz ayında bazıları Avusturya şansölyesi Engelbert Dollfuss yönetimindeki Katolik muhafazakâr rejimine karşı ayaklanmışlardı. Dollfuss solcu, liberal ya da demokrat değildi; Şubat 1934'te hiç de önem-

siz bir parti olmayan Avusturya Sosyal Demokratları'na top ve silahlarla saldırmıştı. Nazi de değildi. 25 Temmuz'da bazı Avusturya Nazileri ayaklanarak Şansölyeliğe girdiler ve Dollfuss'u öldürdüler. Fakat Avusturya polisi ve ordusu gelip Nazi suikastçıları mağlup etti. Bugün bile, Hitler'den etkilenip etkilinmedikleri ya da onun tarafından teşvik edilip edilmedikleri veya destek alıp almadıkları belirsizdir; görünüşe göre bunlar doğru değildi. Her halükârda, bu onun için bir başarısızlıktı. Mussolini bile tepki gösterdi ve İtalyan ordusunun bir bölümünü Avusturya sınırı yakınlarına yerleştirdi.

Hitler'in başarısızlığı geçiciydi. Versay Anlaşması'nın hükümlerine uymamaya başladı. Almanya yeniden silahlanmaya başlayacaktı, hem de yepyeni araçlarla ve parlak sonuçlar elde ederek. 1935'te İngiliz hükümeti Almanya'yla deniz kuvvetlerinin yeniden silahlandırılmasına yönelik anlaşmayı imzalamaya karar verdi; bu anlaşma Almanya'nın lehine sayılırdı ama o zamanlar Hitler'in deniz kuvvetleri silahlı kuvvetlerinin en önemsiz kalemiydi. Nuremberg'de Yahudileri (ırksal bir sebeple) dışlayan ve Alman vatandaşı olmalarını engelleyen yeni yasalar çıkardı. Onları Almanya'dan sürmek istiyordu. Artık en cesur hamlesine hazırlanıyordu; Batı Rhineland'ın "askerî olmayan bölge" statüsünü iptal etmeye. Bu büyük önemi olan bir stratejik değişiklikti. Versay Anlaşması'ndan çok sonra, demokratik ve Batı yanlısı bir Almanya hükümeti Batılı Güçler ve öncelikle Fransa ile, Ren'in batı kıyısında Fransa sınırı boyunca Alman askerî yerleşkesi olmayacağına dair anlaşmıştı. (Fransızlar ayrıca Almanya sınırına Maginot Hattı verilen ve uzun menzilli topraklarla donatılmış etkileyici bir kale sırası inşa ederek güvenliklerini artırdılar -ya da artırdıklarını sandılar.) 6 Mart 1936'da, Hitler Batı Rhineland'ın yeniden silahlandırılmasına yönelik karar aldı ve emir verdi. Böylece, Almanya'yla bir savaş olması durumunda Fransa'nın (ve Belçika'nın) güvenliğini sağlayacak en önemli unsuru yok etmiş oldu.

Bu o noktaya kadar oynadığı en büyük kumardı ve kazandı. Bundan en çok etkilenecek olan Fransız hükümetinin tepkisi zayıf oldu. İngilizlere bağımlıydılar ve İngilizler de hiçbir şey yapmamayı tercih ettiler. 1930'ların İngiltere'sine dönmem gerekir; ama bundan önce, Avrupa'da, hatta bütün dünyada, Hitler'in Almanya'sıyla anlaşmaya varma eğiliminin hükümetleri -ve halkları- etkisi altına almaya başladığını anlamalıyız. Hitler ve Üçüncü Reich bir nevi geleceğin akımını temsil ediyorlardı. 1936'da Berlin'de düzenlenen olimpiyatlar bunun parlak bir örneği idi. Ama bütün bunlar dış görünüşün, imajın, itibarın ötesindeydi. Mussolini, Hitler'e katılmayı tercih etti. Böylece Roma-Berlin Eksenini kurulmuş oldu. Mussolini için bu siyasi ya da stratejik bir hesaptan çok daha fazlasıydı. Batı Avrupa'dan geri kalan güçlerin, İngiltere de dâhil, burjuva demokrasilerinin sona ermekte olduklarına, en azından sonlarına yaklaştıklarına inanıyordu.

Bu konuda yalnız değildi. Bu hızlı bir fikir değişikliği değildi; Mussolini'nin kişiliğine uygundu. Başka şeylerin yanı sıra, İtalya'yı bir imparatorluk yapmak ya da en azından diğer imparatorluklar gibi üst düzey bir kara ve deniz gücüne sahip olmasını sağlamak istiyordu. 1935'te Etiyopya'yı işgal etmeye karar verdi (aynı zamanda bu barbar ülkenin 1896'da İtalya'yı yenmesinin intikamını almış olacaktı). Ordusu bunu bir yıldan kısa bir sürede başardı. Artık İtalya'nın Afrika'da bir tür imparatorluğu vardı. Batılı Güçler İtalya'ya karşı hiçbir işe yaramayan ekonomik yaptırımlar imzalamaktan başka bir şey yapmadılar. İtalya Milletler Cemiyeti üyeliğinden feragat etti; tıpkı Almanya ve Japonya gibi. Temmuz 1936'da İspanyol İç Savaşı başladı. "İspanya'nın saatleri Avrupa'nın diğer saatlerinden farklı çalışır." Bu atasözü gerçeklik payı içerdiği için sık sık tekrarlanırdı. 1931'de İspanya'da seçimler bin yıldan uzun bir süredir var olan İspanyol monarşisine seçimle son vermiş, parlamenter bir cumhuriyet kurulmuştu ve bu cumhuriyet de giderek daha fazla sol eğilimli hale geliyordu.

Mussolini bunun geçmiş yüzyıldan kalan eskimiş bir duruma geri dönmek anlamına geldiğini düşünüyordu. Tamamen yanıldığı söylenemezdi. 30'ların başlarında, İspanya'da tepkisel bir hareket başlatacak denli fazla anarşi ve kaos dönemi yaşanmıştı. İspanyol ordusunun büyük bir bölümü Temmuz 1936'da ayaklandı, ama İspanya'nın yarısından fazlasında cumhuriyeti yıkamadılar. Böylece -İspanya tarihindeki diğer olaylarla çelişkili bir biçimde- bu bir darbe olmayarak iç savaşa dönüştü. Savaş Mart 1939'a kadar sürdü ve sağ kanattan güçlerin (birçok faşist ve faşizm sempaticanı da dâhil olmak üzere) zaferi ve General Francisco Franco'nun diktatörlüğünde yeni bir devletle sonuçlandı. Ordusu Mussolini'nin İtalya'sından silah ve hatta birlik desteği, Almanya'dansa pilotlar almıştı; II. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa haritasındaki kayda değer bir başka değişiklikti bu.

Ancak 1939 baharı geldiğinde, daha önemli başka değişiklikler de vardı artık. 1938'in başında, Hitler Avusturya'yı -en sonunda- Almanya'ya dâhil etmeye karar verdi. (Bundan önce, muhafazakâr generalleri sorgusuz sualsiz sadakat gösterenlerle değiştirerek Alman ordusuna tamamen hâkim olmuştu.) 12 Şubat 1938'de Avusturya şansölyesi Kurt Schuschnigg (Dollfuss'un halefi) Hitler'le görüşmek üzere Berchtesgaden'e gitti; Hitler onu tehdit ederek Viyana hükümetine önde gelen bir Avusturyalı nasyonal sosyalisti dâhil etmeye zorladı. Bunun üzerine, çaresiz Avusturyalı dikkatlice düşünülmüş şartları Avusturya'nın bağımsızlığını garantiye alacak şekilde hazırlanmış bir referandum yapmayı seçti. Referandumdan iki gün önce, Hitler Alman birliklerinin Avusturya'ya yürümeleri emretti. Schuschnigg tutuklandı. İki gün sonra bizzat Hitler doğduğu ülkeye geldi, doğduğu kasabaya uğradı ve sonra da çok sevdiği bir kasaba olan Linz'e gitti.

Büyük kalabalıkların tezahüratlarıyla kendinden geçmişti. İşte orada ve o anda, Almanya'ya bağımlı bir Nasyonal Sosyalist

Avusturya kurmaktan daha fazlasını yapmaya karar verdi. Almanya ve Avusturya'nın birleştğini, Avusturya'yı kendi topraklarına kattığını ilan etti. Sonra Viyana'ya gitti, orada daha da büyük bir coşku dalgasıyla karşılaştı (bu coşkulu kalabalığın arasında Avusturya'nın Katolik kardinali de vardı, Vatikan daha sonra onu Nazi selamı verdiği için cezalandıracak ama bu bir şeyi değiştirmeyecekti). İngiliz ve Fransız hükümetleri hiçbir şey yapmadı.

Avusturya'dan hemen sonra, Hitler Çekoslovakya'ya gözünü dikti. Bu farklıydı. Çeklerin Fransa'yla ve hatta Rusya'yla siyasi ve askeri ittifakları vardı. Çek devletinin doğal sınırları içinde yaşayan neredeyse üç milyon Alman, yani Südetli vardı. Hitler'in tezi, ulusların kendi kaderlerini belirleme prensibine (Woodrow Wilson'ın korkunç doktrinlerinden biri daha) dayanıyordu. Orta Avrupa'daki Alman halkı Almanya'ya aitti. Bütün Südetliler nasyonal sosyalist değillerdi, ama çoğu artık öyleydi. Hitler Almanya'ya katılmadıkları takdirde savaşla tehdit ediyordu. İngiliz hükümeti arabuluculuk yapmaya çalıştı ama sonuç alamadı. Fransızlar da artık savaşmayı düşünüyordu, İngiliz müttefikleri de öyle (yine gönülsüzce). (Sovyetler Birliği hiçbir şey yapmadı.) İngiliz Başbakanı Neville Chamberlain son anda Hitler'den onu ve Fransız Başbakanı Daladier'yi Münih'teki bir konferansa davet eden bir mesaj aldı. Chamberlain -ve birçok kişi- rahatlamıştı. Avrupa'da bir savaş çıkmayacaktı. Chamberlain ve Daladier (ayrıca kendisi de davetli olan Mussolini) Hitler'in istediği her şeyi kabul ettiler. Çekoslovakya'daki büyük dağlık bölge ve üç milyonluk nüfusu Hitler'e verildi. Hatta konferansın sonunda, Chamberlain ve Hitler Alman-İngiliz dostluğuna yönelik bir bildiri de imzaladılar. Londra'ya döndüğünde, Chamberlain elindeki belgeyi sallayıp şöyle dedi: "Onurlu bir barış. İnanıyorum ki bu barış hayatlarımız boyunca kalıcı olacaktır."

Çeko-Slovakya (ülkenin adının yazılışı bile değişmişti) artık Almanya'nın etki alanındaydı, neredeyse Hitler'in uydusu ol-

muştı. Ama Hitler kalıcı bir barışa inanmıyordu. İngiliz siyasi liderleri ve kamuoyunun ona karşı olmasından endişeleniyordu. Ayrıca şimdi gözlerini, bağımsızlığını kısıtlamanın bir sonraki hedefi olduğu Polonya'ya çevirmişti. Bir diğer hedefi de Polonya'nın hâlâ kayda değer sayıda Alman'ın yaşadığı batı bölgelerinden ve Danzig'den feragat etmesiydi. Karşısına bir başka fırsat çıktığında Polonya'ya karşı hazırlıklarını tamamlamıştı bile, ancak bu kez bir hata yaparak bu diğer fırsatın peşine düştü. Slovak milliyetçileri -Hitler'le ortaklık kurmuşlardı- Çeko-Slovak devletinden geri kalanı bölmek istiyorlardı. Hitler bunu kabul etti; daha sonra da Çekya'nın geri kalanını (daha çok Bohemia ve Moravia'yı) işgal edip yok etmeye karar verdi. O ve birlikleri 15 Mart 1939'da Prag'a girdiler. Bir hafta sonra, Litvanya'yı, eskiden Almanya İmparatorluğu'nun bir parçası olan ve bir miktar Alman nüfusu bulunan bir diğer Doğu Avrupa bölgesini, Memel'i vermeye zorladı.

Bu olaylar İngiltere'nin dışışleri politikasında bir devrim yarattı, hatta ülkenin kaderini de belirledi. Chamberlain ve çevresindekiler, Hitler'le bir anlaşmaya varabileceklerine dair umutlarını o zamana dek (ve hatta kimi zaman sonrasında bile) yitirmemişlerdi. Bunun iki temel sebebi vardı. Bir tanesi çok açıktı: Bir milyondan fazla İngiliz ve Britanya İmparatorluğu askerinin öldüğü ilk dünya savaşından yalnızca yirmi bir yıl sonra patlak verecek bir dünya savaşının uyandırdığı dehşet. Diğer sebepse daha karmaşık ve daha mantıksızdı. Birçok İngiliz'in 30'lardaki yorgunluğu ve ileri görüşlü olmayışıyla bağlantılıydı; ama daha da önemlisi Chamberlain'in komünizm yerine Hitler'i ve Almanya'yı tercih etmesiydi (ve bunda yalnızca değildi). (Yine de şunu eklemeliyim ki nasyonal sosyalizme sempati beslediği söylenemezdi.) Bütün bunlar bir hafta içinde değişti. Hitler Münih'te verdiği sözü tutmamıştı. Orada bunun Avrupa'dan son toprak talebi olduğunu söylemişti. Daha da önemlisi, dile getirdiği isteğinin, Alman nüfusunu ülkesine getirmekten başka amacı olmadığı iddiasının ötesine geçmişti.

Ama Çekler Alman değillerdi. Chamberlain'ın hükümeti bile Hitler'in durmaya niyeti olmadığını anlamıştı. Sonuç olarak Londra, Hitler'i caydırmanın yolunun güvence vermeleri, yani Polonya'yla ittifak yapmaları olduğuna karar verdi: Hitler Polonya'ya askerî bir müdahalede bulunmasının, Avusturya ve Çekoslovakya'nın aksine, İngiltere ve Fransa'yla savaş anlamına geldiğini bilecekti. İngiltere tarihinde ilk kez bir Doğu Avrupa devletiyle ittifak yapmış olacaktı.

İngiliz ve Fransızlar artık Sovyetler Birliği'yle de bir tür ittifak kurmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Ne de olsa, Hitler'in komünizm nefreti neredeyse hiç dilinden düşmüyordu. 1939'dan önce Müttefik Devletler Sovyet Rusya'yla bir ittifak politikası benimsemiyorlardı. (Çekoslovakya'yla askerî bir ittifakı olmasına rağmen Sovyetler Birliği Münih'e çağırılmamıştı.) Ama 1939'a gelindiğinde, İngiltere ve Fransa'yla ittifak yapmak istemeyen artık Stalin'di. Bunun bazı erken işaretleri de vardı; en önemlisi de, Mayıs'ın başında Dışişlerinden sorumlu Komiseri Litvinov'un (bir Yahudi'ydi) yerine donuk ifadeli Vyaçeslav Molotov'u atamasıydı. 1939 yazı boyunca İngiliz ve Fransız heyetler Moskova'yı ziyaret etti; ama Stalin'le (ve Molotov'la) müzakereleri bir sonuca varmadı. Tam tersine: Temmuz'un sonunda Moskova'nın İngiltere'yle ittifak istemediğine dair emareler ortaya çıktı. Bu, Hitler'in dünya hakkındaki fikirleriyle örtüşen bir durumdu. O ve Stalin birbirlerine mektuplar yazıyorlardı. 20 Ağustos'ta Sovyet-Alman Saldırmazlık Anlaşması'nın metni hazırды. Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop Moskova'ya uçu. Stalin'in gülümseyip sıcakkanlı konuşmalar yaptığı imza töreni, Sovyetler'de pek rastlanmayan dostane tavırlarla gerçekleşti.

Bir aydan kısa bir süre sonra, Almanlar ve Sovyetler Polonya'yı ve Doğu Avrupa'nın bir bölümünü aralarında bölüşeceklerdi. Yirmi yıldır ilk kez, Rusya Avrupa tarihinin önemli -belki de en önemli- faktörüydü. Ağustos 1939'daki anlaşmaları küresel

bir siyasi krize yol açtı. İngiliz ve Fransızların Polonya'ya verdikleri sözden dönmeleri takdire şayandır. Savaşı önlemek için birkaç faydasız girişimde bulunuldu ama bunların Hitler'in üzerinde bir etkisi olmadı. 1 Eylül'de, Polonya'nın provokasyonlarını bahane ederek Alman kara, deniz ve hava kuvvetlerine Polonya'ya saldırma emri verdi. 3 Eylül'de -gecikme akla tereddüt edilmiş olabileceğini getirmektedir- Chamberlain hükümeti ve sonra da Fransa Almanya'ya savaş ilan etti.

Hızla büyüyerek bir dünya savaşına dönüşecek olan ikinci Avrupa savaşı işte böyle başlamıştı. Başlamadan önce bile bütün dünyayı ilgilendiren sebepleri vardı. Kürenin diğer ucundaki Japonya genişlemekte olan bir İmparatorluktu; üstelik bu büyük İmparatorluk Birleşik Devletler'le olası bir savaşa hazırlanıyordu. Bazı Japon liderler, özellikle de ordudakiler birçok açıdan yeni Almanya'yı örnek alıyorlardı. (Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal edip yeni İtalyan İmparatorluğu'nun topraklarına katan Mussolini de, biraz da kendisinin de Hitler gibi bir şeyler başarabileceğini göstermek için, bir anlamda aynı şeyi yapıyordu.) Eylül 1939'da Japonlar Çin Denizi'ndeki neredeyse tüm Çin limanlarını işgal etmişlerdi (İngilizleri de yerleştikleri bölgelerden birini terk etmeye zorluyorlardı). 1936'da alt kademe-lerden bazı Japon subaylar düşmanları olarak gördükleri bazı hükümet görevlilerini öldürdüler (bu, Almanya'nın 1934'teki Uzun Bıçaklar Gecesi'nin, ya da daha doğrusu, Dollfuss'un aynı yıl Naziler tarafından öldürülüşünün Japon versiyonuydu.) Suikastçılar mahkemeye çıkarılıp cezaya çarptırıldılar ama Japon ordu liderlerinin gücü azalmadı. 1939'un başında, ordularının bir kısmı Çin'in seyrek nüfuslu en uç batı bölgelerine ilerledi. Burada Sovyet ordusuyla karşılaştıkları, duyurulmayan, geniş bir sınır cephesi savaşıyla Çin'e geri püskürtüldüler.

Artık Çin üç güç arasında paylaşılmaktaydı. Çongçing'i başkentleri yapan Çan Kay Şek yönetimindeki Çin milliyetçileri;

Çin'in kuzeybatı bölgelerine yerleşen Mao Zedong'un yönetimindeki Çin komünistleri; Japonların kuklası gibi olan ve Çin'in bugününün ve geleceğinin Japonya'yla yakın ilişkiler sürdürmekten geçtiğine inanan, Nanking'deki Wang Jingwei. Japon deniz kuvvetleri kara kuvvetlerinden daha muhafazakârdı; hatta liderlerinin ve stratejik görüşlerinin zaman zaman birbirleriyle çeliştiği de oluyordu. 20'lerden beri Japon ve Amerikan deniz kuvvetleri Pasifik'te bir Japon-Amerikan savaş çıkma ihtimaline hazırlanıyorlardı. Japonya kapsamlı bir donanma inşası programına girişmişti. Amerikalılar da öyle; ama II. Dünya Savaşı patladığında Pasifik'teki Japon donanması Amerikan donanmasından biraz daha büyüktü. Amiral Isoroku Yamamoto, 1 Eylül 1939'da Japon filosunun başına geçti (istatistikçilerin nefret ettiği ama bazı tarihçilerin sevdiği tesadüflerden biri daha). Yomamoto ordu liderlerinin dünya görüşlerini aptalca ve itici buluyordu. Japonya'nın Almanya ve İtalya ile ittifakının devam etmesinden yana değildi. Bu da gerçekleşecekti, ama henüz değil.

II. Dünya Savaşı'nın nasıl patlak verdiğini anlattığıma göre, bu bölüme başlarken söz ettiğim ana tezin bir başka unsurundan söz etmek istiyorum. Evet, 1930'lar Adolf Hitler'in on yılıydı. Ama aynı zamanda da Franklin Roosevelt'in. Roosevelt 1933 Mart'ının başında resmî törenle başkan oldu, Hitler de neredeyse aynı gün Reichstag'da onu iktidara getiren oyları topladı. On iki yıl sonra, II. Dünya Savaşı sona ermek üzereyken, on sekiz gün arayla öldüler. Birbirlerinden daha farklı olamazlardı; karakterleri, mizaçları, kişilikleri, görevlerine ve dünyaya bakış açıları tamamen farklıydı. Evet, Hitler Almanya'da Buhran'ı çok geçmeden sonlandırdı; Amerika'nın Buhran'ı büyük ölçüde 1939'a kadar sürdü ancak Roosevelt'in başarısı daha kalıcı oldu. Aynı on yıl boyunca, Amerika'da çoğunluğun desteğini kazandı. Büyük bir Amerikan donanması inşa

ediyordu. Neredeyse tüm dünyanın gözünde, Birleşik Devletler'in 1939'daki saygınlığı ve prestiji kaybolmak bir yana, her zamankinden daha fazlaydı. Aynı zamanda, Roosevelt Hitler'den tiksiniyordu. Kendini ve Birleşik Devletler'i bir başka Avrupa savaşına dâhil etmek istemiyordu, belki de buna hazır değildi. Ama 1939 geldiğinde, Hitler'in birçok açıdan en büyük düşmanı olacağı apaçıktı. 30'lar onun on yılıydı; ayrıca geleceğin de büyük bölümü onun olacaktı.

Ama oraya gelmeden önce, II. Dünya Savaşı'nın ilk iki yılını anlatmalı ve 1940'ta Roosevelt değil de örneğin Herbert Hoover Birleşik Devletler Başkanı olmuş olsaydı Hitler'in savaşı kazanacağını dikkate almalıyız.

ON

“UMARIM ÇOK GEÇ DEĞİLDİR”

II. Dünya Savaşı • 1939-41 arasında Avrupa aşaması •
Almanya zaferleri • Beş lider.

İngiltere ve Fransa'nın savaşa girmekteki isteksizlikleri büyük ölçüde gönülsüz bir savaşa devam etti (Amerikalıların tabiriyle “sahte savaş”: Fransa-Almanya sınırında birkaç önemsiz çarpışma). Hitler'in Almanya'sıysa isteksiz değildi, hava kuvvetlerinin Mayıs 1940'a kadar Fransa ya da İngiltere'yi bombalamaması dışında. Almanların Polonya'yla savaşındaysa böyle kısıtlamalar yoktu; acımasız, yıkıcı ve hızlıydı. 1939 Eylül'ü sona ermeden Varşova düştü, cesur ve azimli Polonya ordusuysa artık yoktu (daha sonra savaş boyunca Müttefiklere askerî katkıları son derece önemli olan, Fransa ve özellikle de İngiltere'ye ulaşmayı başaran bir kısmı hariç). Polonya savaşı bitmeden önce bile, Polonya'yı arkasından ölümcül bir biçimde bıçaklamış kişi Hitler değil Stalin'di. 17 Eylül'de Sovyetler Birliği Polonya'nın doğusunu işgal etti. Ruslarla Almanların

Doğu Avrupa'yı nasıl bölüşeceklerine dair on gün sonra Moskova'da imzalayacakları anlaşma dâhilindeydi bu müdahale. Savaş öncesi Polonyası'nın doğu bölümü, ayrıca Litvanya, Letonya ve Estonya'dan oluşan Baltık Cumhuriyetleri, Finlandiya ve Romanya'nın kuzeyinde bir bölgeyi Hitler Rusya'nın "çıkar alanı"na (bu ne anlama geliyorsa) bırakmıştı.

Bunun bir sonucu da tarihin öngörülemezliğinin kanıtı niteliğinde oldu. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesinin üzerinden üç ay bile geçmemişken, Avrupa'daki tek çatışma Rusya ve Finlandiya arasındaydı. Rusya-Almanya anlaşması "çıkar alanı" teriminin ne anlama geldiği konusunda muğlaklıktı. Ancak muğlak olmasına rağmen durum ortadaydı. Finlandiya bir istisnaydı: Hükümeti Rusya'nın taleplerini reddetmişti çünkü ne anlama geldiklerinin farkındaydı. Böylece, 1939 Kasım'ının sonunda Sovyetler Birliği Finlandiya'yı bombaladı ve işgal etti. Finliler saldırıya başarıyla karşılık verdi. Çok geçmeden dünya Davut ve Golyat'inkini andıran bir savaş izlemeye başladı. Rus ordusu donmuş bir çayırılık ya da karla kaplı bir ormanda savaştığında birkaç kez geri çekilmek zorunda kalmıştı. Kısa süre sonra, uluslararası tepkiler gelmeye başladı. İngilizler ve Fransızlar gönülsüzce girdikleri bu savaştan kurtulmak için bir şansları olduğunu düşünüyorlardı; kuzey Avrupa'da bir cephe açarak, kuzey İskandinavya'da varlık göstererek, Hitler'in yeni müttefikleri Ruslara karşı bir zafer kazanarak yapacaklardı bunu. Hitler onlara saldırdığında Fransa ve İngiltere zaten birtakım hazırlıklar yapmışlardı. Hitler Finlandiya ve Rusya arasında, Finlandiya'nın bir miktar toprak kaybettiği ancak Stalin'in İmparatorluğu'nun bir parçası olmayarak bütünlüğünü büyük ölçüde koruduğu hızlı bir anlaşma düzenledi.

Bu, şimdi daha da ileri gitmesi ve İngilizleri İskandinavya'dan tamamen atmak için karada ve denizde kovalaması gerektiğine karar veren Hitler için siyasi ve diplomatik bir başarıydı.

Almanya'ya karşı bir kuzey cephesi olmayacaktı. Bunu büyük ölçüde başardı da. İngiliz filosunun Almanlarınkinden daha güçlü olması bir şey değiştirmedii. 9 Nisan 1940'ta, Alman ordusu birkaç saat içinde Danimarka'ya girerek işgal etti. Norveç daha zordu, çünkü Norveç ordusu ve kralı savaşarak karşılık verdiler. Ancak en kuzeydeki Narvik Limanı ve Körfezi hariç, Alman denizcileri ve askerleri neredeyse bütün Norveç limanlarını İngilizlerden önce işgal ettiler. Kuzey topraklarının zorlu şartlarına rağmen Almanlar Norveç'in tamamını bir aydan bile kısa bir sürede kontrol altına aldılar. Kral İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. İsveç kendi haline bırakıldı (ancak hükümeti Hitler'e bazı tavizler vermenin daha iyi olacağına karar verdi).

Sonuç olarak, Neville Chamberlain'in Başbakanlığı sona erdi. Avam Kamarası'ndaki hararetli bir tartışmadan sonra (onun tarafındaki çoğu muhafazakârın bile desteğini kaybetmişti), yine de iktidarda kalmaya çalıştı ancak 10 Mayıs 1940'ta istifa etmek zorunda kaldı. Kararlı rakibi Churchill'in geçmiş haftalar, aylar ve yıllar boyunca haklı olduğu artık açıktı ya da en azından öyle görünüyordu. Kral VI. George şimdi Churchill'i Buckingham Sarayı'na davet etmeli ve ona yeni hükümeti kurma görevini vermeliydi. 10 Mayıs günü öğleden sonrasının ilerleyen saatlerinde Churchill saraydan ayrıldı. Arabada her zamanki koruması W. H. Thompson bulunuyordu ve onu kutladı: "Sadece bu görevin size daha iyi bir zamanda verilmesini dilerdim çünkü göreviniz çok ağır." Churchill, Hitler'in aksine, duygularını bastıran bir adam değildi. Bazı anlarda ağladığı da olurdu. İşte bu da o anlardan biriydi. Thompson'a şöyle dedi: "Ne kadar büyük olduğunu ancak Tanrı bilir. Umarım çok geç değildir. Öyle olmasından çok korkuyorum. Elimizden gelenin en iyisini yapmaktan başka çaremiz yok."

Gerçekten de çok geç kalınmış gibi görünüyordu. Alman ordusunun hızı ve becerileri kâbus gibiydi. Hollanda'yı dört gün içinde ele geçirdiler. Sekiz gün içinde Brüksel'deydiler

ve Belçika kralı teslim olmayı düşünüyordu. Dört günden kısa bir sürede Dokuzuncu Fransız Ordusu'nu ezip geçtiler ve 16 Mayıs geldiğinde Paris'e tehlikeli derecede yakındılar. Ama Alman ordusunun (ve Hitler'in) uyguladığı strateji, Almanların daha önceki Fransa işgallerinde kullandıklarından farklıydı. Alman güçleri Paris'e doğru ilerlemiyorlardı (henüz), bunun yerine Kanal kıyısına doğru ilerlediler. Dört gün sonra vardılar. Şimdi Fransa'da yaklaşık 300.000 İngiliz askeri vardı ve Fransa'nın geri kalanına doğru ilerlemelerini Alman ordusu engelliyordu (İngiltere tarafındaysa Kanal yollarını kesmekteydi). 24 Mayıs geldiğinde Almanlar Kuzeybatı Fransa'nın bütün limanlarını ele geçirmişlerdi, en kuzeydeki Dunkirk hariç. Hitler iki gün boyunca orada beklemelerini emretti, bu kararına daha sonra tekrar döneceğim.

Şimdi sırada İngiliz hükümetinin, neredeyse tam kayıtlarına ancak 1971'de, hükümet açtığında ulaşılabilen en gizli toplantısındaki en ciddi kriz var. Churchill de *II. Dünya Savaşı Tarihi* kitabını yazarken bu toplantıdan bahsetmemeyi tercih etti. Beş adamdan oluşan Savaş Kabinesi'ydi söz konusu olan: Churchill, Chamberlain (hâlâ Muhafazakâr Parti lideriydi), Vikont Halifax (hâlâ Dışişleri Bakanıydı) ve artık ulusal hükümetin bir parçası olan İşçi Partisi azınlığını temsilen Clement Attlee ve Arthur Greenwood. 16 Mayıs, Pazar günü geç saatlerde Fransa'nın yenileceğini ve İngiltere'nin bir dünya savaşında tek başına mücadele etmek zorunda kalabileceğini az çok biliyorlardı. Halifax, Churchill'e karşı çıkmayı tercih etti. İngiltere'yi ve İmparatorluğu'nu yok etmesinin Hitler'in çıkarına olmayacağına inanıyordu ve bunun için sebepleri de vardı. Ayrıca İngiltere yönetiminin Hitler'in önerebileceği şartları en azından (Mussolini aracılığıyla) öğrenmesi gerektiğini savunuyordu. Halifax, Churchill'in ileri görüşlü olmadığını düşündüğü aceleciliğinden korkuyordu. Hitler ya da nasyonal sosyalizm sempatizanı değildi. O soğukkanlı, gerçekçi bir İngiliz'di ve arkasında da Churchill'e halen güvenemeyen Muhafazakâr Parti çoğunluğu vardı.

Dört kritik gün boyunca Churchill onay vermedi. Eğer İngilizler şimdi Hitler'e yaklaşırlarsa kaygan bir zemine basmış olacaklardı ona göre. "Kaygan zemin": İşte iddiasının özeti buydu. 28 Mayıs öğleden sonrasında, bir perşembe günü Savaş Kabinisi'nden ayrılıp Dış Kabine'sindeki yirmi beş adamı ve birkaç başka siyasetçiyle konuştu. "Elbette, Dunkirk'te ne olursa olsun, savaşmaya devam etmeliyiz." Cesaret verici övgüler aldı. Ayrıca Chamberlain'in Halifax'ın tarafını tutarak ona karşı çıkmaması da önemli bir avantajdı. Bir iki gün sonra, Churchill'in Halifax'la tartışması sona erdi. Churchill kazanmıştı.

Artık, 30 Mayıs'ta, Dunkirk'ten gelen haberler de daha iyiydi. Çeşitli İngiliz gemilerinin hayati desteğiyle, etrafı çevrilmiş İngiliz ordusunun neredeyse tamamı ve yaklaşık 100.000 Fransız askeri güvenli bir şekilde tahliye edilerek İngiltere'ye götürüldü: Bu cesur bir hareketti (gerçi Almanlar sahilleri ve rıhtımları bombalamak dışında pek müdahalede bulunmadılar). Hitler'in Dunkirk'te İngiliz ordusunu yok etmekten ya da esir almaktan neden imtina ettiğini bilmiyoruz ve büyük ihtimalle de asla bilemeyeceğiz. Olası iki açıklama vardır; özellikle de 24 Mayıs'taki "dur emri" için (ki bu emir ordu komutanlarına "açık", yani kodlanmamış mesajla gönderilmiş ve sonuç olarak da İngilizler tarafından dinlenmişti, tabii Hitler'in niyetinin bu olduğundan emin olamayız). Hitler'in ordusunu düşündüğüne dair bazı kanıtlar vardır; özellikle de on dört gün boyunca ilerlemiş olan zırhlı birliklerinin dinlenmeye ihtiyacı vardı ve Hitler de şansını zorlamak istemiyordu. Bazı özel konuşmalarında İngilizleri tamamen yok etmek istemediğine dair daha da fazla kanıt vardır; görünüşe göre İngilizlerin eninde sonunda bir barış teklifini değerlendireceğine ve bir milletin varlığına devam etmesinin ordusunu kaybetmemesine bağlı olduğuna inanıyordu. (Bunu en son 1945'te tekrarladı; 1940'ta İngilizlere "altın bir köprü" sunduğundan bahsederken. Bu tabii ki abartılı bir ifadedir.)

Hitler'in henüz bilmediği şey, karşısında nasıl bir adam olduğuydu. Churchill'in Haziran 1940'taki konuşmalarının, vatansever ve tarihe geçen sözlerinin milletinin üzerinde belki de şaşırtıcı -her halükârda derin- bir etkisi oldu. Bir ay sonra, çoğu Muhafazakâr'ın Churchill'e güvensizliği kaybolmaya başlamıştı. Churchill'in bir başka kozu daha vardı. Henüz 15 Mayıs'ta, Roosevelt'e çok ciddi bir mektup yazmıştı; mektubunda başka şeylerin yanı sıra, İngiltere'nin Birleşik Devletler'in desteği olmadan dayanamayabileceğini öne sürdü. Amerikan Başkanının buna bir cevap vereceğini biliyordu ama ne diyeceğini henüz bilmiyordu; ama aynı zamanda, Roosevelt'in, Hitler'i ve gücünü Batı medeniyeti için ölümcül bir tehlike olarak gördüğünü de biliyordu. Hitler'in Birleşik Devletler'in neler yapabileceğini kestirmesi zaman aldı. Bu esnada, Avrupa'nın büyük bölümüne hâkimdi, Napolyon'un fethettiğinden daha büyük bir alana.

14 Haziran'da, Alman ordusu Paris'teydi. Bundan iki gün sonra, Churchill ortak vatandaşlığın da dâhil olduğu tam bir Fransız-İngiliz Birliği önerdi. Fransızlar yanıt vermedi. Zaten savaş dönemi Fransız hükümeti düşmüştü. Yaşlı Mareşal Philippe Pétain yönetimindeki yeni Fransız rejimi iktidara geldi. Pétain İngilizlerden hoşlanmamakla kalmıyor, ayrıca Almanya'yla savaşın bitmesi ve yeni Fransa'nın birçok açıdan Hitler Almanya'sına uyum sağlaması gerektiğini düşünüyordu. Birkaç gün sonra Almanya'yla bir ateşkes anlaşması imzalandı. Hitler'in şartları sertti ama yerine getirilebilirdi. Bütün Fransa'yı işgal etmedi; az çok bağımsız bir devlet, savaş öncesi Fransa'nın yaklaşık yüzde kırkına denk gelen ve Pétain'in yönetimindeki işgal edilmemiş bir bölge (tabii ki İngiltere'ye bakan tarafta kıyısı olmayan bir bölgeydi bu) bıraktı; Fransa'nın kolonilerini ve etkileyici donanmasını vermesini istemiyordu ancak gemileri Alman denetimi altında olacaktı. Muhteşem Fransız savaş gemilerinin birçoğu, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki limanı Mers-el-Kebir'e, yani Oran'a demirlenecekti.

2 Temmuz'da İngilizler bir ulti­matom verdi: Bir İngiliz lima­nına ya da Karayipler'deki Amerikan limanlarından birine gitmezlerse saldırıya uğrayacaklardı. Fransız Amiral bunu reddetti. İngiliz deniz kuvvetleri hemen saldırarak bazı gemi­leri batırdı. Ezeli Fransız hayranı Churchill bu emri içi sızla­yarak vermişti. Yine de bu ona avantaj sağladı. Roosevelt ve Amerikalılar çok etkilenmişlerdi. İngiliz Muhafazakâr partisi de öyle. Böylece Hitler olası İngiltere istilas­ı için hazırlıkların başlamasını emretti.

10 Haziran'da Mussolini'nin İtalya'sı Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti. Birkaç gün sonra, Stalin talih­siz Baltık Devletle­rini ve Romanya'nın ona verilen parçasını Sovyetler Birliği'ne dâhil etmeye karar verdi. Japon ordusu da Fransa ve Hollan­da'nın Güneydoğu Asya İmparatorluklarının dağılmasından faydalanmaya karar vermişti: Kuzeydoğudaki Fransa Hindi­çin'ine doğru ilerledi ve Hollanda Endonezya'sını kontrolü altına almak için hazırlıklara başladı. Hepsi bu değildi. Hitler Almanya'nın işgal ettiği devletlerde tekliflerini kabul edecek yeterince kişi bulabildi. (Tek istisna Polonya'ydı.) Her birin­deki Alman yanlısı rejimleri resmî olarak tanıdı. Bu rejimlerin bazıları, en azından 1940'ta nüfuslarının çoğunluğunun des­teğine de sahipti.

İki istisna büyük güçler, Amerika ve Rusya'ydı. Franklin Roo­sevelt, Washington'dan İngiltere'ye maddi ve askerî yardım gönderme hazırlığı yapıyordu. Özellikle de Amerikan siyasi geleneğine aykırı bir biçimde üçüncü kez başkan seçilmeye hazırlandığı 1940 yılında, kongrede kayda değer bir muhale­fetle karşılaşacağını biliyordu. Ulusal bir kabine planladı ve iki önemli Cumhuriyetçiyi, Henry Stimson ve Frank Knox'u Sa­vunma ve Donanma Bakanları olmaları için çağırdı. Ağustos başında, İngiltere'ye elli eski Amerikan destroyerini gönder­me yetkisi olduğuna karar verdi. Bu destroyerler İngiltere'ye üç ay sonra vardı ve Atlantik'teki çarpışmalara hiçbir etkileri

olmadı. Olsun: Önemli bir Amerikan hamlesini temsil ediyorlardı. Artık bu noktada Roosevelt ve Churchill arasındaki yazışmalar çok uzun ve kapsamlı hale gelmişti.

Ama Hitler bir sebeple hâlâ bir sonraki adımı konusunda kararsızdı. Kanal'ı geçmek bir nehri geçmeye benzemez, diyordu. Dunkirk'te olduğu gibi, hava kuvvetlerini kullandı (Goering'in tavsiyesine uyarak); İngiltere ve şehirlerinin aralıksız bombardımanı Eylül başında başladı. İngiliz halkı ve hükümeti kararlıydı. İki hafta sonra Hitler, Denizaslanı Harekâtı'nı, yani İngiltere'nin işgalini iptal etti. Ama bu plan değişikliğinin, bir ülkenin yalnızca hava kuvvetleriyle boyunduruk altına alınamayacağını fark etmesinden başka sebepleri vardı: Dikkatini doğuya çevirmiş ve Sovyetler Birliği'nin olası işgali için plan yapılmasını emretmişti.

Bu tür bir delilikte -eğer bu delilikse- bir yöntem vardı. Hitler Amerika'ya karşı bir şey yapamazdı. Ama eğer Rusya ortadan kaldırılsa Churchill (ve Roosevelt) ne yapabilirdi ki? Bu noktada, bugün bile popüler olan Hitler'in komünizme takıntılı olduğu inancını düzeltmeliyiz. Başlangıçtan beri, adanmış bir komünizm karşıtıydı. Rusya'yı ezmek komünizmi de ezmek anlamına geliyordu ve bu da dünyadaki birçok komünizm karşıtının hoşuna gidebilecek bir durumdu. Hesaplarından biri de buydu ama daha önemli bir başka hesabı vardı: İngiltere. Rusya var olmaya devam ettikçe İngiltere'nin de umudu tükenmeyecekti. Stalin de bunun farkındaydı. Fransa'nın düşüşünden sonra Churchill, Stalin'e bir mektup yazmıştı, ancak Stalin bu mektubu cevaplamayı hatta kabul etmeyi bile reddetti. O zamanlar Hitler'e hayrandı. Hitler'in ona güvenini sarsacak en ufak bir hareket bile yapmak istemiyordu; kendisi gibi bir diktatör olan Hitler'i ebedi dostluğuyla etkilemek istiyordu.

Ama Fransa'nın kapitülasyonundan, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgaline kadar bir yıl vardı daha (22 Haziran 1940'tan, 22

Haziran 1941'e dek). İyi olaylar da vardı kötü olaylar da ama bu yıl genel olarak Hitler için kötü bir yıl olmamıştı. Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etti. Mussolini 1940 Ekim'inde Yunanistan'a mazeretsiz ve acımasızca saldırmıştı. Küçük Yunan ordusu İtalyanları yendi; bu olay Yunanistan'ın beklendiği gibi İngiltere'yle ittifak kurmasına sebep oldu. Yugoslavya etkileyici bir biçimde, Alman ittifak sistemine girmesine yönelik Alman baskısını reddetti. İki hafta sonra, Hitler Yugoslavya'ya saldırarak yendi. Bir ay sonra da, İngilizleri Yunanistan'da, daha sonra da Girit'te -bu büyük adanın etrafında İngiliz deniz kuvvetlerinin bulunmasına rağmen- yenerek uzaklaştırdı. Artık Orta Doğu'ya girmeyi planlıyordu ama bu konuda pek istekli değildi; büyük Rusya saldırısı yakında başlayacaktı.

Bu arada, 1940 sona ermeden önce bile, İngilizler İtalyan ordularını Mısır yakınlarında (ve sonra da Etiyopya'da) yenmişlerdi. Ayrıca İtalyan deniz kuvvetlerine karşı da etkileyici zaferler kazanmışlardı. Ama sonra, muhteşem Alman Generali Erwin Rommel, Mihver Devletler'e destek olmak üzere Kuzey Afrika'ya gönderildi; o da Mart ve Nisan ayında İngilizleri Mısır'a geri püskürterek bunu başardı. Churchill Libya'da bulunun İngiliz birliklerinin büyük bölümünü Yunanistan'a destek olmaları için geri çekti ama bu işe yaramadı. İngilizler İtalyanlarla ne zaman çatışsalar kazandılar; ne zaman Almanlarla karşılaşsalar neredeyse hiç kazanamadılar. Mayıs başında Londra yine ciddi bir biçimde bombalanmaya başlandı; ama çok geçmeden bombardıman hızını kesti çünkü Alman hava kuvvetlerinin büyük bölümüne Rusya'da ihtiyaç vardı.

Bu kasvetli aylarda İngiltere'nin arkasında tek bir dayanak vardı. Birleşik Devletler'in desteği giderek artıyordu ve buna savaş hazırlanması da dâhildi; ancak Roosevelt henüz savaş ilan etmemenin daha iyi olduğunu düşünüyordu. Kongre tarafından 1939'dan önce çıkarılmış birçok izolasyonist yasa kaldırılmış ya da kapsamı daraltılmıştı. Birleşik Devletler Atlantik'te ilerleyerek

Grönland ve İzlanda'yı işgal etti. Atlantik Okyanusu'nun diğer yerlerinde de Amerikan savaş gemileri varlıklarını her geçen gün daha çok hissettiriyordu. Hitler Alman donanmasına, Amerikan provokasyonlarına mümkün olduğunca cevap vermemeye emri verdi. En yakınındaki adamların Goebbels, Alman Monroe Doktrini gibi bir şey bile ilan etti. Bu ses getirmedi. Mayıs 1941'de Hitler'in yardımcısı ve çok yakın bir arkadaşı Rudolf Hess, İngiltere-Almanya savaşını bitirmek için nafile bir girişimle, Hitler'in haberi olmadan İngiltere'ye uçuşu sorumluğunu üzerine aldı. Churchill onu Londra Kulesi'ne hapsetti, İngiltere'nin uzun tarihi boyunca belki de oraya kapatılmış son ünlü kişi olmuştu. İki hafta sonra İngilizlere iyi haber geldi: Filoları Atlantik'teki en büyük ve güçlü savaş gemisini, Almanya'ya ait *Bismarck*'ı batırmıştı.

Ancak kısa bir süre sonra Churchill Artık II. Dünya Savaşı'nın başrollerinden biri olmayacaktı. Şimdi Hitler ve Stalin sahneydi. Hitler Rusya'ya saldırmakta kararlıydı, hem de çok yakında. Stalin de onu bunu yapmamaya ikna etmenin bir yolunu bulmakta kararlıydı. Çok şey anlatsa da, Stalin'in çeşitli, neredeyse sonsuz çabaları bu kısa yüzyıl tarihçesinde yer almaya uygun değildir. Başka şeylerin yanı sıra; kurnaz, sinsî, acımasız, becerikli, gerçekçi ve güçlü bir adamın kendini nasıl kandırabildiğini gösterir niteliktedirler. Stalin, halen büyük Atlantik'in ortasında İngiltere'yle ve neredeyse Birleşik Devletler'le de savaşmakta olan Hitler'in Rusya'yla ikinci bir savaş başlatacağını tahmin etmedi ya da belki de edemedi. Geriye bakıldığında, Hitler'i etkilemek için attığı adımlar hayret vericidir; kurnaz olmaktan ziyade acımasılardır. Stalin ordusuna hiçbir Alman provokasyonuna ya da Rus sınırının ihlal edilmesine cevap verilmemesini ve Sovyetler Birliği'nin batısında keşif uçuşları yapan hiçbir Alman uçağına saldırılmamasını emretti. Alman işgali başladıktan saatler sonra Molotov, Alman Büyükelçisine şöyle dedi: "Bunu kesinlikle hak etmiyorduk." (Berlin'deki Sovyet Büyükelçisi de şöyle diyecekti: "Bunun bir hata olmadığından emin misiniz?")

Nisan 1941’de, Stalin bir devlet adamına yakışan ve daha sonra ona fayda sağlayacak bir hamle yaptı. Japonya’ya bir saldırı-mazlık anlaşması teklif etti ve Japon hükümeti de bunu hiç düşünmeden kabul etti. Böylece, Rusya Almanya’yla savaşırsa bile iki cephede savaşmak zorunda kalmayacaktı. Bu Rusya için büyük bir avantaj olsa da Birleşik Devletler için öyle değildi. Japonlar Sovyetler Birliği’yle değil Amerika ve İngiltere’yle olası bir savaşa hazırlanıyorlardı. Almanya Sovyetler’i işgal edince, bazı Japon liderler Rusya’yla anlaşmalarını feshedip Sibirya’nın doğusundan ani bir saldırı düzenlemeyi teklif ettiler ama bu gerçekleşmedi.

22 Haziran’da, Alman istilasını günü, Stalin çok üzgündü. Sovyet halkının karşısına çıkıp konuşmaya yüzü yoktu. Molotov’un konuşmasını istedi. Birkaç gün içinde, Alman ordusunun Sovyetler Birliği’nin batısında alışıldık hızında ilerlediği ortaya çıktı. 28 Haziran’da Stalin bir çöküş yaşadı. Her şeyi kaybettiklerine dair birkaç kelime mırıldandı. Moskova dışındaki sayfiye evine çekildi. İki gün sonra, Politbüro’dan bir heyet onu görmeye geldi. Önce onu tutuklayacaklarını sandı. Ama ona Sovyetler Birliği’ne liderlik etmesi gerektiğini söylediler; bunu yapacak başka kimse yoktu. Büyük ihtimalle haklıydılar da. Böylece Stalin kendini toparladı ve Moskova’ya döndü. 2 Temmuz’da Sovyetler Birliği halklarına vatansever bir konuşma yaptı (bu konuşmanın komünizmle hiçbir alakası yoktu).

Bu noktada, İtalya, Romanya, Macaristan, Finlandiya ve diğer Avrupa devletlerinden gönüllü kuvvetler Sovyetler Birliği’ne savaş ilan etmiş bulunuyorlardı. Alman orduları, her zamankinden de etkileyici bir hızla Belarus, Ukrayna ve Rusya’da ilerliyordu. Yaz sonu geldiğinde yaklaşık iki milyon Rus esirleri vardı (çoğu Almanya’daki esir kamplarında son derece kötü ve acımasız bir muamele görüyorlardı; çok az yemek veriliyor ve bazı Nazi liderleri onların bu şekilde ölmesini bekliyordu). Rus garnizonlarının direnişinin kayda değer olduğu yalnızca birkaç istisna vardı.

Daha 3 Eylül'de Stalin, Churchill'e bir mesaj gönderdi: "Sovyetler Birliği ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıyadır." İngilizlerin Fransa'ya ya da Balkanlar'a girmesi ve Rusya'ya "ayda en az 400 uçak ve 500 tank içeren bir yardım" göndermesi gerekiyordu. On gün sonra Stalin, Churchill'den İran ya da Arhangelsk üzerinden yirmi beş-otuz İngiliz bölüğü göndermesini istedi. (İran'ın büyük bir bölümü bir ay önce İngiliz ve Rus kuvvetleri tarafından kolayca işgal edilmişti.) Churchill bunun imkânsız olduğunu söyledi. Almanlar Kiev'i ele geçirmişlerdi; beton binalarda savaşmak yerine halkı ve garnizonu aç bırakmanın daha iyi bir fikir olduğuna karar verdikleri Leningrad'ı (St. Petersburg) kuşattılar. Kasım ayının ortasında, Alman ordusunun öncü birlikleri Moskova'ya yaklaşmaktaydı.

Orada bir süre durdular. Çamurlu ve karlı Rus kışı bunun önemli bir sebebiydi; ama 1941'de hava her zamankinden biraz daha ılımandı. Moskova'ya doğru yapılan son hamle (Tayfun Harekâtı), şimdi Uzak Doğu'dan gelen bölüklerle (ayrıca Rusya'ya gelen ilk posta Amerikan ve İngiliz silahıyla) güçlenmiş olan Sovyet ordusu tarafından durduruldu. Bazı bölgelerde Ruslar Almanları geri püskürtmeye başladı; güneydeki Rus şehri Rustov'u geri aldılar; Almanların bu şekilde geri çekilmesi II. Dünya Savaşı askerî tarihinde bir ilkti.

Hitler bunun ne anlama geldiğinin farkındaydı. Yaz boyunca generallerine şöyle demişti: "Rusya'nın yenilmesi İngilizleri barış yapmaya zorlayacak." Ya da: "Reich'in temel hedefi Büyük Britanya'yı yenmektir." Ve: "Moskova'nın düşmesi İngiltere'yi bir an evvel barış yapmak zorunda bırakabilir." 19 Kasım'da, karargâhında General Franz Halder'e söyledikleri de önemlidir: "Birbirlerini yok edemedikleri takdirde iki düşman koalisyonun da barış yapmak zorunda kalacaklarının kabul edilmesi." Dört gün sonraysa, Halder Hitler'in bir başka sözünü savaş güncesine kaydetti: "İki önemli düşmanın (Almanya ve İngiltere) birbirlerini yok etmekte ya da kesin bir

biçimde yenmekte muvaffak olamayabilecekleriyle yüzleşmeliyiz.” Hitler bu şekilde konuştuğunda Alman merkez cephesinin hâlâ Moskova’ya doğru ilerlediğini göz önünde bulunduralım; Moskova’da Rus karşı saldırısının başlamasından iki haftadan uzun bir süre önce.

Hitler’in bütün stratejisi değişmişti. Kendi *savaşını*, yani kısa bir savaş olması için verdiği savaş artık kazanamayacağını anlamıştı. Ama hâlâ kaybetmediğini de biliyordu; düşmanlarından birini ya da diğerini ateşkes ya da barış anlaşması yapmaya zorlayabilirdi hâlâ.

Bundan önce, II. Dünya Savaşı’nı değil ama kendisinin tarihi ününü yetmiş yıl sonra bile ve büyük ihtimalle daha da uzun yıllar boyunca etkileyecek bir karar verdi. Kendi Yahudi düşmanlığı ile antisemitizmin güçlü bir popülist ve popüler bir unsur olacağına -öyle de oldu- dair öngörüsü arasında her zaman fark vardı. Ama şimdi mesele bu değildi. Ağustos ya da Eylül 1941’e kadar, Yahudiler konusundaki temel amacı onları sınır dışı ederek, göçe zorlayarak ve izin vererek Alman Avrupa’sındaki varlıklarına son vermektir. Savaşın 1939’daki başlangıcından beri, bazı Yahudiler Avrupa’dan, en çok da Amerika’ya göç etmiş olsalar da, bunu yapmak giderek imkânsız hale geliyordu. Ama şimdi Polonya’nın doğusu ve Sovyetler Birliği’nde geniş topraklara sahipti ve bu bölgelerde iki milyondan fazla Yahudi yaşamaktaydı. Onları sürebileceği bir yer yoktu. Daha da kötüsü: Eğer Almanya savaşını kaybedecek olursa, bu Yahudi nüfusu Alman halkının en büyük düşmanı olacaktı. Böylece rejiminin Yahudi politikası, sınır dışı etmekten yok etmeye dönüştü. Çok geçmeden Polonya’da ilk gaz odaları inşa edilecekti. Kısa bir süre sonra da, bu politika Almanya’nın hâkim olduğu bütün Avrupa ülkelerine yayıldı. 1945’te ortaya çıkan sonuç, en az beş milyon Yahudi’nin kitlesel olarak öldürülmesiydi. Ayrıca muhalifler, Lehler, savaş esirleri, zihinsel engelli bireyler ve başkaları da öldürüldü.

Bu esnada Japonya ve Birleşik Devletler savaşa girmek üzereydiler. 1940'ta ordunun desteklediği yeni bir Japon hükümeti Almanya ve İtalya'yla ittifak kurarak Tripartite Paketi'na katıldı. Japon deniz kuvvetleri Başkomutanı Amiral Yamamoto, bu ittifaka karşı olmasında rağmen şimdi Birleşik Devletler'le savaşa hazırlanmalıydı. Japon İmparatoru Hirohito'nun da bu savaşı istediği söylenemezdi. Pearl Harbor saldırısından önce bir yıldan uzun bir zaman geçti. Bundan çok önce, Başkan Roosevelt ve askerî liderleri II. Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyecek çok önemli kararlardan birini almışlardı. Bu kararın asıl mimarı isimsiz kahraman, o dönem deniz harekâtları Komutanı, genellikle sessiz ve iddiasız bir amiral olan Harold Stark'tı. Kasım 1940 gibi erken bir tarihte, Amerikan donanmasının henüz hem Atlantik hem de Pasifik'te savaşacak kadar güçlü olmadığına dair kritik bir rapor yazdı. Ve daha da önemlisi, Atlantik'te Almanya'ya karşı ve İngiltere'ye destek amaçlı savaşın Birleşik Devletler'in önceliği olması gerektiğini belirtti. Bu veriler henüz Amerikan halkının duygularına veya deniz kuvvetlerinin üst düzey rütbelerinin düşüncelerine uygun değildi; ama Başkan Roosevelt hiç düşünmeden onayladığı için ordu komutanları da öyle yaptı. Stark'ın planına önce "D Planı" adı verildi, Ocak 1941'in başında adı "Plan ABC" oldu ve daha sonra da "Rainbow 5". Amerika'nın Pasifik'te Japonya'yla bir savaşı değerlendirdiği ve yirmi yıldır etkin olan uzun vadeli savaş planına ("Orange") köklü bir revizyon getirilmesini de içeriyordu. Bu, Almanya'nın temel endişe kaynağı olduğu ve donanmanın yeniden konumlandırıldığı yeni bir iki savaş stratejisi anlamına geliyordu. Böylece Birleşik Devletler'in II. Dünya Savaşı'ndaki yeni amacı ve stratejisi, hatta yirminci yüzyılın geri kalanı boyunca seçtiği rol belirlenmiş oldu.

Roosevelt'in düşmanları, Pearl Harbor'a bu ön hazırlıklara Roosevelt'in "Savaşa Açılan Arka Kapısı" diyeceklerdi. Bu yarı

yarıya doğruydu. Gerçek şuydu ki, 1941 yılı boyunca Roosevelt, Atlantik'teki Amerikan savaş gemilerine ciddi bir Alman saldırısı olması için her şeyi -neredeyse her şeyi- denemişti; bu saldırı Amerika'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi için geçerli bir sebep (ya da bahane) teşkil edecekti. Bu olmadı. Churchill Ağustos'ta Atlantik'i geçerek 1918'den beri ilk kez Roosevelt'le görüşmeye gitti. O zamanlar Roosevelt Amerikan deniz kuvvetlerinde yardımcı sekreterdi (Churchill bu karşılaşmayı pek hatırlamıyordu ama Roosevelt unutmamıştı). Ortak amaçları da dâhil, "Atlantik Bildirisi"ndeki birçok konuda aynı fikirdeydiler. Prensipte müttefiktiler. Ama Roosevelt hâlâ savaş ilan etmeye hazır değildi. Onun için daha önemli olan konu, Japonya'nın üzerindeki Amerikan askerî baskısını artırmaktı. Amerikan-Japon müzakereleri sırasında (Washington'a gönderilen Japon temsilcilerle tartışmaları da içeriyordu), en geç 26 Kasım'da, Amerika'nın Japonya'dan yeni talebinin Çin'in emperyal topraklarının büyük bölümünü, belki de hepsini terk etmesi olduğu anlaşıldı. Japonlar bunu kabul edemezlerdi. Japon deniz kuvvetlerine ait büyük bir görev kuvveti demir alarak Pearl Harbor saldırısı için doğuya doğru ilerlemeye başladı. Pasifik'teki bütün Amerikan deniz kuvvetleri ve Hawai'deki komutanlık üssü, böylesine cüretkâr bir sürpriz saldırıya hazırlıksızdı. Tabii ki Amerikan halkı da.

Dolayısıyla II. Dünya Savaşı, neredeyse bütünüyle, 7 Aralık 1941'de başladı. Bu, büyük ölçüde Avrupa savaşının sonuydu. Ayrıca savaşın gidişatı açısından da bir dönüm noktasıydı. Ruslar Almanları durdurmakta, hatta bir nebze geri püskürtmekteydi, bu esnada Birleşik Devletler Japonya'ya, Almanlar da birkaç gün sonra Birleşik Devletler'e savaş ilan etti. 7 Aralık, Pazar gecesi için Churchill'in anlatımından faydalanmak isterim. Yorgundu ve moralsizdi. Japonların savaşa dâhil olmak üzere olduklarının farkındaydı. Ama ya, başka şeylerin yanı sıra, Amerikalılara saldırmak yerine İngiltere'nin Uzak Doğu'daki topraklarına saldırırlarsa ne olacaktı? Ağzını bıçak

açmıyordu, başı öne eğilmişti. Sonra kâhyası haberi verdi: Japonlar Birleşik Devletler’e saldırmıştı. Churchill hızla kalktı ve haberi doğrulayacak Roosevelt’in aranmasını istedi.

“Birleşik Devletler’in yanımızda olmasının benim için büyük bir mutluluk olduğunu söylediğimde Amerikan halkı beni yanlış anlamasın. (...) Sonunda kazandık! On yedi aydır tek başına savaştıktan sonra... Savaşı kazandık. İngiltere yaşayacak; Britanya yaşayacak; İngiliz Milletler Topluluğu ve İmparatorluk yaşayacak. Savaşın ne kadar süreceğini ya da nasıl biteceğini kimse bilemez, bu noktada artık umurumda değil. (...) Hitler’in sonu geldi. Mussolini’nin sonu geldi. Japonlara gelince, tuzla buz olacaklar.” Öyle de olacaktı, ama buna hâlâ zaman vardı.

Bu kısa yirminci yüzyıl tarihçesi felsefi bir inceleme değil. Ama bu noktada konu dışı iki kısa noktayı ekleme gereği duyuyorum. İlki benim tarih görüşümün bir özeti ki bu görüş tarihin neden ve nasıl şekillendiğine dair yaygın olarak kabul gören katı inançlarla ters düşer ve tabii ki buna II. Dünya Savaşı da dâhildir. Güncel, genellikle “bilimsel” addedilen inanca göre tarih, belki de özellikle demokrasi çağında, büyük maddi ve ekonomik unsurların sonucudur ve insanların hayatları, davranışları ve düşünceleri büyük ölçüde bunların etkisiyle şekillenir. Bu büyük ölçüde doğru değildir. 1933’te Hitler’in Almanya’da iktidara gelmesinin sebebi yalnızca 1930-33 ekonomik krizi değildi, aynı zamanda o dönemde birçok Almanın içinde bulunduğu ruh haliydi. 30’larda İngiliz hükümetini Hitler’e direnmekte kararlı kılan şey İngiltere ekonomisi değildi. 1940’ta Fransa’nın yenilgisine sebep olan şey maddi imkânsızlıklar ya da silah eksikliği değildi. Japonların Birleşik Devletler’le savaşmayı planlayıp bunu yapmalarının ekonomik bir sebebi yoktu. Tabii ki, Birleşik Devletler’in muazzam maddi gücü (ve Sovyetler Birliği’nin devasa orduları) Almanya ve Japonya’ya karşı

verilen savaşı kazanmalarını sağladı. Ama bu noktada bile asıl önemli olan şey azim, Amerikan halkının nerdeyse tam bir fikir birliği içinde olması ve Rusların Stalin'e karşı gelmek istemeyişleriydi. İnsanların düşünceleri, inançları, neyi düşünmeyi seçtikleri, neye inanmayı tercih ettikleridir hayatlarının temeli; maddi şartları ve ekonomik arzuları da çoğu zaman bunların sonucudur ve tam tersi doğru değildir.

Bu da beni ikinci ve bu konuyla ilgisiz olmayan noktaya getiriyor ki bu nokta da, özellikle II. Dünya Savaşı'nda, milli liderlerin tarihî önemidir. Çoğu hakkında kütüphaneler dolduracak denli binlerce eser vardır. Yine de önemleri öyle büyüktür ki onlar hakkında genelde pek düşünülmeyen bazı meselelerden, mecburen kısaca, bahsetme ihtiyacı hissediyorum. Evet, II. Dünya Savaşı'na katılanlar devletlerdi (ve milletler): Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Sovyetler Birliği, Japonya, Birleşik Devletler vs. Ama Hitler'siz bir Almanya? Churchill'siz bir İngiltere? Roosevelt'siz bir Birleşik Devletler? Kişilerin en fazla tarihin araçları olabileceklerine, tarihi onların yazmadıklarına dair yaygın inancı en azından sorgulamalıyız. Adolf Hitler yirminci yüzyıl tarihinin en büyük figürlerinden biriydi. Kişileri tarihte sebep oldukları olaylarla değerlendiririz. Hitler olmasaydı, II. Dünya Savaşı da olmazdı. Hitler olmasaydı, Almanya'nın doğusu da dâhil, Sovyetler Avrupa'nın doğusunu işgal etmeyecekti. Hitler olmasaydı, beş-altı milyon insan kitlesel olarak öldürülmeyecekti. Ve ölümünün üzerinden elli yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, birçok ülkede kayda değer azınlıklar hâlâ, antisemitizm de dâhil, nasyonal sosyalizmi destekliyor ve bu insanlar ona hayran olmadıkları için değil, siyasi sebeplerle Hitler'in adını hiç anmıyorlar. Açıkça söylemek gerekirse: Hitler'le hâlâ hesaplaşmadık mı?

Ayrıca Hitler'in ve zihninin yalnızca o korkutucu basitlikten ibaret olmadığını aynı zamanda karmaşık da olduğunu aklı-

mızda bulundurmalıyız. Bu karmaşıklığı detaylandırmak, günümüzün ve geleceğin tarihçilerinin görevi, bu kitabın sınırları dâhilinde mümkün değil. Ancak II. Dünya Savaşı tarihçesini de içerdiğinden, bazılarından söz etmeliyim. Hitler aslında II. Dünya Savaşı'nı istemiyordu, özellikle de İngiltere'yle savaşmayı. Korkutucu basitliği ve sonuçta da yenilmesine sebep olan şey, nefret eğilimi ve nefret propagandası yapmanın halk üzerinde etkili olduğunu fark etmesiydi. Birçok erken dönem siyasi konuşmasında bunun kanıtları vardır. Yahudiler hakkındaki fikirlerine de yansıyan bir ikiliktir bu: 1919'da belirginleşen kendi Yahudi düşmanlığı ve bundan daha da önemli-si, antisemitizmin popüler bir araç olabileceğini ve hatta olduğunu fark edişi. II. Dünya Savaşı bunun kanıtlarıyla doludur. Evet, Hitler Alman politikasını Yahudileri sürmek yerine yok etmek olarak değiştirmişti; ama bu duruma dair kayıtlar sunulduğunda onlarla ilgilenmiyordu. 16 Nisan 1945'te halka yaptığı son konuşma çok şey anlatır. Stalin'in ne Yahudi yanlısı ne de dogmatik bir komünist olduğunu çok iyi bilmesine, hatta ona hayran olmasına rağmen, "Yahudi Bolşevizmi"nin altını çizmiş ve şiddetle eleştirmiştir. Ayrıca daha Kasım 1941'de savaşı artık kendi istediği şartlarda kazanamayacağını anladığını görmüştük; sonrasında, rakiplerini bölmeyi ummuştu, böylece içlerinden biri onunla bir anlaşma yapmak isteyecekti. O maalesef bir devlet adamına özgü becerileri de olan bir milli ve askerî liderdi. Düşmanlarını bazen hafife alıyordu ama kendini almıyordu; insanlığa büyük zarar vermiş tarihî bir figür olduğuna göre biz de onu hafife almamalıyız.

Churchill. Tabii ki onu da sebep olduğu olaylarla değerlendiriyoruz. 1945'te II. Dünya Savaşı'nı o kazanmadı. Ama 1940'ta kaybetmeyen oydu. İşte onun tarihî önemi de budur. Buna ayrıca tarihsel öngörüsünün çarpıcı olduğunu da eklemeliyiz. Hitler'in ne anlama geldiğini belki de herkesten önce gördü. Sonrasında, Hitler'i Hitler'in kendisinden bile daha iyi anladı. Stalin ve Rusya'yı da Roosevelt'ten daha iyi anla-

mıştı. (Savaşın sonra, Stalin'in Birleşik Devletler'le savaşma riskine girmeyeceğini de tahmin etmişti.) 1941'de Rusya'nın aksine, 1940'ta İngiltere, Avrupa'daki hâkimiyetini tanımasını ve Almanya'ya direnişe son vermelerini isteyen Hitler'den bir barış teklifi alabilirdi. Churchill bunu yapmayı bir an bile düşünmezdi. Bunun İngiltere'nin bir "köle devlet" değilse bile Almanya'nın ortağı olması anlamına geleceğini biliyordu. 1940'ta Hitler'in II. Dünya Savaşı'nı kazanmasının önündeki tek engel tek başına olan Churchill'di. 1941'de Stalin tek başına değildi. Churchill ve Roosevelt'in müttefiki olacaktı. Ama eğer Hitler 1941'de ordularını durdursaydı, Stalin onun küçük ortağı olmaya razı olabilirdi; hatta belki de Avrupa'nın geri kalanı cehenneme dönerken gerekirse Hitler'e İmparatorluğundan toprak da verebilirdi. Hitler bunu biliyordu. Ama ordularının Rusya'yı ele geçirebileceğini düşünüyordu. 1940'ta İngiltere'yi ele geçirebileceğinden emin değildi. Onun nihai zafere ulaşmasının önündeki engel Stalin değil Churchill'di. Bu yüzden Churchill'den nefret ediyordu ve sonra da İngilizlerden ölene kadar nefret etti. Stalin'den nefret etmiyordu; Rusya istilası başarısız olduğunda ona saygı duydu. Hatta ondan hoşlanıyordu. İşte tarih ya da daha doğrusu insan zihninin simyası böyle ironiktir.

Stalin lehine söyleyebileceğimiz bir şey vardır: O -II. Dünya Savaşı sonrasındaki on yıllar boyunca kabul gören yaygın görüşün aksine- çok hırslı bir adam değildi. Bunun sebebi mütevazılığı değil, büyük ihtimalle köylülere özgü gerçekçiliği idi. 1941 Aralık'ının ortasında Churchill'in dışişleri sekreteri Anthony Eden Moskova'ya uçtu. O sırada Kremlin'in bazı pencereleri, yirmi beş kilometre uzaktaki Almanların top ateşi sesleriyle zangırdıyordu. Başka önemli meselelerin yanı sıra Hitler'den de söz ettiler. "Onun sorunu," dedi Stalin, "ne zaman duracağını bilmemesi." "Kim biliyor ki?" diye sordu Eden. "Ben," dedi Stalin.

Franklin Roosevelt'in en önemli özelliği kendine güveniydi. Bu kendi halkını etkilediği gibi, başka ülkelerden insanları da sıklıkla etkiliyordu. Buna bir de Churchill'inkiyle uyumlu izolasyon karşıtı görüşlerini eklemek gerekir: Hitler'in Almanya'sı birincil tehlikeydi. Ama dünya tarihine bakış açısı Churchill'inkiyle aynı değildi. Bunu II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen aşamalarında göreceğiz.

Her ne kadar gücü yukarıdaki dört isimle karşılaştırılamazsa da, buraya bir başka büyük lideri de eklemek isterim. Özgür Fransa'nın lideri ve Fransa'nın askerî ve manevi bağımsızlığına büyük katkısı olan Charles de Gaulle'ü. 1940'ta gerçekleşen iki olaydan bahsedeceğim yalnızca. Birincisi, Churchill bu adamın olağanüstü karakterini, henüz Fransa'nın teslim olmasından da önce, kısa ve sonuçsuz Paris ziyaretleri sırasında fark etmişti: Son derece tedirgin ve canı sıkkın düzinelerce Fransız siyasetçi ve general arasında, geri planda kalmış ve çok az konuşan bir Tümgeneral. Churchill'in onun hakkında bir keresinde, "Fransa'nın memuru," dediği söylenir. Diğer konu ise, de Gaulle'ün savaş boyunca Churchill'le sayısız tartışma ve anlaşmazlığını -hatta Churchill'i birkaç kez çileden çıkarmış olduğunu-, de Gaulle'ün amacını unutmadan fazla abartmamamız gerektiğidir: O, dünyaya kendisinin İngiltere'nin kuklası olmadığını göstermeye çalışıyordu. De Gaulle'ün *Anılar*'ındaki çok önemli bir cümleden de söz edelim. Fransa'nın yenilgisi sırasında umutsuz bir halde İngiltere'ye uçmaya karar vermişti. Ülkesi için bir şeyler yapabileceğini umuyordu ama ne yapabilirdi? Sonra Churchill ona Fransa'ya (ve Fransa için) yapacağı bir konuşmanın yayımlanması imkânını verdi. Uzun yıllar sonra de Gaulle şöyle yazacaktı: "O olmasaydı hiçbir şey yapamazdım."

ON BİR

ALMANYA İLE JAPONYA'YI DURDURMAK VE YENMEK

Pearl Harbor sonrasında Müttefiklerin altı ay süren yenilgileri • Savaşın deniz ve kara kuvvetleri açısından dönüm noktaları • Almanların pes etmeme becerisi • Mussolini'nin bertaraf edilmesi • Doğuda işlerin tersine dönmesi • Müttefiklerin Fransa çıkartması • Hitler'in azmi • Japonya'nın yenilgisi.

İngiltere, Rusya ve Birleşik Devletler'in, Almanya ve Japonya'yı durdurmaları ve yenmeleri üç buçuk yıl sürdü. Bu güçlerden biri tek başına olsaydı -hatta belki de iki güç bir araya gelseydi bile- Almanya'yı yenmesi mümkün olmayacaktı. Japonya'ya karşı savaştaysa, Birleşik Devletler bunu ancak muazzam gücü halkının kararlılığıyla birleştğinde başarabilirdi ve başardı da.

Pearl Harbor'un hemen sonrasında, Müttefik devletleri bir dizi yenilgiye uğradı. Churchill Japonları korkutmak için en iyi iki savaş gemisini Malay'a göndermişti ama Japon uçakları ikisini

de Pearl Harbor'dan iki gün sonra batırdı. Japon ordusu daha sonra İngilizlerin Uzak Doğu'da bulunan topraklarını hızlıca ele geçirmeye başladı. En moral bozucu olanı, Şubat 1942'de acınası derecede zayıf bir İngiliz savunmasıyla karşılaştıkları Singapur'u işgal etmeleri idi. O noktada Japonya her yerde zafer kazanıyordu. Deniz kuvvetleri Hint Okyanusu'na kadar ilerlemiş, Seylan'ı bombalamaya başlamıştı. Pasifik'in büyük bölümüne hâkimdiler. Birleşik Devletler orta Pasifik'teki bazı adalarını Japonya'ya bırakmak zorunda kaldı. Bir süreliğine, Japonlar güneye, Avustralya'ya doğru ilerliyor gibiydi. Yeni Gine'ye çıkartma yapmaya çalıştılar. Mayısta Japon ve Amerikan deniz kuvvetleri arasındaki ilk büyük savaş olan Mercan Denizi savaşı başladı ve bir nevi beraberlikle sonuçlandı.

Bu esnada İngilizler, aralık ayındaki geçici bir ilerlemeden sonra yeniden batıya Rommel'e doğru gerilemişlerdi. Rusya'da Almanlar kış boyunca çeşitli bölgelerde geri püskürtülmüşlerdi. Ama bu Sovyet ordularının kesin olarak zafer kazandığı anlamına gelmiyordu. Almanların kışı ve yüz otuz yıl önce Napolyon'un sonunu getiren bir kaderi atlatmalarından sonra Nisan ayında Hitler çok sevinçliydi. Haziran gelince savaşlarında yeni bir aşamaya geçtiler: Moskova yerine güneye, Kafkaslar'a doğru saldırmaya başladılar; büyük ihtimalle Orta Doğu'ya doğru ilerleyeceklerdi.

Ama bundan önce savaşın en büyük askerî (daha doğrusu deniz kuvvetleri) dönüm noktası yaşandı. Bu, 4-5 Haziran 1942'de, Midway'de elde edilen Amerikan zaferiydi. Mercan Denizi'nden sonra, savaş gemileri yerine uçak gemileri arasında geçen ilk büyük deniz muharebesiydi bu. Japon hava kuvvetleri Pearl Harbor'da altı Amerikan savaş gemisi batırmış ya da etkisiz hale getirmişti; bu büyük bir başarıydı ama modern donanma savaşları açısından ciddi sonuçları olmadı çünkü artık savaş gemileri birincil önemde değildi. Artık uçak gemileri daha önemliydi çünkü taşıdıkları bombardıman uçakları başka gemileri (düş-

manlarının uçak gemileri de dâhil) savaş gemilerinden daha isabetli ve etkin bir biçimde batırabilir ya da etkisiz hale getirebilirdi. Japonlar bunun farkındaydı. Midway, Pasifik'in ortasında bir adaydı. Amerikalıların çok önemli bir avantajı vardı. Bu avantaj, başarılı şifre kırıcılarının Japonya'nın donanmasına gönderdiği gizli talimatların şifresini çözüp okumalarıydı; böylece Midway'e yaklaşmakta olan Japon savaş filosunun yerini ve hareketlerini görebildiler. Bu avantaj çok önemliydi ama sonucu belirleyen bu olmadı. Sonucu belirleyen, Amerikan pilotlarının, yer yer kahramanlığa varacak derecede büyük cesaretleriydi (Amiralleri Raymond Spruance'ın azimli liderliğinin katkısı da vardı). İlk önce, iki taraf da başarısız oldu (örneğin, o cesur pilotların ateşlediği Amerikan torpidoları çalışmadı). Ama 4 Haziran öğleden sonrasında işler değişti: Amerikalılar Japonların üç ya da dört uçak gemisini etkisiz hale getirmiş ya da batırmışken, yalnızca tek bir gemi kaybetmişlerdi. Japonya'nın büyük merkezi donanma gücü geri çekildi. Bir daha Amerikan adalarını tehdit etmeyecekti ve Amerika'nın Pasifik'in büyük bölümüne olan hâkimiyeti batıya, Japonya'ya doğru genişlemeye başladı. Yine de Japonya kontrolündeki adaları teker teker geri almak ve Japonya'nın savaşın başlarında ele geçirdiği Filipinler'i yeniden işgal edebilmek için iki yıldan uzun bir süre gerekti.

Eğer Japonlar Midway'de kazansalardı (ki kıl payı kaybetmişlerdi), Amiral Yamamoto'nun planı Birleşik Devletler'le savaşı, tıpkı 1904-1905 Japon-Rus savaşında olduğu gibi, Japonya'nın lehine bir anlaşmayla sona erdirmekti. Peki, Amerikan hükümeti -ve Amerikan halkı- bunu kabul eder miydi? Yamamoto Amerikan halkının gücünü ve azmini hafife almamıştı. Midway'den bir yıl sonra, Başkan Roosevelt'in -yine şifresi kırılmış bir Japon mesajından Yamamoto'yu taşıyan uçağın batı Pasifik'te bir adanın üzerinde olduğunu öğrenmişti- Amerikan donanma uçaklarına onu öldürmeleri emrini vermiş olması üzücüdür. Bu yürekli amiral kaderini hak etmemişti; ama bunun savaşın gidişatına etkisi olmadı.

İngilizlerin başına başka felaketler de geldi. Midway'in üzerinden iki haftadan az bir süre geçmişken, dünyanın diğer ucunda General Rommel 30.000 Britanya birliğini kuzey Libya'daki Tobruk'ta yendi ve on gün sonra da teslim olmak zorunda bıraktı. Akabinde Mısır'ın batı sınırına doğru ilerledi ama İngilizler onu orada fazla zorlanmadan durdurdular. Churchill'i zorlayan bir başka büyük mesele daha vardı. "İkinci Cephe" ve Rusya'yı ne yapacaktı? Stalin'in güvensizliğinin üstesinden nasıl gelecekti? Almanya ordusunun devasa bir bölümü Rusya'nın içerilerine doğru ilerlemişti ama Batı Avrupa'da bir cephe açarak Hitler'i gerçek bir iki cepheli savaşa zorlama konusunda henüz bir İngiliz ya da Amerikan planı yoktu. Deniz kuvvetleri savaşı başka, Almanya'yla bir hava savaşı başka konuydu. İngiliz ve Amerikalıların Rusya'ya gönderdikleri mühimmat meselesi vardı bir de. Ama bu mühimmatın Rus ordularının omzundaki korkunç ağırlıktaki savaş yüküne bir faydası olacak mıydı? Stalin'in ikinci cephe takıntısı propagandadan daha fazlasıydı. Aynı zamanda, İngiltere ve Birleşik Devletler'deki komünistler ile diğer solcu sempatizanlar ikinci cephe açılması için ısrar ediyorlardı.

Amerikan Genelkurmay Başkanlığı gerçekten de bir ikinci cephe planı yapmıştı: Kasım 1942'de Batı Fransa'ya bir çıkartma yapacaklardı. Churchill bunun bir felaketle sonuçlanacağına inanıyordu. Bu yüzden, Roosevelt'le görüşmek üzere bir kez daha Atlantik'i aştı. II. Dünya Savaşı boyunca neredeyse son kez Amerikalıları ikna etmek üzereydi. Amerikalılar, İngilizlerin 1942'nin son aylarında yapılacak Fransa çıkartmasının 1943'e ertelenme fikrini -isteksizce de olsa- kabul ettiler (sonuçta bu çıkartma bir buçuk yıl sonra gerçekleşecekti). 1942'de bir Amerikan ordusunun herhangi bir yerde ve şekilde Almanlarla karşılaşması gerektiğini düşünen Roosevelt, o yılın Kasım ayından önce Amerikalıların Fransız Kuzey Afrika'sına çıkartma yapmasını kabul etti. Churchill Londra'ya döndüğünde Avam Kamarası'nda onun liderliğine karşı bek-

lenmedik bir güvensizlik oyu girişimiyle karşılaştı. Büyük bir çoğunlukla oylama reddedildi.

Ama şimdi de önünde bir başka zorlu görev vardı. Stalin'i yatıştırması gerekiyordu. "Kuzey Kutbu'na bir kalıp buz taşıyorum," dedi karısına. Ağustos başında Moskova'ya uçtu. Başlangıçta -hatta birkaç gün ve gece boyunca- Stalin'in kaba şikâyetlerine katlanmak ve cevap vermek zorunda kaldı ("İngilizler neden Almanlarla savaşmaktan korkuyor?"). Son gece, Churchill'in Londra'ya uçmasından saatler önce havada ve durumda bir değişiklik meydana geldi. Stalin'in ittifakı bozmaya en az İngilizler kadar isteksiz olduğunun anlaşıldığı dostane bir sohbet yapıldı. Churchill, Stalin'e birkaç ay içinde Fransız Kuzey Afrika'sına İngiliz-Amerikan birlikleri tarafından çıkartma yapılacağını söyledi. Stalin bu hamlenin stratejik önemini hemen anladı ve iyi karşıladı.

Bundan sonra II. Dünya Savaşı askerî tarihinde birden çok dönüm noktası yaşandı. Yeni bir İngiliz komutanı Bernard Montgomery, Sekizinci Ordu'nun artık Almanlara saldıracak ve onları Mısır'dan Libya ve ötesine doğru püskürtebilecek güçte olduğuna karar verdi. Bu karar Ekim sonunda El Alameyn zaferiyle sonuçlandı. İki hafta sonra, Amerikalılar Fransız Kuzey Afrika'sına ayak bastı. Bundan on gün sonraya, şimdi kuzey Kafkaslar'dan geri çekilmeye başlayan büyük ordunun bir parçası olan Altıncı Alman Ordusu Ruslar tarafından kısırıldı ve Volga kıyısındaki Stalingrad'a gerilemek zorunda bırakıldı. Amerikalılar Tunus'ta kalan Alman birliklerini uzaklaştırmakta zorlanıyorlardı; ancak Montgomery harekete geçerek desteğe geldi. 1943 Ocak ayının sonunda Altıncı Alman Ordusu Stalingrad'da teslim oldu. Nisan sonunda, kalan Alman (ve bazı İtalyan) birlikleri Tunus'ta teslim oldular ve böylelikle Mihver devletlerin Afrika'daki varlığı son buldu.

Hitler'in Almanya'sı, iki yıldan fazla bir süre savaşmaya devam etti ve her zaman da başarısız olmadı. Stalingrad'ın

sorumluluğunun kendisinde olduğunu söyledi. Stalingrad çok büyük ve kanlı bir muharebeydi ancak ölen asker sayısı göz önüne alındığında 1916'daki Verdun'dan büyük değildi. Aralarında bir fark vardı: Verdun, I. Dünya Savaşı için bir dönüm noktası değilken, Stalingrad'dan sonra Almanlar neredeyse her yerde geri çekilmek zorunda kaldı. Rusya'nın batısına ve daha sonra ötesine doğru gerileyişleri etkileyici derecede dikkatli ve becerikliceydi. 1941 ve 1942'de, Almanların Berlin'den Stalingrad'a ilerleyişleri on beş ay sürmüştü (Moskova'nın eteklerine gelmeleri ise beş ay). 1942'den 1945'e kadar, Ruslar Stalingrad'dan Berlin'e bunun iki katı sürede geldi (Almanları Rusya'dan tamamen çıkarmaları ise bir yıldan uzun sürdü). Hatta 1943 yazının başlarına kadar uzun Rus-Alman cephesinde bir hareketsizlik dönemi de oldu. Bunu Kursk'taki son büyük Alman saldırısı takip etti ama bu saldırıda kesin bir sonuç alınmadı. Bu arada, Anglo-Amerikan uçakları Almanya'yı kesintisiz bombalıyordu. Ama savaşın kaderini belirleyen bu olmadı ve 1943'te de bir Batı Avrupa çıkartması gerçekleşmedi.

Anglo-Amerikan ordularının bir sonraki hedefinin Sicilya olacağı artık açıktı. 10 Temmuz'da işgal edildi. Bunun İtalya üzerindeki etkisi barizdi; çok geçmeden de gerçekleşti. İki hafta sonra, Faşist İtalya Büyük Meclisi'nde çoğunluk Mussolini aleyhine oy kullandı. Ertesi gün, Kral Victor Emmanuel III, Mussolini'yi Kraliyet Sarayı'na çağırdı ve istifasını talep etti. Mussolini saraydan ayrıldığında bir arabaya bindi ve inzivaya çekileceği eve gitti. İşte faşist dönem böyle aniden bitmişti. Çoğu İtalyan sevinçliydi. General Pietro Badoglio Başbakan oldu. Savaş devam ediyordu ancak tabii ki İtalya'nın savaştan ayrılacağı konusu çoktan İtalyan ve Müttefik devletleri arasında gizlice konuşulmaya başlanmıştı. 3 Eylül'de birlikler Sicilya'dan İtalya'ya gittiler. Beş gün sonra, ateşkes -yani İtalya'nın Müttefik devletlere teslim oluşu- ilan edildi. Hitler

ve Almanlar buna hazırlıklıydı. Aniden, Roma da dâhil çoğu İtalyan şehri Alman ve SS birlikleri tarafından işgal edildi. Kral ve hükümet güneye kaçtı. İtalyan deniz ve kara kuvvetlerinin büyük bölümü krala sadıktı; çok geçmeden donanmanın büyük bölümü Müttefikler'e teslim oldu. Hitler, Mussolini'yi dağdaki inziva evinden kurtarmak amacıyla cüretkâr bir planör birliği gönderdi. Artık iki İtalya vardı; biri güneydeki, diğeryse kuzeyde kurulan ve daha sonra Mussolini tarafından yönetilecek gölge hükümet. İtalya ve halkı mahvolmuş, neredeyse savaşın sonuna kadar acı çekmişti.

Müttefiklerin İtalya harekâtı pek etkileyici sayılmazdı. Eylül sonu geldiğinde, Müttefik orduları Napoli'ye kadar ilerlemişti ama daha ötesine hemen geçemediler. 4 Haziran 1944'te, Normandiya Çıkartması'ndan iki gün önce Roma'ya vardıklarında sekiz aydan fazla bir süre geçmişti. Bazı açılardan bunun sorumlusu Churchill'di. Kısmen, genellikle deniz kuvvetlerinin savaşa karar verdiği İngiliz tarihsel geleneğini bilmesi, kısmen de I. Dünya Savaşı'na dair bir o kadar tarihsel hatırlarına dayanarak kuzey Fransa'daki bir savaşın kan gölüne dönmesinden korkması sebebiyle, Batı Avrupa'nın Anglo-Amerikan birlikleri tarafından işgal edilmesi konusunda endişeliydi ama endişelerini kendine sakladı. Evet, Akdeniz Avrupa'nın "yumuşak karnı"ydı; ve 1943 sonlarında Akdeniz artık büyük ölçüde Müttefik donanmalarının kontrolündeki bir içdenizdi ama bu savaş için belirleyici bir unsur olmayacaktı. (Bir istatistik: 1943'te Almanya neredeyse Birleşik Devletler'in imal ettiği kadar çok uçak imal ediyordu, üstelik şehirlerdeki Alman fabrikalarının sürekli bombardıman altında olmasına rağmen.)

1943'ün sonuna gelindiğinde, Rus orduları birçok yerde Sovyetler Birliği'nin savaş öncesi sınırlarına ulaşmıştı. Müttefiklerin, özellikle de Amerika'nın gönderdiği mühimmat ve araçlar çok fazla sayıdaydı. Ancak ciddi bir ikinci cephenin olmayışı ve Norveç'in kuzeyinden Rusya'ya gelmekte olan

İngiliz konvoyunun sürekli Alman uçakları tarafından saldırıya uğraması Stalin'in canını sıkıyordu. Bunu saklama gereği de görmedi. 1943 gibi geç bir tarihte bile, Roosevelt ve özellikle de Churchill, Stalin'in Hitler'le anlaşma ihtimalinden endişe ediyorlardı. Bu tehlike, özellikle de Stalin Hitler'in yenileceğini ve sonuçta Sovyetler Birliği'nin Müttefiklerden Hitler'den alabileceğinden daha fazlasını alabileceğini anladıktan sonra kayboldu. Sonuçta, Roosevelt ve Churchill'le 1943 Kasım sonu Tahran'da görüşeceği ilk Üç Güç Zirvesi'nin yapılmasına karar verildi. Bu dünya liderlerinin Stalin'le görüşmek için dünyanın öbür ucuna giderek Rusya'da ya da oraya yakın (Tahran o zaman Rus işgalindeydi) bir yerde görüşmeyi kabul etmeleri anlamlıdır.

Tahran Zirvesi birçok sebepten dolayı önemlidir. Stalin, Churchill'in önlerindeki Fransa çıkartması konusunda gönülsüz olduğunu düşünüyordu halen. Ancak toplantının devamında bu şüpheleri son buldu. Bir başka önemli konuya Türkiye'ydі. Türkiye, İngiltere'nin Stalin'in hoşuna gitmeyen bir müttefikiydi. Churchill ise Türkiye'yi savaşa dâhil etmek ve Almanlara karşı Balkanlar'da bir cephe açmak istiyordu. Bu gerçekleşmedi; ancak konferansın ne ölçüde Avrupa hakkında olduğu konusunda açıklayıcıdır. Stalin sürgündeki meşru Polonya hükümetiyle çoktan ilişkisini kesmişti; meselelerin Polonya'nın gelecekteki sınırlarından ziyade savaş sonrası rejimi olduğu açıktı. Konferansın çok önemli bir özelliği de Roosevelt'in eğilimlerine dair işaretler barındırmasıydı. O savaş sonrası Avrupa'yla Churchill kadar çok ilgilenmiyordu. Daha da önemlisi: Stalin'e ("Joe Amca") yakınlaşıp Churchill'den uzaklaşmıştı. Bunu Tahran'da birkaç kez gösterdi. Amerikan-Rus ilişkilerinin iyi olmasının artık İngiltere'yle olan ilişkilerinden daha önemli olduğunu düşünüyordu. (Bunun bir sebebi Stalin'in Japonya'yla savaşa girmesini istemeydi ki Stalin bunu yapacağına dair söz vermişti.) Daha derinde yatan sebepse, Churchill'le paylaşmadığı tarih görüşüydü.

Roosevelt Birleşik Devletler'in, tarihî olarak Rusya ve İngiltere arasında olduğunu görüyordu (ve bu savaş hakkındaki görüşlerinin ötesinde de geçerliydi). Churchill'in temsil ettiği İngiltere saygıdeğer ve eskiydi. Stalin'in temsil ettiği haliyle Sovyet Rusya ise kaba saba da olsa yeni bir şeyin beden bulduğu, işlenmemiş ama ilerlemekte olan bir ülkeydi. Demokratik ve ilerlemeci olan Birleşik Devletler'in tarihsel anlamda ikisinin arasında olduğunu düşünüyordu Roosevelt. Yanılıyordu. Rusya, Birleşik Devletler'in (ya da İngiltere'nin) önünde değildi, hatta epey arkasındaydı.

Hitler Tahran'da olup bitenlerden tamamen habersiz değildi ama bu onu yatıştırmaya yetmiyordu. Ordusu Yugoslavya ve Yunanistan'da irili ufaklı gerilla saldırılarıyla uğraşıyordu. Kendi müttefiklerinin hükümetleri Müttefik devletlerle görüşmeler yapmaya başlamıştı. Mart 1944'te Macaristan'ı işgal etti ve orada aşırı uç Alman yanlısı bir rejim kurdu. Roma'nın düşüşünün ertesi günü, büyük bir donanma tarafından taşınan ve desteklenen İngiliz ve Amerikan orduları Normandiya'ya ayak bastı. 20 Temmuz'da, aralarında Rommel gibi yüksek rütbeli subayların da bulunduğu bir grup vatansever Alman subayı Hitler'den kurtulup Almanya'yı daha büyük bir çöküşten kurtarmaya çalıştılar. Bu darbe girişimine iyi hazırlanılmamıştı. Hitler karargâhında yerleştirilen bombadan zarar görmedi. Darbeciler idam edildi, sonra Rommel'e intihar etme ya da mahkemeye çıkma tercihi sunuldu. 21 Ağustos'ta de Gaulle'ün Özgür Fransa askerleri ve Amerikan birlikleri Paris'e girdiler. Bundan önce, Fransa'nın Almanlar tarafından büyük ölçüde korunmayan Akdeniz kıyılarına bir başka Amerikan çıkartması yapıldı. Churchill buna karşıydı: Böyle bir çıkartmanın İtalyan Adriyatik denizinde olmasını istiyordu, böylelikle bir Müttefik ordusu kuzey Yugoslavya ve güney-orta Avrupa'ya doğru buradan ilerleyebilirdi. Bu kez istediği olmayacaktı. Normandiya Çıkartması'ndan sonra Almanlara karşı İngilizlerden ziyade Amerikan birlikleri savaşıyordu. Romanya yirmi

dört saatten kısa bir süre içinde rejimini değiştirdi ve Rusya'ya teslim oldu. Ruslar Bulgaristan'ın da teslim olmasını sağladı; Eylöl sonunda Macaristan'a girmişlerdi.

Bu sona ermeden önce, II. Dünya Savaşı'nın en pişmanlık uyandıran olaylarından biri yaşandı. Temmuz sonu geldiğinde Rus ordusu Varşova yakınlarındaydı; hatta bir bölümü bu başkentin hemen karşısında, Vistula Nehri'nin doğu kıyısında bulunuyordu. Sivillerden ve eski askerlerden oluşan ve hayranlık uyandırıcı vatansever bir güç olan Polonya Halk Ordusu, Varşova'daki Alman işgalcilere karşı ayaklandı. Halk ordusu Almanları neredeyse iki ay şehre sokmamayı başardı. Elbette Halk Ordusu'nun siyasi sebepleri vardı: Varşova'yı kendileri kurtarmak, dünyayı ve Rusları etkileyerek bu cesur Polonyalıları dikkate almalarını sağlamak istiyorlardı. Ama Ruslar onları dikkate almadı. Kötümser hesaplar yapmaya eğilimli Ruslar, Polonyalıları neredeyse hiçbir yardımda bulunmadılar. Hatta Stalin Polonyalıları "maceracılık"la suçladı. Polonya'nın doğusunda çoktan kendi uydu Polonya" hükümetini" kurmuştu.

Savaş sonrası Avrupa'nın nasıl bölüneceği çoktan belli olmaya başlamıştı. Churchill bu konuda derinden endişeliydi. (Roosevelt değildi.) Bu yüzden ani bir kararla Ekim ayında Moskova'ya uçtu. Stalin'le görüşmesinin ilk saatinde, Rusya ve İngiltere arasında bir anlaşmazlık yaşanması ya da Doğu Avrupa'daki çıkarlarının çatışması için bir sebep olmayacağını söyledi. Stalin'in önüne bir belge koydu, "Yüzdele Antlaşması"nı. Rusya'nın Romanya ve Bulgaristan üzerindeki etkisi yüzde doksan olacaktı; İngiltere ise Yunanistan üzerinde yüzde doksan etkiliydi; Yugoslavya ve Macaristan'ı ise yüzde elli-elli bölüşeceklerdi (sonra bu oran Molotov tarafından Rusya'nın lehine yüzde seksene yirmi olarak değiştirildi). Stalin belgeye baktı ve hiç düşünmeden imzaladı. Churchill, bağımsızlığını elde ettikten sonra komünistlerin ve kralcılarının ara-

sında acımasız bir savaşı başladığı Yunanistan'ı kurtarması gerektiğini biliyordu. Aralık ayında Yunanistan'a bir İngiliz bölüğü gönderdi. Sonra Noel'de İngiltere'deki evini terk ederek, düzgün bir Yunan hükümeti kurulmasına yardım etmek için Atina'ya uçtu. Beş hafta sonra Yunan komünistler yenilmişlerdi. Bütün bu aylar boyunca Stalin sözünü tuttu. Birlikleri Yunanistan'ın kuzey sınırında bekledi, ama Stalin Yunan komünistlerine ne yardım etti ne de destekleyen tek bir söz etti. Atlantik ötesinde İngilizler, Amerikan medyasının büyük bir bölümü, hatta bazı İngiliz medyası tarafından da emperyalist oldukları için eleştiriliyordu.

Churchill Yunanistan'ı kurtarmıştı ama belki de hepsi buydu. Aynı zamanda, öngörüsünü takdir etmeliyiz. Kasımda Paris'i ziyaret ettiğinde, de Gaulle başka şeylerin yanı sıra Amerikalılara da eleştirel bakıyordu. De Gaulle şöyle demişti: Avrupa'nın doğusunun Ruslara gitmesine izin veriyorlar. Churchill bunu bildiğini ama elinden bir şey gelmeyeceğini belirtti. Rusya içinse şunları söyledi: "Kuzuların arasındaki aç bir kurt gibi; ama yemekten sonra sindirme zamanı da gelecek." Rusya gerçekten de zaferlerinin çoğunu sindiremeyecekti.

Ve savaş daha bitmemişti. Müttefik Devletler Fransa'yı ve Belçika'nın büyük bölümünü kurtarmışlardı; ama Almanya'nın batısına sızamamış ya da Ren Nehri'ni geçememişlerdi. Paris'in düşmesinin üzerinden henüz iki hafta geçmişken Hitler çoktan batıda bir Alman karşı saldırısı için emir vermişti. Ve saldırı gerçekleşti. Almanlar Belçika'nın doğusunda bir Amerikan ordusuna saldırdı. Almanlar yaklaşık seksen kilometre ilerledi ama Antwerp'e doğru devam edemediler ki Hitler'in amacı oraya gitmekti.

Bir süreliğine panik yaşandı ama Amerikalılar çabuk toparlandı. Bu "Bulge Muharebesi" Müttefiklerin Almanya'ya doğru ilerlemesini geciktirmişti ama çok değil.

Şubat'ın başında Roosevelt, Stalin ve Churchill Yalta'da yeniden buluştu. Burada, Amerika Başkanı öne çıkan figür oldu; giderek artan fiziksel güçsüzlüğüne rağmen Stalin'den iki söz aldı. Almanya'nın teslim olmasından üç ay sonra Rusya Japonya'yla savaşıacaktı (bu Stalin'in tuttuğu bir sözdü). Diğeriyse Roosevelt'in çok önemseddiği bir amaçtı: Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler üyesi olacaktı. Amerika Başkanı savaş sonrası uluslararası düzen idealinde Sovyetler Birliği'nin de aktif olarak yer almasını istiyordu. Polonya'yla ilgili tartışmalar yaşandı ve sonuç alınamadı. Yalta'dan yaklaşık iki yıl sonra başlayacak Amerika ve Rusya arasındaki Soğuk Savaş'ın en önemli sahnesi olacak Avrupa'nın oluşmakta olan sınırlarına dair ciddi bir endişe yoktu.

Mart 1945 geldiğinde, Amerikan ve Rus (ve İngiliz) orduları Almanya'da ilerlemeye başladı. Savaşın sonu görünmüştü, ancak iyimserlik ya da hatta rahatlama pek yoktu. Avrupa'nın büyük bölümü, özellikle de merkezi harabe halindeydi. Milyonlarca insan ya sürülmüş ya da çaresiz kalarak kaçmıştı. Rusların Almanya'da ilerleyişi tecavüz, soygun ve yıkım dolu, Avrupa tarihinde yüzyıllardır benzeri görülmemiş bir barbarlıktı. Bazı anlarda, yaz başında çatışmaların bitmesinin ardından, öğlen vakti bile karanlık olan şehirlerin üzerine solgun bir günışığı düşüyordu.

Roosevelt 12 Nisan'da aniden öldü. Mussolini bundan yetmiş gün sonra kendi adamları tarafından öldürüldü. Hitler 30 Nisan'da kendini öldürdü. Savaşın sonuna kadar düşmanlarının anlaşılamayarak ayrılacağına dair umut besledi; başka şeylerin yanı sıra, Almanlarla (SS komutanları da dâhil) Amerikalılar arasında İtalya'da birkaç aydır süren müzakereleri de engellemedi. Yüksek rütbeli adamlarından General Heinrich Himmler Amerikalılarla, hatta Yahudilerle bile müzakerelere başladı; Goering Berlin'den ayrıldı. Goebbels orada kaldı ve Führer'den iki gün sonra kendini ve tüm ailesini öldürdü.

Führer'in Alman halkına vasiyetinde yeni bir şey pek yoktu, Doğu ve Batı arasındaki ayrımların farkında olduğu hariç. Amiral Karl Doenitz'i (Batı yanlısı) ve Goebbels'i (Rus yanlısı) halefleri olarak atadı.

Amerikan ordusu 12 Nisan'da Berlin'in yaklaşık yüz kilometre batısına kadar ilerleyerek, Rusların Almanya'nın başkentine girmelerini sağladı. Son saldırıları bundan beş gün sonra başladı. Berlin'deki son Alman birlikleri 2 Mayıs'ta Ruslara teslim oldu; Alman kara, deniz ve hava kuvvetlerinin üst düzey komutanları da altı gün sonra Rheims'te teslim oldular. II. Dünya Savaşı Avrupa'da sona ermişti. Ne bir gürültü ne de iniltiyle bitmişti.

Pasifik'te Amerikalılar doğrudan Japonya'ya yöneldi. 1943 ve 1944'te Mariana ve Gilbert adalarının bazılarını çıkartma yaparak işgal ettiler. Ekim 1944'te General Douglas MacArthur Filipinler'e girdi. Leyte Körfezi'nde büyük bir deniz muharebesi gerçekleşti ve Japon donanmasının geri kalanı da büyük ölçüde yok edildi ya da zarar gördü. İngilizler Burma'da Japonlara karşı ilerlemeye başlamıştı 1945'in başlarında, Amerikan uçakları ağır bir bombardımanla Tokyo'yu büyük bir yıkıma uğrattı; belki de 100.000 kadar şehir sakini öldürüldü.

Japonlar şimdi Amerikalıların ilerlemesini durdurabilmek için iki umutsuz çabaya güveniyordu. Bunlardan biri, birkaç bin hatta belki de daha az sayıda askerin, neredeyse yalnızca tüfeklerle Amerikalıların adalarına girmemesi için savaşmalarıydı. Bunun örnekleri Tarawa, Iwo Jima, Okinawa'ydı; sonuncusu Japonya'ya çok yakındı ve buradaki çatışma Nisan 1945'te gerçekleşti. İki tarafın da kaybı son derece büyüktü ama Japonların ölü sayıları genellikle Amerikalıların sekiz katıydı. Diğer stratejileriyse intihar uçaklarıydı (kamikazeler), bu uçaklar pilotları ve mürettebatıyla birlikte Amerikan savaş gemilerine çarpıyordu. Verdikleri zarar kayda değerdi ancak sonucu değiştiremedi. Yine de, yeni başkan Harry Truman

da dâhil Amerikalı liderler, 1946'da Japonya'yı işgal etmeyi planlıyorlardı, bu gerçekleşirse büyük ihtimalle Amerikalılar birçok kayıp da verecekti.

Bu korkunç işgal planına gerek kalmadı. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarından bile önce İmparator Hirohito ve diğer adanmış Japon liderleri, nasıl olursa olsun savaşı bitirmek istiyorlardı. Japon hükümeti çoktan değişmişti ve artık muhafazakârlar ve ılımlılar tarafından yönetilmekteydi. Moskova'dan sürekli Tokyo ve Washington arasında arabuluculuk yapmasını istiyorlardı ama karşılık göremediler. Temmuz 1945'te Potsdam Zirvesi'nde (savaşın Stalin, Churchill ve Truman'ın katıldığı son zirvesiydi) koşulsuz teslim olma maddesinde ısrarcı olundu; ancak Başkan ve danışmanları ihtiyatlı davranarak İmparator'un tahttan inmesi şartından vazgeçtiler. Ağustos başında Japonların bu kez İsviçre'nin diplomatik aracılığıyla teslim olmak istediklerine dair birçok işaret bulunuyordu. 10 Ağustos'ta Japon hükümeti kararını verdi ve bu karar dünyaya açıklandı.

Bundan birkaç gün önce Japonya'nın başına iki korkunç felaket gelmişti. Biri Amerikalıların Hiroşima ve Nagazaki'ye attıkları iki atom bombasıydı. Diğeriyse Stalin'in 9 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilan etmesiydi. (Bunun Japonlar üzerindeki etkisi bombalarınkinden bile çok olabilir.) 15 Ağustos'ta İmparator daha önce benzeri görülmemiş bir radyo yayınıyla halkına seslenerek teslim olduklarını bildirdi. Bazı fanatik Japon ordu mensuplarının İmparator'un bu konuşmasının kaydını yok etmeye çalıştıkları bir kalkışma oldu ama bunu başaramadılar. Japon halkının genel tepkisi itaat ve rahatlama oldu. Anayasal monarşi Japon halkını daha fazla acı çekmekten kurtarmıştı (tıpkı 1943 ve 1944'te İtalyanların çoğunu ve sonra da Yunanları kurtardığı gibi). Yokluğuyse Almanları kurtarmadı. Onlar için 1945 "Jahr Null", yani Yıl Sıfır'dı.

ON İKİ

AVRUPA’NIN BÖLÜNMESİ NEREDEYSE TAMAMLANIYOR

Avrupa hâlâ tarihin merkezinde • Kıtanın yeni coğrafyası
• Kitlesel Hareketlilik • Avrupa haritasının kesinleşmesi •
“Demir Perde” • İlk Amerikan tepkileri • Truman Doktrini
ve Marshall Planı • Soğuk Savaş’ın merkezi Avrupa • Stalin
ve Asya.

Bazı okurlarım bu “kısa yirminci yüzyıl tarihçesinin” neden öncelikle Avrupa (ve Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği) tarihiyle ilgilendiğini ve diğer kıtaların ve ülkelerin tarihlerine fazla yer ayırmadığını -haklı olarak- sorgulayacaklardır. Yirminci yüzyıldan sonra, Avrupa’nın yalnızca hâkimiyeti değil üstünlüğü de kalmayacaktır artık. Ancak iki dünya savaşı ve sonra da Soğuk Savaş, 1914-1989, büyük ölçüde Avrupa’da gerçekleşti ve planlandı. Dolayısıyla bu dünya savaşlarının diğer kıtalarda da muazzam siyasi ve coğrafi sonuçları olmuş olsa da, Avrupa’nın hâlâ dünya tarihinin merkezi olduğu iddia edilebilir; tabii 1989’a kadar devam eden Soğuk Savaş’ın

kahramanları olmaları sebebiyle Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin de öyle.

II. Dünya Savaşı sona ererken, 1945'te, Avrupa'nın siyasi coğrafyası, I. Dünya Savaşı sonrasındaki kadar olmasa da, çoktan değişmişti. Bu değişikliklerin çoğu 1947'de imzalanan birkaç anlaşmayla kâğıda döküldü. Tek kayda değer değişimler Almanya'nın küçülmesi ve bölünmesi, Polonya'nın batıya kayışı ve Sovyetler Birliği sınırlarındaki bazı genişlemelerdi. Fakat bu sınır değişikliklerinden daha önemlisi Avrupa'nın, ortadaki bazı bölgelerin ve doğudaki çoğu ülkenin Rus hâkimiyetinde kalacağı şekilde bölünmesiydi.

Bu hâkimiyetin coğrafi sınırları, Avrupa'nın bölünüşünün temeli, savaş bitmeden önce büyük oranda belirlenmişti. Bazı istisnalar dışında Avrupa -Avrupa'da Almanya ve Almanya'da da Berlin- büyük ölçüde savaş bittiğinde ya da bitmesine yakın bir zamanda Avusturya ile Amerikan ve İngiliz ordularının karşılaştığı çizgi boyunca bölünmüştü. Bundan bile önce, Temmuz 1944'te, Sovyet, Amerikan ve İngiliz delegeleri her birinin payına düşen işgal bölgeleri konusunda anlaşmıştı (bundan birkaç ay sonra Amerikan bölgesinin bir kısmı Fransa işgal bölgesi olarak ayrıldı). Benzer bir bölge anlaşması Avusturya için Ocak 1945'te yapıldı. Bunların çatışmaların önlenmesi için elzem olduğu düşünülüyordu, aynı zamanda da geçici olacaktı ama öyle olmadı. Savaşın sonunda, Almanya'nın ortasındaki bazı bölgelerde Amerikan birlikleri Rus müttefiklerle onların bölgelerinde karşılaşmışlardı. 1 Temmuz 1945'te Amerikalılar kendi bölgesel sınırlarının gerisine çekildi; ayrıca Amerikan ve İngiliz bölüklerinin Berlin'de ve Viyana'da kendilerine ayrılmış bölgelere girme izinleri vardı. Bundan neredeyse bir ay sonra II. Dünya Savaşı bitmişti. Sovyetler Birliği ve Amerika arasında siyasi bir çatışma potansiyelinin köşede beklediğini görmek istemeyen Amerikan kamu görevlileri ve kamuoyu liderleri hâlâ mevcuttu.

Harry Truman onlardan değildi. Bu çatışma daha da açık hale gelene kadar bir yıl geçmesi gerekti.

Bu esnada, Orta ve Doğu Avrupa'da büyük kitlesel hareketlilik görülmekte ve bu da Avrupa'nın etnik coğrafyasını değiştirmekteydi. Ruslar ülkelerini işgal etmeden önce en az üç milyon Alman batıya doğru kaçmıştı. Üç ya da dört milyon kişi Çekoslovakya ve Polonya'dan sürülmüştü. Yüzbinlerce insan Yugoslavya ve Romanya'daki topraklarını ve mülklerini geride bırakmıştı. Bu göç dalgası en az iki yıl dürdü. II. Dünya Savaşı'nın belki de en kalıcı sonuçlarından biri bu oldu. Yüzyıllardır ilk kez -bazı yerlerde neredeyse bin yıl sonra- şimdi Doğu Almanya olan ülkenin sınırlarının ötesindeki Doğu Avrupa'da hiç Alman kalmamıştı. Ve yaklaşık 1947'den sonra, bu bin yıl boyunca ilk kez Batı Yarımküre'de Avrupa ve Rusya'da olduğundan daha fazla Yahudi bulunuyordu.

Mesele, ya da sorun, Doğu Avrupa'da bir Rus çıkar alanı olması değil, bunun şartlarıydı. Stalin bu bölgede ne yapacaktı? Bu ne anlama gelecekti? Tekinsiz manalarla dolu bir zıtlık Ağustos 1944'te çoktan görülmüştü. Varşova ve Paris'in bağımsızlıkları hakkındaki Amerikan ve Rus kararlarını karşılaştırın. Ruslar Polonya Halk Ordusu'nun Almanlar tarafından yok edilmesine tanık olmaktan hoşnutsuz değillerdi çünkü Halk Ordusu komünist değildi. Amerikalılar da de Gaulle'ün Özgür Fransa'sının Paris'in bağımsızlığını kazanmasında büyük bir rol oynamasına iyi niyetle izin verdiler, üstelik de Gaulle'ün Amerikan yanlısı olduğu şüpheliyken. Savaşın bitmesinin hemen ardından, Stalin'in Avrupa'nın kendine ait bölgesini Batı'dan neredeyse tamamen izole etmek istediğine dair daha çok kanıt ortaya çıktı. Churchill, birçok kişiden çok önce, bu durumdan dolayı endişeli ve rahatsızdı. Gücü çok sınırlıydı; Ağustos 1945'te İşçi Partisi'ne karşı hezimete uğrayan partisi seçimleri kaybetmişti. Yine de bu konuda konuşma sorumluluğunu üstlendi. 1946 Mart'ında Fulton, Missouri'ye giderek Demir Perde

konuşmasını yaptı. Amerika'yı ve Batı'yı, Baltık'tan Adriyatik'e doğru inen "Demir Perde", Avrupa kıtasını ikiye bölen bariyer konusunda uyardı. Başkan Truman Fulton'da Churchill'e büyük bir sempati ve iyi niyetle eşlik etti ancak Washington henüz Ruslara karşı çıkma adımlarını atmaya hazır değildi.

Ama bu adımlar atılacaktı, hem de yakında. 1946'nın sonuna gelindiğinde, Moskova, İran'ın bir eyaletini ayırmaya çalıştığı için Türkiye'yi tehdit etmeye başladı; bu arada Yunan komünistler seçilmiş Yunan hükümetine karşı yeniden savaş açmıştı. Truman Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçerek Karadeniz'in girişine ulaşan iki etkileyici savaş gemisi gönderdi. Şubat 1947'deyse Truman Doktrini'ni ilan etti: Amerika, Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlığını koruyacağını taahhüt ediyordu. Bunu adını son derece saygı duyulan bir general ve daha sonra da Dışişleri Bakanı olan George Marshall'dan alan Marshall Planı takip etti: Avrupa devletlerinin zarar gören ekonomik koşulları Amerika'nın cömert fonları ve yardımlarıyla iyileştirilecekti. (Bu teklif Rus bölgesindeki devletlere de yapıldı ancak hükümetleri reddetti.) Marshall Planı'nın amacı tabii ki komünizmin daha fazla yayılmasını engellemekti. Fransa ve İtalya gibi bazı Batı Avrupa ülkelerinde, Sovyetler Birliği'nin savaş döneminde saygınlığının da etkisiyle, komünist partiler güçlüydü ancak hiçbir zaman iktidara gelecek kadar güçlenemediler. Aslında, Soğuk Savaş boyunca -kırk yıldan fazla bir süre- Demir Perde'nin batısında kalan hiçbir ülke komünist olmadı. Ancak 1947 geldiğinde Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki çatışma, yani Soğuk Savaş başlamıştı (gerçi "Soğuk Savaş" terimi bundan bir yıl sonra bazı Amerikan düşünürleri tarafında icat edildi).

Stalin'in Doğu Avrupa'daki "totaliteryan" imparatorluğunun Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde bile sorunlarla karşılaşması ilginçtir. Hâkimiyet kurduğu bazı ülkelerde 1945 ve 1946'da

yapılan seçimlerde komünist çoğunluklar ortaya çıkmadı. Ancak Stalin'in sorgusuz sualsiz Rus yanlısı olan ancak komünist olmayan Doğu Avrupa rejimleriyle yetineceği umudu boşa çıktı. Belki de kendine güvensiz olduğundan, Doğu Avrupa'da komünist yöneticileri zorla başa getirmenin en güvenli yol olduğunu düşündü; bunlar hiç şüphesiz onun kuklaları tarafından yönetilen hükümetlerdi. 1947 ve 1948 geldiğinde bu rejimler Avrupa'nın o bölümündeki her yerde kurulmuştu; Şubat 1948'de sonuncusu Çekoslovakya'da yönetime geldi. Buna gerçek bir Demir Perde'nin inşası eşlik etti: Doğu'yu Batı Avrupa'dan ayıran bütün sınırlar elektrikli tellerle ve bu tellerin yakınındaki gözcü kuleleri ile mayın tarlalarıyla kuşatıldı. Her ne kadar kendisinin ve uydularının gizli polislerinin en azından potansiyel tehlike olarak gördükleri bütün ulusal komünistler ya idam edilmiş ya da hapsedilmiş olsa da, Stalin bunun gerekli olduğunu düşünüyordu. Yine de, daha 1948'de Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki tekelleşen yönetim ağında ilk delik açıldı. Yugoslavya'da komünist Josip Broz Tito bir tür iç savaşın galibi oldu ve bu da 1945'te ikiye bölünmüş olan ülkede Ruslardan neredeyse hiç yardım almadan acımasız bir iktidar sürmesini sağladı. 1948'de Rus ajanları onu Sovyetler Birliği'ne danışmadan bir devlet kurduğu için Stalin'e ihbar ettiler. Stalin hemen Tito'yu bir sapkın ilan etti ve onu komünist devletler kardeşliğinden dışladı. Kısmen bir nebze avantajlı coğrafi konumunun da sayesinde Tito pes etmedi.

Hâlâ Avrupa'nın, dolayısıyla da Soğuk Savaş'ın merkezinde olan Almanya'da, Doğu ile Batı, Sovyetler Birliği ile Birleşik Devletler arasında bir uzlaşma sağlamaya yönelik son taraf-sız çabalar da -Almanya'yla bir barış antlaşması hedefleyen çabalar- 1947'de son buldu. Bundan sonra, Batı (komünist olmayan) ve Doğu (komünist) olmak üzere iki Alman devleti olacağı kesinleşti; Doğu Almanya'nın başkenti Doğu Berlin'deydi ve burası da ikiye bölünmüştü (ama aradaki bariyerler tamamıyla geçilemez değildi). Bu iki devlet artık kendi

müttefikleri resmî olarak tanıyordu; bir süreliğine, hepsi buydu. 1949'a gelindiğinde Avrupa'nın bölünmesi neredeyse tamamlanmıştı. O yıl, Birleşik Devletler'in Avrupa'daki kalıcı varlığı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasıyla resmileşti. Bunu Soğuk Savaş'ın iyice kızıştığı bir dönem takip edecekti.

Avrupa (özellikle de Almanya) o zamanın güncel tarihinin merkezindeydi hâlâ. Stalin bunu biliyordu. Uzak Doğu'daki çıkarları, hatta Batı Yarımküre'dekiler de sınırlıydı. 1945'te New York'ta Birleşmiş Milletler'in kurulmasını kabul etti. Japonya'yla savaşa girmesinden ve Japonya'nın teslim olmasından sonra, Sovyetler Birliği'nin Japonya'nın dört ana adasından birini işgal etmesini talep etti. Truman bu talebi reddetti ve konu kapandı. 1947 gibi geç bir tarihteyse, Stalin Amerika'nın batı Pasifik'teki eski Japon adalarını almasına itiraz etmedi ki bu Pasifik'te Amerikan hâkimiyeti anlamına geliyordu. 1948'de yeni kurulan İsrail devletini hemen tanıdı. Aynı yıl, Kore de bir Rus uydusu olan Kuzey Kore ve Amerika'nın desteklediği Güney Kore olarak ikiye bölündü.

Stalin Çin'in Büyük Güç olduğunu düşünmüyordu, ancak savaş sırasında Roosevelt'in öyle olduğuna dair iddiasını kabullendi. Bu arada, Çan Kay Şek'çi milliyetçiler ile Mao Zedong taraftarı komünistler arasında iç savaş devam etmekteydi. Birleşik Devletler milliyetçileri fazlasıyla desteklerken Ruslar komünistlere çok az destek verdi. 1945'te Ruslar Mançurya'nın bazı bölgelerini işgal edip daha sonra bu bölgelerden çekildiler. Ruslar Japonlardan Sakhalin Adası'nın güney yarısını aldılar, Çin'dense Çin Denizi'ndeki bir deniz üssünü aldılar. 1947'de, o dönem Amerika Dışişleri Bakanı olan General Marshall, Çin milliyetçileri ve komünistleri arasında bir anlaşma sağlamak için Çin'e gitti ama bu bir işe yaramadı. 1950'ye gelindiğinde komünistler Çin'e hâkim olmuştu. Çan Kay Şek ve kalan destekçileri bugünkü Tayvan olan Formosa Adası'na kaçtılar.

Bütün bunlar (ve Rusya'nın 1949'da ilk atom bombasını patlattığı haberi) Amerika siyasetinde ve kamuoyunda derin bir etki yarattı. Komünizm şimdi kürenin en büyük gücü gibi görünüyordu; Rusya'nın hemen yanı başında, Çin ve Avrasya'nın büyük bir bölümü komünist olabilirdi hatta olmuştu. Sonra Uzak Doğu'da komünistler ile komünist olmayan devletler arasındaki ilk savaş başladı.

ON ÜÇ

CESUR HARRY TRUMAN

Soğuk Savaş'ın zirvesi • Kore Savaşı • Stalin'in ölümü •
Amerika'nın yanlış anlamaları • Rusya ve Çin • Üçüncü
Dünya'nın ortaya çıkışı • Küba füze krizi • Soğuk Savaş
geriliminin azalışı.

“Uluslararası İlişkiler” yirminci yüzyılda yaygın kullanılmasına, incelenmesi için çeşitli kurumlar oluşturulmasına, temsilcileri tarafından yüksek mevkiler ve saygın akademik titrler verilmesine rağmen kusurlu, çoğu zaman da yanlış bir terimdir. Bu kelimedede yanlışlık vardır çünkü söz konusu edilen ilişkilerin neredeyse tamamı uluslar arasında değil devletler arasındaki ilişkilerdir. Bu birçok şey için geçerlidir (buna bir organizasyon değil yetersiz bir topluluk olan ve milletlerden değil devletlerden oluşan Birleşmiş Milletler de dâhildir). Milletler arasındaki ilişkilerin özellikle de demokrasi çağında (ama aynı zamanda tarih boyunca da) çok önemli olduğu ve bazen devletler arasındaki az çok geleneksel ve fiili ilişkiler çerçevesinin içini doldurabildiği doğrudur. Ama Soğuk Savaş'ın, bu tuhaf yirminci yüzyıl olgusunun bile özü iki dev

devlet, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler arasındaki ilişki-
dir; ne komünizmle kapitalizm, ne totaliteryanizmle demok-
rasi, ne de ateizmle tanrı inancı vb. arasındadır. Her ne kadar
kamuoyu ve halkın duyguları bu küresel çatışmada devletle-
rarası ilişkileri etkileyip şekillendirecek denli rol oynasa da.
Bunların etkileri -aslında faktörleri- Amerika'nın Soğuk Sa-
vaş sırasındaki dünya siyasetinin şekillenmesinde Sovyetler
Birliği'ninkinden daha çok rol oynamıştır. Buna ileride geri
döneceğim ama şimdi Soğuk Savaş'ın zirvesi ve sonrasındaki
Sovyet-Amerikan ilişkilerini kısaca özetlemeliyim.

Bu dönem boyunca, devletlerarası ilişki pratiklerinin Modern
Çağ'da daha önce görülmemiş biçimde bozulduğu doğrudur.
Bu, Sovyetler Birliği'nin ve onun uydu devletlerinin liderleri-
nin tercihlerinin bir sonucuydu. Bu devletlerin hem kendi ara-
larında hem de komünist olmayan devletlere yaptıkları seya-
hatler asgariye indirilmişti. Uluslararası ticaret de aynı şekilde
azalmıştı. Bu ülkelerde komünist olmayan ülkelerin elçilikleri
ve temsilcilikleri gizli polis personeliyle kuşatıldı ve çalışanla-
rının rutin hayatları daha önce görülmemiş kısıtlamalara tabi
tutuldu. Bu resmi olarak komünist ve enternasyonalist devlet-
lerde Batı karşıtı ve özellikle de Amerika karşıtı propagandalar
sınırsız ve büyük ölçüde de akıl almazdı. Bu ülkelerde kalan
yabancı vatandaşlar bazen sebepsiz yere hapsedilirdi. Bu dev-
letler dünyanın büyük bir bölümünden hem uluslararası hem
de devletlerarası ilişkiler bağlamında izole tutuluyorlardı.

Saldırgan ve korumacı tutumlar birbirinin zıddı olabilir, an-
cak çoğu zaman bir arada görülürler. Bazen bunların amacı
şüphe ve korku yaymak da olabilir. Dolayısıyla Soğuk Savaş,
özellikle de zirvesi, sırasında Sovyetler Birliği'nin temel eğili-
minin korku ve şüphe odaklı olduğunu söylemek abartılı ya
da taraflı olmaz. Bu noktada dikkatimizi kısa bir süreliğine,
devletleri küçümseyen ve eninde sonunda tamamen yok ola-

caklarını söyleyen Karl Marx'ın neredeyse her açıdan zıddı olan Stalin' e çevirmemiz elzemdir. Stalin bir tür devlet adamıydı, bir devrimci değildi. Örneğin Fransa, İtalya ya da hatta Yunanistan'daki komünist partilerle ilgilenmiyordu. II. Dünya Savaşı sona ererken ve Soğuk Savaş döneminde temel ilgi alanı, her anlamda, ona bağlı Doğu Avrupa ülkeleriyle kısıtlıydı. Ancak Churchill'in de Gaulle'e Kasım 1944'te söylediği şu tatsız (Stalin için) gerçeği anlamış olmalıydı: Rus kurdu çok iştahlıydı ama yemekten sonra sindirim güçlüğü çekecekti. Stalin gerçekçi bir devlet adamı olarak bunun farkına herkesten önce varmıştı. Stalin'in 1953 Mart'ındaki ölümünden ve Soğuk Savaş'ın zirvesinden bile önce, Sovyetler Doğu Avrupa'daki bazı bölgelerinden geri çekilmeye başlamışlardı. Stalin 1948'de Tito'yla ilişkisini kesmeyi tercih etmiş, ama Yugoslavya'ya askerî müdahalede bulunacak kadar da ileri gitmemişti. Aynı yıl (bana göre bu daha önemlidir), askerî becerilerine saygı duyduğu Finlandiya'yla bir anlaşma imzaladı ve bu ülkeye Doğu Avrupa'daki diğer ülkelerin aksine bir nebze bağımsızlık tanıdı. (Finler akıllıca davranarak komşuları İsveç'e NATO üyesi olmamasını öğütledi.) 1948'de daha sonra, Sovyetler şehri bir tür ablukaya alıp Batı Almanya'yla kara ulaşımını büyük ölçüde kesmek suretiyle Batı Berlin'deki Batı varlığını kısıtlamaya ya da tamamen yok etmeye çalıştılar. Batılı Güçler, özellikle de Amerika, buna Batı Berlin'i hava yoluyla başarıyla ikmal ederek yanıt verdiler. 1959'da Sovyetler Berlin ablukasına son verdi.

Sonra 25 Haziran 1950'de, Kore'de gerçek bir savaş patlak verdi. Kuzey Kore orduları Güney'i işgal etti. Bu kararın Stalin tarafından mı yoksa Çin'deki iç savaşı yeni kazanan Mao Zedong tarafından mı onaylandığını hâlâ bilmiyoruz. Her halükârda, Amerikalıları yanlış okumuşlardı. Güney Kore'deki Amerikan askerî gücü çok zayıftı ve Tayvan ya da Japonya'dakinin aksine Amerika'nın Uzak Doğu'daki savunma sisteminin resmi olarak bir parçası değildi. Yani Mao ya da Stalin, veya ikisi de, uyduları

Kuzey Kore'nin Güney'i Amerikalıların askerî müdahalesi olmadan işgal edebileceğini düşünüyordu. Yanılıyorlardı. Amerikan birliklerine -daha da önemlisi deniz kuvvetlerine- hemen Güney Korelilere destek olma emrini veren cesur Başkan Harry Truman'ın rolü büyüktür. Kuzey Koreliler bir süreliğine ilerlediler ama çok geçmeden, General MacArthur'un planladığı ve yönettiği Amerikan kara ve deniz çıkartması durumu tersine çevirdi. Kısa süre sonra Amerikalılar Kuzey Kore'ye girmiş, Çin sınırına yaklaşmaktaydılar. Çin yöneticileri çok sayıda asker göndererek buna karşılık verdi. Sonuçta bir önceki sınır, otuz sekizinci enlem boyunca bir tür ateşkes hattı oluşturuldu. Son bir ateşkes bundan iki yıl sonra, Stalin çoktan ölmüşken yapıldı. Kuzey Kore'ye somut bir yardımda bulunmaya kalkışmamıştı; Amerikalılar da Rus-Kore sınırından uzak durdular. Savaşın bir sonucu olarak, aslında bir Rus uydu devleti olan Kuzey Kore bir Çin uydusu oldu. Uzun vadeli bir başka sonuçsa şuydu: Soğuk Savaş boyunca Amerikalıların Asya kıtasındaki ilk askerî müdahalesi Kore Savaşı'ydı. Diğer Amerikan müdahaleleri başka yerlerde de gerçekleşecekti ve farklı sonuçlar alınacaktı; ama bu kez, Harry Truman'ın Haziran 1950'deki kararı doğru karardı.

Mart 1952'de Stalin'in Avrupa'nın bölünüşüne yönelik -büyük ölçüde Almanya'yı ilgilendiren- çarpıcı bir değişiklik teklif etti ama bu teklif hak ettiği ilgiyi görmedi. İki Almanya'nın birleşmesini, bütün yabancı (Rus ve Amerikan) birliklerin ayrılmasını ve askerî üslerin kaldırılmasını, Almanya'nın bütün askerî ittifaklarının dağıtılmasını, esas olarak tamamen Almanlardan oluşan bir ordu kurulmasını ve bağımsız seçimlerin yapılmasını teklif etti. Bunun Alman halkının kafasını karıştırmak ve Almanya-Amerika ittifakını engellemek amaçlı sinsi bir hamle olması mümkündür. Bu ittifak Stalin'in en büyük korkusuydu; ancak bu teklifi önemli müzakerelere temel oluşturmak amacıyla da yapmış olabilirdi. Kesin olarak bilmemiz mümkün değil. Her halükârda, Batılı Güçler -öncelikle Birleşik Devletler ve Konrad Adenauer şansölyeliğindeki

Batı Almanya- Stalin'in teklifini hiç tereddütsüz reddettiler. Sonuçsuz kalsa da, bu güçten düşen ve büyük ihtimalle pek iyi durumda olmayan Stalin'in önemli bir hamlesiydi. Bir yıldan kısa bir süre sonra da öldü.

İlk halefi Georgi Malenkov'du, onu Leonid Brejnev ve Nikita Kruşçev takip etti; Kruşçev gücü ve otoritesi en fazla olanlarıydı. Sovyetler Birliği'nin dış ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler, Kruşçev'in Stalin'i acımasız bir diktatör olmakla suçladığı 1956'daki şaşırtıcı konuşmasının da dâhil olduğu iç işlerinden daha önemliydi belki de. Rusya bundan bile önce geri çekilmeye başlamıştı. Batı Almanya'yı tanıyarak hükümetiyle az çok normal ilişkiler kurdu ve bunu Birleşik Devletler de dâhil Batılı Güçlerin karşılığında Doğu Almanya komünist devletini tanımasını istemeden yaptı. Bir Rus deniz üssünü Finlandiya'ya ve Çin'deki iki Rus bölgesini de Çin hükümetine geri verdi. Avusturya'daki Rus işgal bölgesini, buradaki bütün yabancı birliklerin ayrılması ve böylece Avusturya'nın tarafsızlığı ve bağımsızlığının sağlanması şartıyla terk etti. Kruşçev Yugoslavya'yla ve diğer Avrupa ülkeleriyle normal ilişkiler kurdu. Birleşik Devletler'le de ilişkilerini geliştirmek istedi (Dwight Eisenhower'ın Başkanlığındaki Amerikan hükümeti, en azından bir süreliğine, bu değişimlere kayıtsız kaldı). Bu arada, Stalin'in 1953'teki ölümünün hemen ardından Doğu Almanya'da çıkan bir işçi ayaklanması bu rejimi kökünden sarstı; bastırılması için Sovyetlerin askerî desteği gerekti. Ekim 1956'da (Kruşçev'in yukarıda bahsettiğim konuşmasından sonra), Polonya'da da benzer bir ayaklanma patlak verdi; Polonya Komünist Partisi ve hükümet bu ayaklanmayı popüler ve vatansever bir parti üyesi olan Wladislaw Gomulka'ya imtiyazlar verip lider yaparak bastırabildi.

Bunun üzerinden bir hafta bile geçmemişti ki Macaristan'da devrim oldu ve bir başka vatansever ve sevilen parti figürü olan İmre Nagy ülkenin lideri oldu. Sonunda, Macaristan'ın Doğu

Avrupa komünist ülkeler topluluğundan ayrıldığını bildirecek kadar ileri gitti. Birkaç gün ve gece boyunca Moskova'daki Sovyet liderleri neredeyse panik halindeydi. Sovyet birliklerinin Macaristan'dan çekileceğini ilan ettiler ve birlikleri çekmeye başladılar (belki de karşılık olarak Amerikan birliklerinin de bir Batı ya da Güney Avrupa ülkesinden çekilmesini bekliyorlardı). Ama bu gerçekleşmedi ve fikirlerini değiştirmek zorunda kaldılar. 4 Kasım'da Sovyet ordusu Budapeşte'yi ve Macaristan'ın geri kalanını yeniden işgal etti. Nagy ve hükümetinin çoğu üyesi tutuklanıp yargılandı ve iki yıl sonra da idam edildi. Neredeyse 200.000 Macar Batı'ya kaçtı (ki bu ülkelerin hükümetleri Rusları kınamaktan başka bir şey yapmamanın en iyisi olacağına karar vermişti). Pasif kalmalarının bir diğer sebebi de -görece önemsiz olsa da- tam o sırada Orta Doğu'da İngiltere, Fransa, Mısır ve İsrail arasında yaşanan Süveyş Kanalı kriziydi. Sovyetler Mısır'ı desteklediklerini belirttiler ancak bu konuda neredeyse hiçbir şey yapmadılar. (Hatta bu durumda İngiltere ve Fransa'ya karşı Amerika'nın tarafındaydılar.) Süveyş Krizi, Macar Devrimi gibi, birkaç hafta içinde etkisini yitirdi, ancak Soğuk Savaş devam ediyordu.

Amerikan kamuoyu Rusya'nın Doğu Avrupa'daki meselelerini ve tepkilerini bu korkunç komünist devletin doğasında olan ve kaçınılmaz özelliklerinin başka kanıtları olarak algıliyordu. Bu komünist devletin gücü, 1957'de ilk kez uzaya gitmeleriyle (Sputnik'le) kanıtlanmıştı. Kruşçev'in 1958'de Berlin meselesini yeniden açması da endişe vericiydi. On yıl önceki tepkilerinin tersine, Ruslar şimdi Batılı Güçlerle dört güç arasında yapılacak müzakereler aracılığıyla bir anlaşmaya varmaya çalışıyorlardı ama sonuç alamadılar. Ağustos 1961'de Doğu Almanya hükümeti (isteksiz Kruşçev'in memnuniyetsiz onayıyla), Doğu ve Batı Berlin arasındaki küçük ama halen açık olan ve binlerce Doğu Alman'ın Batı'ya kaçtığı geçidi kapadı. Hızla devasa ve korkunç bir duvar örüldü ve şehrin iki tarafı birbirinden ayrıldı; bu da komünizmin acımasızlığının

bir başka göstergesiydi. Ancak Doğu Almanya'nın bu çirkin kararı saldırıdan çok savunma amaçlıydı: Eğer bu son geçit açık kalmış olsaydı Doğu Alman nüfusunun büyük bir bölümü kaçmaya devam edecekti.

Duvarın örölme tarihi de manidardı: Ağustos 1961. Çünkü bu tarihe kadar Batı ve Doğu arasındaki ilişki, özellikle Sovyetler ile Amerika arasındaki ilişkiler ilerlemişti. Birkaç ay önce, yeni Amerika Başkanı John Kennedy Viyana'da Kruşçev'le görüşmüştü. Görüşmeleri sonuçsuz kaldı (tıpkı Başkan Eisenhower ile Kruşçev'in 1959'da Washington'daki görüşmeleri gibi), ancak bu ikinci zirvenin havası daha olumluydu. Daha da önemlisi şuydu: Doğu Berlin'i kapatan duvar yükselirken Doğu Avrupa'nın başka yerlerinde "Demir Perde"nin paslanmaya başladığına, üzerinde giderek daha fazla delik açıldığına dair emareler vardı. Bazı Doğu Avrupa ülkeleriyle Batı arasında ticari, turistik, entelektüel ve hatta bazı siyasi temaslar giderek artıyordu.

Ama "Demir Perde"nin giderek paslanmasından da daha önemli olan, neredeyse her şeyin iki süper gücün, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği'nin ilişkisine bağlı olduğu İki Kutuplu Dünya'nın sonunun gelmekte olmasıydı. Sonu gelmişti demememin sebebi 1961'in Üçüncü Dünya'dan söz etmek için henüz erken bir tarih olmasıydı. Ama yirmi yıl sonra sadece sözde kalan bir gerçeklik olmaktan çıkacaktı, bir on yıl sonra da İki Kutuplu Dünya ve Soğuk Savaş'ın hâkimiyeti zayıflayacaktı. Anti-kolonyalizmin yayılması ve popülerlik kazanması ile bloklar dışı politikanın yaygınlaşmasının -yani, özünde, dünya nüfusunun en az yarısını oluşturan Asya ve Afrika'nın önemi- milli ve entelektüel kökenleri daha öncesine dayanıyordu. 1955'teki "bağılantısız devletler"in düzenlediği Bandung Konferansı ve bunu takip eden benzer konferanslarla 1950'lerde somutluk kazanmaya başladılar. Üçüncü Dünya kavramının da dâhil olduğu bütün bu gelişmeler tabii ki, anti-kolonyalist

ve “bloklar karşıtı” muğlak ve müphem retoriğin bir sonuçları olmaktan ziyade, bir dönemin sona erişinin sonuçlarıydı. Büyük ölçüde altmışların başında Avrupalı güçlerin kolonilerini terk etmesiyle sona ermişti bu dönem. Buna yakında tekrar döneceğim; ama bundan önce, 1961 gibi ileri bir tarihe kadar Avrupa’nın kritik bir önemde oluşunu dikkate alalım. Örneğin Batı Berlin’in sınırlarının hafifçe doğuya kayması veya Doğu Berlin’in sınırlarının hafifçe batıya kayması bile, yani yüz kilometrekareden bile küçük bir bölgenin dünya siyasetine etkisi, diğer bütün kıtalarda olan bitenlerden daha fazlaydı.

Ancak Avrupa’nın siyasi önemi -onunla birlikte İki Kutuplu Dünya’nın ve hatta Soğuk Savaş’ın önemi- uzun sürmeyecekti. Hatta Çin’in üçüncü güç olduğu Üç Güçlü Dünya’nın henüz 1950’lerde ortaya çıktığı da iddia edilebilir. 1955’teki Bandung Konferansı’nın liderleri ve düzenleyicileri, komünist Çin’i “bağılantısız” bir devlet olarak davet ettiler ve övdüler ki bu, bu toplantının diğer ifade ve beyanlarının çoğu gibi hatalıydı. Ancak hesapları boş çıkmadı, çünkü çok geçmeden iki komünist güç, Rusya ve Çin arasında birçok sorun olduğu ortaya çıktı. Kruşçev 1959’da Washington’ı ziyaret ettiğinde, hedefindeki gizli ama önemli konulardan biri de Başkan Eisenhower’ı Çin’e karşı olası bir Rus-Amerikan iş birliğine ikna etmektir. Kruşçev’in bu ziyaretinden hoşlanmayan ve ona pek ilgi göstermeyen Eisenhower bir yanıt vermedi (tıpkı Kruşçev’in onu denemek için öne sürdüğü başka fikirlere de cevap vermediği gibi). Bundan yaklaşık on bir yıl sonra, Başkan Richard Nixon Amerikan-Çin ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiş ve bu süreç, Mao Zedong’u kucakladığı Çin’e yaptığı şatafatlı yolculukla sonuçlanmıştı.

Bu noktada artık Amerika ve Rusya arasındaki Soğuk Savaş etkisini yitirmekteydi. Ancak yine de yer yer kızıştığı dönemler oluyor, fakat bunlar aynı hızla sönümleniyordu. Bu olaylardan biri de 1962’deki beklenmedik Küba kriziydi. Bundan dört yıl

önce Küba'daki kısa devrim sözde diktatör Fulgencio Batista'nın iktidarı kaybetmesiyle sonuçlanmıştı. Şimdi iktidar genç radikal Fidel Castro'daydı. Siyasi fikir ve idealleri karmaşık ve tuhaftı. En temel eğilimlerinden biriye Birleşik Devletler karşıtlığıydı. (Bir süreliğine Franco'nun İspanya'sıyla çok iyi ilişkiler sürdürmüştü.) 1959'da Eisenhower'ı Washington'da ziyaret etmek istedi ama Amerikan Başkanı bu daveti dikkate almadı. Castro iktidarı için başka Amerikan karşıtlarının desteğini aradı. Bariz seçenek (onun için) komünizm ve Sovyetler Birliği'ydi. Sovyetler temkinliydi. Castro'nun Rusya-Küba ittifakı konusundaki ısrarı görmezden gelindi. Bu arada, Castro komünizm yanlısı beyanlarına ve kendi yerel diktatörlüğünü inşa etmeye devam ediyordu (bunu Birleşik Devletler'in yüz elli kilometre yakınındaki bir ülkede yapıyordu, hatta altmış yıl kadar önce bu ülkenin var olmasını sağlayan da Birleşik Devletler olmuştu). 1962'ye gelindiğinde, Washington'daki Kennedy yönetiminin Castro'dan kurtulmak istediği açıktı. 1961'de Amerika Küba'daki Domuzlar Körfezi'nin gerillalar tarafından işgaline destek oldu ama başarılı olamadı. Başkan Kennedy'nin birçok sebepten ötürü, Küba'nın geniş çaplı işgali de dâhil olmak üzere, radikal bazı hamleler yapmayı düşündüğüne dair giderek daha fazla işaret görülüyordu.

Paniğe kapılan Castro Moskova'dan yardım istedi. Kruşçev, durumu uzun süre tarttıktan sonra, bir şeyler yapması gerektiğine karar verdi. Rusya'nın Küba'yla ittifak yaptığını açıkça belirtmekten halen çekinse de Castro'ya silah yardımı bulundu. Rusya Küba'ya füze nakledecekti ancak bazı şartları vardı: Bunlar orta menzilli füzeler olacaktı ve yalnızca Birleşik Devletler'in güney bölgelerine kadar ulaşabileceklerdi; kontrol eden ekipler Kübalı değil Rus teknisyenler olacaktı; Rus gemileri tarafından Küba'nın 5000 mil ötesindeki limanlardan taşınmaya başlanacaklardı ve bu Amerikan gemileriyle uçakları tarafından da görülebilecekleri şekilde yapılacaktı. 1962 Ekim'inin ortasında -Florida'nın güneyinde bir Ame-

rikan seferi kuvveti de oluşturulmaktayken- Birleşik Devletler'in cevabı geldi. Başkan Kennedy Kuba'nın tecrit edileceğini açıkladı. 24 Ekim'de Amerikan gemileri ve uçakları, yükleri güvertelerinde açıkça görülen, füze taşıyan ilk gemilere yaklaşmaktaydı. Rus gemileri geri döndü. İki gün sonra, Ruslar alışkın oldukları biçimde *quid pro quo** bir anlaşma önerdiler: Füzeleri ve üslerini (ayrıca az sayıdaki uçaklarını da) Kuba'dan geri çekeceklerdi ama eğer Amerikalılar da Türkiye'nin kuzeyindeki, yani Sovyetler Birliği'nin güneybatısı yakınlarındaki füze üslerini geri çekerlerse. Amerikan hükümeti bunu kabul etti ancak bu karşılıklı taviz verilen anlaşmanın şartları hal-ka açıklanmadı; ama bunun bir önemi yoktu. Çok geçmeden Kuba'nın tecridi kaldırıldı. Rus füzeleri ve ekibi de bundan kısa süre sonra adadan ayrıldı.

Bu, iki gücün Soğuk Savaş boyunca tehlikeli son atışması olacaktı. Gelecek yirmi beş yıl boyunca aralarında önemsiz anlaşmazlıklar yaşansa da, Soğuk Savaş büyük ölçüde snmlenmişti. Kuba Füze Krizi'nin bir sonucu da 1964'te Kruşçev'in Sovyetler Birliği liderliğinden alınması oldu. Bu tür çatışmaları halen demokrasi ve komünizm, hatta iyi ve kötü arasındaki tarihî mücadelenin kanıtları olarak algılayan Amerikan Başkanları ve siyasetçileri mevcuttu. Fakat bunun önemi giderek azalıyordu; özellikle de Birleşik Devletler de Sovyetler Birliği de nc Dünya'daki çeşitli gelişmelerle yüzleşmek zorunda kaldıkça.

* (Lat.) Bir iyilik karşılığında yapılan iyilik. (.n.)

ON DÖRT

AMERİKAN MİLİYETÇİLİĞİ, AMERİKAN HAYIRSEVERLİĞİ

Amerika'nın yüzyılı: Bundan daha fazlası • Dönemlerden
ziyade meseleler • Amerikan halkının yapısında
değişiklikler • II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında
benzersizlik • Amerikan milliyetçiliği • Amerikan
“muhafazakârlığının” ortaya çıkışı • Soğuk Savaş'ın sonuna
doğru Birleşik Devletler.

Birleşik Devletler 1914'ten bile önce dünyanın en büyük gücü olma yolundaydı; sonra bu rolü üstlendi ve öyle de kaldı. 1914-1989 arası tarihsel olarak hem yirminci yüzyıldı hem de Amerika'nın yüzyılıydı; yalnızca Birleşik Devletler iki dünya savaşını ve Soğuk Savaş'ı kazandığı için değil, savaş ve barış sırasında giderek daha fazla ülkenin ve halkın yaşamları, alışkanlıkları üzerindeki etkisi sayesinde böyleydi. Bu durum bütün ciddi tarihçilerin becerisini aşan bir problem teşkil eder, çünkü Amerika'nın dünyanın geri kalanıyla özellikle de yirminci yüzyıldaki ilişkisi çok kapsamlı bir konudur.

1914'te çoğu Amerikalı, Avrupa'da gelişmekte olan savaşıla ilgileniyordu ama Birleşik Devletler'in bu savaşa katılması konusunda istekli değillerdi. İki yıl bile geçmeden bu durum değişti. Amerikan kamuoyunda ve halkın duygularında Amerikan tarihinde neredeyse hiç görülmemiş köklü bir değişim yaşandı. 1914'te çoğu Amerikalı ilerlemeci ve demokratik ülkelerini, bir kez daha büyük bir savaşın sancılarını çekmekte olan Eski Avrupa'ya benzetiyordu. 1917'deyse, çoğu kişi Eski Dünya'yı düzeltmenin Amerika'nın görevi olduğuna inanmıştı. 1915'te Amerika'nın nüfusu 100 milyondur. Tarihi bir tesadüf: Amerikalılar Panama Kanalı'nın, dünyanın her yerinden insanın zihninde Birleşik Devletler'le özdeşleşmiş bu mühendislik harikasının inşasını yeni tamamlamışlardı.

1912'de William Taft ve Theodore Roosevelt'in arasında kalan Cumhuriyetçi Parti'deki bu alışılmadık görüş ayrılığı sebebiyle Birleşik Devletler'in Başkanı artık etkileyici Theodore Roosevelt değil Woodrow Wilson'dı ve onun dünya görüşü sefelininki kadar gerçekçi değildi. Yine de I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Wilson'ın bazı fikirleri Avrupa'nın haritasını değiştirdi; hatta Birleşik Devletler'de de kalıcı etkileri oldu. Milletlerin kendi kaderlerini belirlemesi kavramının yaygınlaşması ve bir tür dünya hükümetinin kurulması -Milletler Cemiyeti- Wilson sayesinde olmuştu. Bunların eksikleri olsa da, Wilson'dan uzun yıllar sonra bile Amerika'nın dünya politikasının araçları olmaya devam ettiler.

Yine de, kimin başkan olduğundan bağımsız olarak, Amerika'nın 1917'de büyük Avrupa Savaşı'na girişi -Amerika'nın daha önce seçtiği yoldan yüz yıl sonra dönüşü- Birleşik Devletler'in dünyanın en büyük gücü olarak hâkimiyetine birçok açıdan katkı sağladı. Bu arada, Amerika'nın savaş kayıpları Avrupalı devletlerin kayıplarından çok daha azdı.

Sonra Wilson'ın Avrupa'daki etkisi tıpkı Amerikan halkı arasındaki popüleritesi gibi azaldı. 1920'den itibaren Cumhuri-

yetçiler seçim üzerine seçim kazandılar. Yine de -vasat Cumhuriyetçi başkanlara, Amerikan müdahalelerinin Avrupa’da reddine rağmen- 1920’lerde Amerika dünyanın zirvesindeydi. Bugünün birçok pratiği ve fikri -cinsel özgürlüğe gösterilen toleranstan mimarideki, sanattaki, edebiyattaki, müzikteki ve dekorasyondaki yeniliklere kadar değişen bir yelpazede- 1920’de ortaya çıkan “yeni” şeylerin uyarlamalarıdır (bundan dolayı, örneğin “postmodern” isimlendirmesi neredeyse anlamsızdır). Bu yeniliklerin çoğu da Birleşik Devletler’de ortaya çıkmıştır.

Bu bölümün konusu Amerika ve dünyayla ilişkisi, birbirlerini karşılıklı olarak nasıl etkiledikleri. Siyasi etkisi hâlâ azdı; ama diğer birçok alanda Amerika’nın Avrupa üzerindeki etkisi geniş ve çoğu zaman derindi. Amerikan müziği ve filmlerinin de çoğu kişi tarafından sevildiği toplumların her kesimine nüfuz eden bir etkiydi bu. Amerikan popüler kültürünün etkisi özellikle de Avrupa’da 20’lerden sonra da artmaya devam etti.

30’ların sonunda, bir başka Avrupa Savaşı’nın kara bulutları toplanmaya başladığında, birçok insan Amerika’nın yaklaşan krize nasıl tepki vereceğine açıkça ilgi (ve bazı yerlerde de umut) besliyordu. Bu yüzden, dünya tarihinde 1939, 1914’ten çok farklı oldu: Birleşik Devletler’in ne yapacağı artık çok önemliydi.

Franklin Roosevelt’in 1933 ve sonrasında Amerikan halkına kazandırdığı şey özgüveninin ışığıydı. Bu büyük ölçüde yurt dışındaki imajı için de geçerliydi. Lincoln’dan beri hiçbir Amerikan başkanı, ne Asya’da ne de Avrupa’da, böyle bir imaja sahip olabilmmişti. 1939’da milyonlarca Avrupalı (ve Çinli) Roosevelt’in Amerika’sının Hitler’in düşmanlarının tarafını tutmaya meyilli olduğunu, hatta onların yanında olduğunu biliyordu. Uzak Doğu’da, Roosevelt Çin milliyetçilerini destekliyordu, bu arada da o ve deniz kuvvetleri Japonların

saldırgan planlarının fazlasıyla farkındaydı. (Kariyerinin başında deniz kuvvetleri için çalışmıştı; bu durum, en azından II. Dünya Savaşı'nın başlarında, hem onun için hem de Amerika'nın stratejisi açısından faydalı olmuştu.) 1940'ta savaşın gidişatı, hatta dünya tarihi için kritik önemde olan iki karar verdi. İlki, Haziran ayında, Batı Avrupa'da ne olursa olsun Birleşik Devletler'in Churchill'in İngiltere'sinin yanında olacağını açıkça göstermesiydi. Diğer kararı ise -daha az bilinen ama bir o kadar önemli olan- Kasım 1940'ta verdiği karardı (Amiral Stark'la birlikte). Eğer Birleşik Devletler iki cepheli bir savaşla karşılaşır, yani Atlantik ve Pasifik'te Almanya ve Japonya'yla savaşması gerekirse, önceliği Almanya'yla savaşmaya verecekti. Almanya'nın yenilmesi Japonya'nın yenilmesinden önce gerçekleşmeliydi. Ve böyle de oldu.

Savaş devam ederken, Roosevelt (ve büyük ihtimalle Amerikan halkının büyük çoğunluğu da) Birleşik Devletler'in dünyanın en büyük gücü olduğunun farkındaydı. 1942'de ya da 1943'ün başlarında, Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük güç olduğuna karar vermişti ve bunun sonucunda da Stalin'le ilişkileri İngiliz hükümetiyle ilişkilerinden bile daha önemli hale gelmişti. Bu, savaş sırasında haklı bir değerlendirme olabilirdi ama uzun vadede öyle değildi. Roosevelt 12 Nisan 1945'te, Hitler'den on sekiz gün önce öldü. Ertesi gün, Stalin Sovyet gazetelerine Roosevelt'in ölümünü birinci sayfadan ve yası simgeleyecek şekilde siyah kenarlıklarla çevreleyerek ilan etmelerini emretti. Bu çok da anlam ifade etmiyordu çünkü Soğuk Savaş Avrupa'nın doğusunda çoktan başlamıştı (ki Roosevelt buna pek, hatta belki de hiç ilgi göstermemişti).

1945'te Amerikan Deniz Kuvvetleri büyük ihtimalle dünyanın bütün deniz kuvvetlerinin toplamından daha büyüktü. O dönemde, Birleşik Devletler'in altın rezervleri dünyanın altın rezervlerinin üçte ikisine tekabül ediyordu. Amerikalılar ve ülkeleri savaştan sonra da daha önce sıklıkla yaptıkları gibi

cömert davrandılar. Daha yeni düşmanları olmuş devletlere -Almanlar, İtalyanlar, Japonlar- büyük miktarlarda maddi yardımda bulundular; savaş sırasında müttefikleri olan Avrupalı devletlere ise daha da fazla maddi yardım yaptılar. 1947'deki Marshall Planı da bunun bir parçasıydı. Şaşırtıcı olan bir diğer şey de Birleşik Devletler'in, muazzam endüstriyel ve tarımsal üretiminin ihracından elde ettiği kâra neredeyse hiç ihtiyaç duymamasıydı: Amerika üretiminin yüzde sekseninden fazlası kendi halkı tarafından tüketiliyordu.

Bu türden bir milli zenginlik, giderek artan enflasyona rağmen, Amerikan toplumunu değiştirmekteydi. Sınıf farkları erimekteydi. (İngiliz ya da İskoç kökenli Amerikalılar nüfusun yüzde on yedisini oluşturmaktaydı, ancak yaklaşık 1950'ye kadar birçok geleneksel Amerikan kurumunun yönetimindeydiler.) "Üst sınıf", "orta sınıf" ve "işçi sınıfı" halen yaygın olarak kullanılan terimlerdi ama giderek daha az anlam ifade ediyorlardı. Alt sınıflar giderek sınıf atlamaktaydı. Sosyal hareketlilik coğrafi olarak da görülüyordu; çoğu Amerikalı batıya ve güneye göç ediyordu. Bu durum Amerikan tarihinde alışılmadık bir durum değildi ama başka bir şey daha olmaktaydı. Yirminci yüzyıl süresince, Amerikan tarihinde yalnızca kırsal ve tarımsal dönem değil, aynı zamanda "burjuva" yani kentsel dönem de sona ermekteydi. Yaklaşık 1880'den sonra Amerika'nın büyük şehirleri çok hızlı gelişmişti. Genç, hevesli, sosyal ve entelektüel olarak hırslı insanlar kısıtlayıcı ve dar görüşlü buldukları taşraya özgü yaşama ve düşünme alışkanlıklarından kurtulup bu büyük şehirlerde yaşamayı arzuluyorlardı. Bu evrensel bir gerçek olmasa da, o dönem "kent" ve "kentli" kelimeleri yüceltici bir anlam içeriyordu. 1945'ten hemen sonra bu eğilim azalmaya başladı. Birçok hatta çoğu Amerikalı şehirlerin hemen dışında, onlara çok da uzak olmayan bahçeli evler edinebiliyordu. Bir zamanlar şehirlerle taşra arasında köprü görevi gören banliyöler şimdi ikisini de yutmaya başlamıştı. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde, ortalama

bir Amerikalı artık şehirli değil banliyö sakiniydi. Bunun birçok sonucu oldu, bunlardan biri de birçok Amerikalı ev kadınının iş hayatına atılmasıydı.

Hiç bitmeyen ve azalmayan tek şey Amerikan milliyetçiliğiydi, ancak Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yeni ifade biçimleri bulunmuştu. 1945'ten 1947'ye kadar, Amerikalılarda savaş sırasında görülen ve genellikle ölçüsüz olan Sovyet hayranlığı düşmanlığa dönüştü. Bunun nedeni basitti: Rusların davranışları. Ama birkaç, belki de tipik, Amerikan sonuçları da vardı: Dünyayı, özellikle de Amerika'nın düşmanlarını, coğrafi ya da siyasi olarak değil ideolojik olarak algılamaları. Hâkim olan popüler -ve genellikle devlete de ait olan- inanç Amerika'nın ve dünyanın karşısındaki en büyük tehlikenin komünizm olduğuydu. Bunun ilk emareleri 1920-22 arasında, I. Dünya Savaşı ve Bolşevik Devrim sonrasında görülmüştü (o zamanlar Kızıl Tehlike adı veriliyordu), ama 1947'den sonra bu korku çok daha güçlü, yaygın ve uzun soluklu hale geldi. Bunun bazı kötü sonuçları oldu. Zaman zaman, Amerika'nın dış politikasını ve bazı başkanlarını etkileyerek engel teşkil etti. Ayrıca Amerika'daki komünistler ve sempatizanları konusunda yaygın bir endişeye sebep oldu; bu kişiler etkili olsalar da bu etki çok azdı, özellikle de 1947'den sonra. Senatör Joseph McCarthy gibi hırslı savcıların Amerika'nın anayasal özgürlüklerine verdiği zarar çok büyüktür ancak bu durum uzun sürmedi. Daha uzun sürense ideolojik unsurdu ve Soğuk Savaş boyunca devam etti. Dünyayı ideolojik bir bakış açısıyla göre Amerikalılar, Sovyet İmparatorluğu sorununu uluslararası komünizm sorunundan farklı algılayamıyor ya da algılamak istemiyorlardı.

Buna 1950'den hemen sonra Amerikan "muhafazakâr" hareketinin ortaya çıkışı ve yükselişi de dâhildi. Neredeyse tüm siyasetçilerin de dâhil olduğu Amerikan kamusal figürleri, bu sifattan uzun yıllar boyunca kaçındı. Ama artık durum

değişmişti. “Muhafazakâr” artık tamamen ve kesin biçimde komünist karşıtı anlamına geliyordu. Ama ayrıca, 1930’lar ve 40’lar boyunca Amerikan entelektüel hayatına ve kurumlarına hâkim olmuş olan Amerikan liberalizmi ve ilerlemeciliğine karşı bir tepki anlamına da geliyordu. Saygın Amerikan düşünürleri, akademisyenleri, yazarları ve hatta tarihçileri 1950’lerin başı gibi geç bir tarihte yalnızca bir Amerikan entelektüel geleneği olduğunu iddia eden kitaplar yazdılar: Liberal gelenek. Bu doğru değildi. Birkaç zeki, özgür düşünceli yazar ve düşünür, geçmişteki Amerikan muhafazakârlarını -kendilerini muhafazakâr olarak adlandırsalar da adlandırmassalar da- yeniden keşfettiler. Ama 1950’lerde Amerika’da muhafazakâr hareketin yükselişinde daha etkili olan şey, “liberal” tabirine karşı artan hoşnutsuzluktan (en azından kısmen Amerikan liberalizminin aşırılıkları sebebiyle). Şimdi kendilerine bu ismi veren Amerikan muhafazakârlarının çoğu aslında çok muhafazakâr değildi. 1952 gibi geç bir tarihte, Senatör Robert Taft gibi katı bir Cumhuriyetçi muhafazakârın ve milliyetçinin kendisine hâlâ “eski moda bir liberal” demesi ilginçtir. Bundan on yıl sonra, Yeni Düzen politikalarını devam ettiren ve sosyal güvenceyi genişleten Başkan Eisenhower bir keresinde kendine “muhafazakâr” demişti. Bundan on yıl sonraysa, Amerikalıların çoğunluğu, kendini açıkça “muhafazakâr” olarak niteleyen Richard Nixon’a oy verecekti. Bir on yıl daha sonraysa, bazı demeçleri radikal muhafazakârlıkta olan Ronald Reagan’a oy verdiler; başka şeylerin yanı sıra, Sovyetler Birliği için “şeytani imparatorluk” demişti.

Bunların bir kısmı önemliydi ama çok da değil. Amerikalıların alışkanlıkları, hayat tarzları ve düşünce biçimleri değiştiğinde bu farklı yollarla gerçekleşti. Örneğin 1960’ların Gençlik Devrimi davranışlarda, kıyafetlerde, müzikte, eğlencede, hatta sosyal ve cinsel görgü kurallarında (daha doğrusu görgü kurallarının olmayışı) hızlı değişikliklere yol açtı. 1960’ların ortalarında Başkan Lyndon Johnson’ın çıkardığı ve siyah Amerikalıların

faydalandığı övgüye değer sivil haklar yasası vardı. Ama aynı Başkan, Amerikan askerî gücünün üstünlüğüne güvenerek, Hindeğin'deki askerî varlığı artırmak istedi; bunun sonucuysa, devam ettikçe halk desteğini kaybeden ve geri çekilmeyle sonuçlanan Vietnam Savaşı oldu. Birleşik Devletler için daha kalıcı başka problemler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Amerikan hazinesinin altın stoku eriyordu, ta ki 1971'de Başkan Nixon yabancı alımcıları engelleyene dek. Daha önemlisi şuydu: Birleşik Devletler'de enflasyon artmaktaydı ve doların uluslararası değeri düşmeye başlamıştı; bu sırada ülkede kredi kartı finansmanı ve işlemleri neredeyse evrensel hâlâ gelmişti. Bundan da önemlisi, Amerikan nüfusunun yapısı değişmekteydi; bunun sebebi büyük ölçüde, Amerika'nın güneyindeki ülkelerden gelen (genellikle kontrol dışı) göçün giderek artmasıydı. Ülkenin geniş bölgelerinin Hispanikleşmesinin* birçok kültürel ve hatta siyasi sonuçları oldu. Ama bu değişen koşulların hiçbirisi ciddi siyasi tepkilere yol açmadı; belki de "liberal" ve "muhafazakâr" gibi alışıldık ayrımların giderek eski anlamlarını yitirmesi ve içlerinin boşalması hariç.

1980'de, Soğuk Savaş geri dönmüş gibiydi, ama yalnızca öyle görünüyordu. Başkan Reagan'ın bazı sözleri ve davranışları buna işaret ediyordu. Bir "muhafazakâr" ve komünizm karşıtıydı ama aynı zamanda eski bir film yıldızı ve duygusal bir milliyetçiydi. Eğer Sovyetler Birliği bu dönemde büyük bir krize girmeseydi bu eğilim tehlikeli olabilirdi. "Şeytani imparatorluk" Reagan başkan olduğunda dağılmaya başlamıştı bile. İkinci başkanlığı sırasında (1984'te büyük bir oy çoğunluğuyla yeniden seçilmişti), o bile yeni Rus lideri Mihail Gorbaçov'un yalnızca Sovyet yönetimini değil komşu devletlerle, hatta dünyayla ilişkilerini de değiştirmeye çalıştığının farkındaydı. Sonuçta iki lider dostane bir görüşme yaptı. Reagan çok sevdiği

* Genel olarak İspanya'dan, İspanyollardan ve İspanyol kültüründen türemiş ya da bu kültürle ilgili anlamında kullanılan kavram. (e.n.)

güney California'ya dönmek üzere uçağa bindiğinde Soğuk Savaş bitmişti bile.

Ne de olsa Reagan bir Amerikalıydı. Açıklamalarına, Amerikan milliyetçiliğinin yüzeysel ve duygusal yapısına rağmen, bir miktar iyi niyetli hoşgörüden yoksun değildi. Amerikan halkı da büyük ölçüde böyleydi. Yabancıların Amerikan “emperyalizmi” olarak gördükleri şeyi destekleyip yüceltmek arzusundaydılar ama bu terim de doğru terim değildi. Ne de olsa Amerika on yıllar boyunca Soğuk Savaş'ın Sovyetler Birliği'yle kanlı bir savaşa dönüşmesi için bir girişimde bulunmamıştı. Amerikalılar ülkelerinin dünyanın en büyük, en iyi ve en güçlü ülkesi olduğunu düşünüyorlardı ama hepsi buydu. Amerikan özgüveninin altında yatan veya beraberinde gelen kalıcı bir Amerikan iyi niyeti vardı. “Altında” mı “beraberinde” mi? Bu önemli değildi. Önemli olan, Soğuk Savaş ve onunla birlikte yirminci yüzyıl tarihî olarak sona ererken, Amerikalıların bu iyi niyetin bir başka örneğini göstermeleri, Sovyetler Birliği'nin askerî ve siyasi olarak geri çekilmesini ve dönüşümleri kutlama yapmadan, bir zafer duygusu hissetmeden kabul etmeleriydi.

ON BEŞ

“AVRUPA” VE SOĞUK SAVAŞ’IN SONU

“Avrupa”: tanımının belirsizliği • II. Dünya Savaşı
sırasındaki birincil amaç • Avrupa’nın savaştan
sonra bölünmesi ve bunun sonuçları • Avrupa’nın
birleştirilmesine yönelik çabalar • Avrupa’daki Rus
bölgesinin ayrışması • 1989 civarında hızlanması ancak
sonuçlarının öngörülememesi.

Bu kitapta son kez bir bölümü Avrupa’ya, onun Soğuk Savaş
sırasındaki ve sonundaki durumuna ayırmalıyım. Okurlarım
ve eleştirmenler bu Avrupamerkezciliğe haklı sebeplerle karşı
çıkabilirler. Bu kitabın adı *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi*. Ama
şimdiye dek Afrika, Güney Amerika, Asya ve dünyanın diğer
bölgeleri hakkında çok az şey söyledim ya da onlardan hiç söz
etmedim. Yirminci yüzyılda dünyanın bu bölümlerinin nüfusu
çok fazla arttı. 1950’den sonra Rusya da dâhil Avrupa’nın nüfu-
suysa neredeyse hiç artmadı ki dünyanın geri kalanındaki nüfus
artışı iki kattan fazlaydı. (1950’de dünya nüfusu 2.5 milyardı;

1990'da ise 5.3 milyar.) Öyleyse yirminci yüzyıl Avrupa'sına yapılan bu orantısız vurgunun, bu odaklanmanın sebebi ne? Sebeplerim çok basit. İki dünya savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş büyük ölçüde Avrupa'yı ilgilendiriyordu; büyük ölçüde Avrupa'da savaşılmıştı; bu savaşların kararları Avrupa'da alınmıştı. Büyük ihtimalle de dünya tarihinde son kez büyük bir savaşın kararı orada alınacaktı. Yirminci yüzyıl boyunca Avrupa'nın birincil önemi devam etti ama azalmaya başlamıştı. Yirminci yüzyıl bir geçiş yüzyılıydı; bir çağın sonu ve büyük ihtimalle de bir başkasının başlangıcıydı. Ancak bu yeni çağ hakkında spekülasyonlarda bulunmak bu kitabın kapsamında değil.

“Avrupa” tanımı aslında düşündüğümüzden daha yeni bir tanımdır. Uzun yüzyıllar boyunca bu tanım bazı istisnalar dışında yaygın olarak kullanılmadı. Coğrafi olarak Avrupa Asya'nın batısındaki geniş bir yarımadadır. İlk kez 1833'te Alman bir coğrafyacı “Avrupa”yı Rus İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarından ayıran doğu sınırını tanımladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın güneydoğusundaki topraklarının sınırlarıysa imparatorluğun ömrü boyunca değişti. 1914'te Türkiye'nin İstanbul çevresindeki çok küçük bir bölümü coğrafi Avrupa sınırları dâhilinde kalmıştı. Dört yıl sonra Rus ve Alman imparatorlukları Doğu Avrupa'daki bazı topraklarından çekildiler; Avrupa'nın merkezine yakın olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da parçalandı ve bu da yeni Doğu Avrupa devletlerinin doğmasıyla sonuçlandı. Şimdi Avrupa'nın doğusu yeni ve istikrarsız bir şekil almıştı. 1914'te I. Dünya Savaşı'nı başlatan kıvılcım da orada ortaya çıkmıştı; 1939'da II. Dünya Savaşı'nın sebebi de birçok açıdan Doğu Avrupa'ydı. Hitler oraya hâkim olmak istiyordu; eğer bunu başarırса Batı Avrupalı gücünün büyük ölçüde önemini yitireceğinin farkındaydı. Endişeli İngiliz hükümetinin 1939'da tarihte ilk kez bir Doğu Avrupa ülkesine, Polonya'ya güvence vermesinin sebebi de buydu; böylelikle Hitler'in

daha ileri gitmesini ve ikinci bir Avrupa hatta dünya savaşını engellemeyi umuyorlardı. Bu planları başarılı olmadı. Hitler, Stalin'e döndü; Polonya'yı ve Doğu Avrupa'nın başka bölgelerini aralarında paylaştılar.

1945'te -1989'a kadar sürecek- sonucun ne olduğunu biliyoruz. 1945'ten önce İngiltere ve Birleşik Devletler Almanya'yı yenmek için Rusya'ya bağımlıydı. Ya Hitler neredeyse bütün kıtayı ele geçirecek ya da Stalin yarısına hâkim olacaktı. Avrupa'nın batısına sahip olmak tamamını kaybetmekten daha iyiydi; ancak Soğuk Savaş'ı başlatan Stalin'in eylemleri ve yöntemleriydi. Daha kötüsü şuydu: Stalin'in "Demir Perde"yi geçmeyeceğinden kimse emin olamıyordu. Bunun sonucu da Amerika'nın Batı Avrupa'yı askerî ve siyasi olarak koruması oldu. Böyle bir hareket ya da arzu 1920'lerde de az da olsa mevcuttu ama daha sonra Hitler'in zaferleriyle kayboldu. 1946'dan hemen sonra tekrar canlandı; bu kez savaştan önceki "pan-Avrupa" taraftarlığından daha yaygın ve önemliydi. (Bunun sözünü esirgemyen savunucularından biri de Churchill'di.) 1948'den sonraki elli yıl boyunca Avrupa kurumlarının inşasında başarılı adımlar atıldı: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Savunma Topluluğu, Schengen Planı (Avrupa'nın büyük bölümünde engelsiz seyahat sağlamak amaçlı) ve ortak Avrupa para birimi avro.

Ama birleşmiş Avrupa planının bazıları başından beri olmak üzere çeşitli eksikleri vardı. Başlangıçta vurgu, devletler ve siyasette değil ekonomik ve finansal konulardaydı. 1940'ların sonunda, özellikle de Batı Avrupalı bazı devletlerin gençleri arasında siyasi bir birlik oluşmasına dair samimi bir arzu vardı. (Birleşmiş Avrupa hareketinin ilk bayrağı beyaz zemin üzerine yeşil bir "E" harfinden oluşuyordu. Sonraki, Avrupa Konseyi'nin hâlâ kullanılan bayrağıysa Amerikan bayrağındaki yıldızların pek etkileyici olmayan ve çizgisiz bir uyarlamasını andırır: Koyu mavi zemin üzerine daire şeklinde yerleştirilmiş on

iki yıldız.) Ekonominin devlet yönetiminden öncelikli olması gerektiğine dair bir inanış vardı. Bu hem öyleydi hem de değildi. 1948'den kırk ya da elli yıl sonra bir Avrupa hükümeti, bir Avrupa yürütme organı, bir Avrupa ordusu yoktu. 1948'den kırk ya da elli yıl sonra genç Avrupalıların birleşmiş bir Avrupa -daha doğrusu Avrupalı olmanın özel bir kimlik olmasına dair- coşku ve istekleri solup gitmişti. Bazı istisnalar hariç, çoğu Avrupalı bu yeni durumun getirdiği meseleler ve zorluklarla yüzleşmeye hazır değildi: Soğuk Savaş'ın sonu, Sovyetler Birliği'nin dağılması, daha doğrusu Avrupa'nın bölünmesi. 1989'un üzerinden yalnızca iki yıl geçmişken Yugoslavya bir dizi iç savaş sonucunda parçalandı, "Avrupa" ise hiçbir şey yapmadı; utanç verici bir biçimde Birleşik Devletler'in Yugoslav meselesine hava bombardımanıyla müdahale etmesine izin verdi.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ve ertesinde, Avrupa'da kayda değer demografik değişiklikler oldu ve ilk aşamada en çok etkilenen de Almanya'ydı. 1945'ten 1948'e kadar, beş milyondan fazla Alman Polonya ve Çekoslovakya'dan kaçtı ya da sürüldü (Yugoslavya, Romanya ve diğer ülkelerden daha küçük başka gruplar da onları takip etti. Bu Alman göçmenler Batı Almanya'nın müreffeh toplumuna şaşırtıcı biçimde çok az sorun yaşayarak ve çok fazla siyasi sonuç doğurmadan uyum sağladılar. Ama bundan sonra daha önemli ve meşum bir değişim yaşandı, bu sefer Doğu'dan değil Güney'den gelmişti. Avrupa'nın okyanus ötesi koloni imparatorluklarının son bulmasından bile önce, yüzbinlerce insan -bazısı yasal bazısı yasa dışı şekillerde- dünyanın güney ve doğusundan Batı Avrupa'ya göç etmeye başlamıştı. Onları özellikle Almanya'daki gibi geniş endüstriyel tesislerde iş bulmak için gelen, bazen geçici göçmenler (genellikle Türkler) takip etti. 1961'den sonra özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan bu yüzbinlerce hatta milyonlarca insanın göçü çok arttı ve nereye varacağı öngörülemeyen birçok sosyal ve politik sonuç doğurdu.

1950'den sonra Birleşik Devletler de Güney Yarımküre'den aldığı giderek artan ve çoğunlukla yasa dışı göçle yüzleşmek zorunda kaldı. Bunun Amerikan toplumunun yapısı ve Amerikan siyasetine etkisi dikkate değer oldu ve hâlâ da öyledir. Amerika ve Avrupa'nın göç deneyimini birbirinden farklı kılan iki öge vardır. İlki Amerika'nın Avrupa'dan çok daha büyük olması yeni gelenlere yer bulmakta zorlanmamasıdır. İkincisiye Kuzey Amerika'ya göç edenlerin çocuklarının Avrupa'ya göç edenlerinkinden daha kolay asimile olmasıdır. Yine de geçmiş beş yüz yılın tarihî hareketliliği şimdi tersine dönmekteydi. Beş yüz yıl boyunca, çoğu Batı Avrupa'da doğmuş insanlar okyanusları aşmış, başka kıtalara yayılmış ve yerleşmişlerdi. Şimdi onların soyundan gelenlerin çoğu bu yerlerden dönüyor, ayrıca Afrika ve Asyalılar da Avrupa'ya göç ediyordu.

Bu esnada, Avrupa'da çok önemli bir gelişme meydana gelmekteydi: Sovyetler Birliği'nin geri çekilmesi. Henüz 1961'de bile "Demir Perde"de delikler oluşmaya başlamıştı (Berlin duvarının bu tarihte inşa ediliyor olmasına rağmen). Ticaret ve seyahat yasakları, entelektüel kısıtlamalar bir miktar hafiflemişti. Bu kısmi reformların emrini Moskova vermiyordu; neredeyse her zaman uydu devletlerin yöneticileri tarafından alınmış kararlardı. Tek parti devletleri ve yöneticileri hâlâ mevcuttu ama halkları arasında özgürlük arzusunun arttığına dair emareler görülüyordu. Bunun bir örneği 1968'de Çekoslovakya'da yaşandı. Bir tür idealist ve dürüst bir adam olan Alexander Dubček rejimi bir Avrupa demokrasisine dönüştürmek istiyor ama bunu açıkça belirtmiyordu. Moskova'daki iktidar endişeliydi. Doğu Avrupa uydu devletleri arasında bir tür ittifak sistemi olan Varşova Pakti'na başvurarak Çekoslovakya'yı tanklarla işgal ettiler. Çok az kişi öldü ve Dubček'in emekli olup hayatına devam etmesine izin verildi. Ama her şey sona ermemişti. İki yıl sonra Poznan'da işçi ayaklanmaları

çıktı ve 1976'da tekrarlandı. 1978'de Polonyalı kardinal Karol Wojtyla -II. Jean Paul adını almıştı- Papa seçildi. Bu çok önemli ve daha önce görülmemiş bir terfiydi; yalnızca bu hiyerarşinin alışılmadık özellikleri sebebiyle değil aynı zamanda da Papa'nın 1979'da ziyaret ettiği Polonya'daki etkisi sebebiyle. (Sovyetler Birliği otuz yıl önce bu ziyarete izin verir miydi? Bu tasavvur bile edilemezdi.) Yaklaşık aynı dönemde yeni bir Polonya işçi birliği olan "Dayanışma" ortaya çıktı ve bu, Komünist Parti ve devlet tekelinde güçlü bir kırılma yarattı. Öylesine popüler ve başarılı oldular ki 1981'in sonunda Polonya Savunma Bakanı sıkıyönetim ilan ederek Dayanışma'nın lideri Lech Walesa'yı tutukladı ama hakkında dava açmadı. Kısa süre sonra Dayanışma (ve Walesa) yeniden ortaya çıktı. Sovyet iktidarı tereddüt etmiş ve müdahale etmemeye karar vermişti.

Ama Soğuk Savaş henüz sona ermemişti ve bunun sebebi de büyük ölçüde 1980'de seçilen yeni Amerika başkanı Reagan'dı. 70'lerde Rus-Amerikan ilişkilerinde bir "yumuşama" dönemi yaşandığını söylemek mümkün hatta yaygındı. Bunun bir sonucu da Helsinki'de 1975'te imzalanan, karmaşık ve belirsiz ayrıntılar içeren genel anlaşma oldu. 1980'den önce bile Amerikan hükümeti, Sovyetler'in, yeni lideri Moskova'nın hoşuna gitmeyen Afganistan'ı işgal etme kararı karşısında şoke olmuştu. İki yıl içinde Rus-Afgan savaşı başarısızlıkla sonuçlandı ve Ruslar bu öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen ülkeden çekildiler. Ancak Reagan komünizm karşıtı doktrin taraftarı biri olarak Amerikan-Rus ilişkilerini geliştirmek için adım atmadı. Hatta Karayipler'deki Nikaragua, El Salvador ve küçük bir ada olan Grenada'daki sorumsuz iktidar ve gerilla hareketlerine askerî müdahalede bulundu. Bunlar Amerikan karşıtı hareketler de olsa Sovyetler Birliği'nin Birleşik Devletler'in güneyindeki sıçrama tahtaları olmaları mümkün değildi. 1983'te Reagan Stratejik Savunma Girişimi'ni (eleştiren kişilerin verdiği isimle "Yıldız Savaşları") ilan etti ve bu da, en azından bir süreliğine, Amerikan-Sovyet silahsızlanma anlaşmalarını imkânsız kıldı.

Ama o aksini düşünse ya da düşünmek istese de Reagan'ın "şeytani imparatorluğu" sallanıyordu. Bunu gösteren o kadar çok emare vardı ki sonunda fikrini değiştirmesi gerekti. Mart 1985'te Mihail Gorbaçov Komünist Parti'nin genel sekreteri ve Sovyetler Birliği'nin yeni lideri oldu (Sovyetler'in Macaristan büyükelçisi ve Macar Devrimi'nin olağanüstü zeki gözlemcisi olan Yuri Andropov'un himayesindeydi). Gorbaçov "perestroyka" ve "glasnost" ilan etti ve daha sonra da uyguladı. "Perestroyka" (Gorbaçov için) kaçınılmaz ekonomik, hatta toplumsal reformlar anlamına geliyordu; "glasnost" ise fikir ve ifade özgürlüklerinin güçlendirilmesi ihtiyacını karşılamak içindi. Belki de daha önemlisi bu reformların başarısının Rus dış ilişkilerinde, özellikle de Rus-Amerikan ilişkilerinde önemli değişiklikler yapılmasında yattığını düşünmesiydi. Gorbaçov'un iktidara gelmesinden kısa süre sonra, bu eğilimlerin giderek artan kanıtlarını görmeye başlayan Reagan da bunları değerlendirmeye ve hatta takdir etmeye başladı. Bunun sonucunda iki lider Kasım 1985'te Cenevre'de ilk kez bir zirve yaptı. Bunu takip eden üç yıldaki üç diğer zirve izledi. Sonuçta Reagan ve Gorbaçov çok iyi anlaşmaya başladılar.

Bu aynı zamanda Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın da sonu anlamına geliyordu. Ama Rus-Amerikan ilişkilerindeki bu bariz gelişmeden daha da önemlisi, Rusya'nın komşu ülkelerle ilişkilerindeki köklü değişimdi, yani Avrupa'yı bölen "Demir Perde"nin sonu gelmişti. 1985'te iktidara gelmesinin hemen ardından Gorbaçov Varşova Paktı devletlerinin liderlerine Sovyetler Birliği müdahalesi olmayacak iç işlerinden kendilerinin sorumlu olmaları yönünde tavsiyede bulundu. Bu durum giderek daha belirgin hale geldi. Üç yıldan kısa bir süre sonra, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'daki tek parti yönetimleri son bulmaya başladı. 1989 bir dönüm noktası oldu. Bu ülkelerdeki tekelci iktidarlar son buldu; özgür seçimler yapıldı. Doğu Avrupa'daki başka yerlerde de gerçekleşti bu: Yıl sona ermeden Berlin Duvarı yıkıldı,

Doğu ve Batı Almanya birleşti. Bunların hepsi tek damla kan bile dökülmeden gerçekleşti (tek istisna Romanya'ydı).

Gorbaçov Soğuk Savaş'ın sona erdiğini bizzat ilan etti. Onun sorunları ise son bulmamıştı. Rusya'nın artık büyük bir güç olmamasından sorumlu olduğunu haklı ya da haksız yere düşünen Rus siyasetçileri ve halkın büyük çoğunluğu tarafından sevilmiyordu. Çünkü bu, Rusya'nın Avrupa'daki komşu devletlerinin üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesinden daha fazlasıydı; Sovyetler Birliği parçalanmaktaydı. 1991'in başlarında eski Baltık cumhuriyetleri Estonya, Letonya ve Litvanya (1940'ta zorla Sovyetler Birliği'ne katılmıştı) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Onları Ukrayna, Belarus, Moldova ve Azerbaycan takip etti. Gorbaçov'a karşı bir darbe girişimi başarısız oldu. Noel'de emekli oldu. Yeni başkan Boris Yeltsin, Sovyetler Birliği'nin sonunu ve artık kırmızı bayrağıyla değil eski üç renkli bayrağıyla temsil edilecek olan yeni Rusya'nın doğuşunu ilan etti.

Rusya'ya gelecekte ne olacağı bu kitabın kapsamının ötesinde. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonuçları çok büyüktü ve hâlâ da öyle olabilir. Rusya'da "Slavperverler" ile "Batıcılar" arasındaki tarihî ve eski ayrım geçici olarak kaybolmuştu. Soğuk Savaş'a dair ve yirminci yüzyıla özgü bir başka mesele de söz etmeye değerdir: Yarım yüzyılı geçen Rus işgaline rağmen, Doğu Avrupa halklarının üzerine Rus kültürünün, dilinin, dininin ve geleneklerinin etkisi yok denecek kadar azdır.

Aynı zamanda, Batı ve Doğu Avrupa arasında birçok fark ortaya çıkmıştır ve bu farklılıklar sürmektedir.

Soğuk Savaş bitmişti. Büyük Avrupa savaşlarının çağı bitmişti. Avrupa'nın bölünmesi sona ermişti. Ama Avrupa Çağı'nın ve Avrupa'nın dünyanın geri kalanına üstünlüğü de sona ermişti.

ON ALTI

“BÜYÜK İLERİ ATILIM”

Üçüncü Dünya • Yakın ve Orta Doğu • Uzak Doğu ve
Avustralya • Afrika • Güney Amerika ve Batı Yarımküre •
Halkların hareketleri.

“Üçüncü Dünya” teriminin, biri geçici diğeri uzun vadeli olmak üzere iki anlamı vardır. Geçici anlamı -hâlâ kullanılsa da- 1955 yılında Bandung Konferansı’yla birlikte ortaya çıktı. Bu konferansa katılan Asya ülkelerinin ve diğer devletlerin liderleri ve sözcüleri, kendilerinin dünyanın iki süper güçten, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği’nden bağımsız ve bağlantısız olan geniş bir bölümünü temsil ettiklerini belirttiler. Terim büyük ölçüde bariz ama aynı zamanda da tam olarak doğru olmayan bir şey ifade ediyordu, zira “Üçüncü Dünya” adında ne birleşmiş bir oluşum ne de siyasi bir kümelenme söz konusuydu. Ama Soğuk Savaş’ın sonu bu anlamı etkilemedi ya da daraltmadı. Yüzyıllar boyunca kimse “Üçüncü Dünya” diye bir şeyden söz etmemişti. Dahası, Avrupa ve Rusya başka kıtalarda, özellikle de Afrika’da kurdukları kolonileriyle genişlemişlerdi. Dünyanın Avustralya ve Yeni Zelanda gibi

bazı bölgelerinde İngilizler ve İrlandalılar büyük ölçüde boş kıtalar ve takımadalar ele geçirdiler. Oralarda ve bazı Güney Amerika ülkelerinde bu “beyazlaşma” hâlâ belirgindir. Diğer yerlerdeyse genel olarak öyle değildir.

Yirminci yüzyılda Avrupalı güçlerin başka kıtalara hâkimiyeti sona erdi. Onların gidişinden sonra oluşan boşluğu çeşitli yeni devlet doldurdu. Güney ve Orta Amerika’da bu on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmişti. Afrika’da büyük ölçüde yirminci yüzyılda oldu. Orta Doğu’da ise bu gelişme daha karmaşık bir biçimde gerçekleşti. Orada ve geniş Asya kıtasında İran (Pers), Hindistan, Japonya ve Çin gibi kadim İmparatorluklar yeni, merkezî ve dönüşmüş biçimlerde var olmaya devam ettiler. Bunun bir sonucu Birleşmiş Milletler çatısı altında çok sayıda devletin toplanmasıdır. Birleşmiş Milletler Roosevelt’e ait bir fikirdi ve 1945’te kurulmuştu; New York’ta nehir kıyısında, camla kaplanmış, sivilceyi andıran bir merkez binası vardı ve yirminci yüzyılın sonunda gücünü hatta anlamını yitirmişti. “Devletler” tarihinin gelecekte nasıl şekilleneceğini kestiremeyiz. Ama şimdi bitmekte olan Modern Çağ’da şunu hatırlayalım ki en az beş yüzyıl boyunca siyaset ve tarihin temel araçları devletler ve onların birbirleriyle savaşlarıydı. Bunun gelecekte de tarihin yapısını belirleyip belirlemeyeceğini henüz bilmiyoruz.

Bununla ilişkili ve cevabı belirsiz bir başka soru da bu devletlerin çoğunun kökenidir. Eğer “modern” kelimesiyle büyük ölçüde birleşmiş ve en azından beş ya da bazı durumlarda iki yüzyıl önce kurulmuş Fransa, İtalya ya da Alman devletini kast ediyorsak, “modern” Fransa’nın, “modern” İtalya’nın, “modern” Almanya’nın vb. kökenlerinin -en azından bazı kökenlerinin- izini sürmek mümkündür. Bundan önce ve sonra, bu devletlerin çerçevesini bir tür millet duygusu dolduruyordu. “Milliyetçilik” sözcüğüyse on dokuzuncu yüzyıldan önce pek kullanılmıyordu; ama en azından Avrupa’da, bir ulus devleti ideali (ya da daha sonra, “ulusların kendi kaderlerini belirle-

meleri”) hâkim olmuştu. Ama bu ulus devleti ideali hatta milliyet bilinci, kendilik bilinci de dâhil, dinsel, ırksal ya da kabileye özgü kimliklerden farklı bir şey olduğundan, Asya veya Afrika’da yirminci yüzyıla kadar ortaya çıkmamıştı. Bundan önce sayısı bir elin parmağını geçmeyen düşünürler, yazarlar ve tutkulu siyasetçiler benzer fikirleri benimsemiş olsa da pek etkili olmadılar. Asya ve Afrika milliyetçiliğinin -Japonya gibi kayda değer istisnalar hariç- ortaya çıkması “beyaz” güçlerin kolonyal yönetimlerinin sona ermesiyle olmuştu.

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Yakın Doğu’da, Hindistan’da ve Çin’de milliyetçilik ve anti-kolonyalizm dalgaları olmuştu. Bu hareketin peygamberi ve lideri Mahatma Gandhi Hindistan’da ortaya çıkmıştı. Giderek daha fazla Çinli, eski imparatorluklarının nasıl parça parça Avrupalı güçlere ve özellikle de Japonya’ya teslim olduğunu gördükçe şoke oluyor ve üzüntü duyuyordu. 1917’de İngilizler çökmekte ve küçülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Arap milliyetçiliğini desteklemeye başladılar. Afrika’nın durumu pek değişmemişti. Devasa kıtada az çok bağımsız olan yalnızca iki devlet vardı: Batıdaki Liberya ve doğudaki Etiyopya. 1935’te iki savaş arasında Mussolini Etiyopya’yı işgal ederek ele geçirmeye karar verdi ve bu sayede Doğu Afrika’da Etiyopya’yı, İtalyan Eritre’si ve Somali’yi kapsayan geniş bir İtalyan İmparatorluğu oluştu. Beş yıl sonra İngiltere ve İngiliz Milletler Topluluğu birlikleri bunu sonlandırdı. Başka yerlerde, özellikle de Uzak Doğu’da II. Dünya Savaşı kolonyalizmin sonunu getirmişti. Japonlar bundan faydalanmaya çalıştı ve bazı ülkeler ile bazı halklarda birçok anlamda, hem de kalıcı sonuçlar alarak, bunu başardılar.

“Asya Asyalılarıdır” bir Japon sloganıydı. Endonezya, Burma ve hatta Filipinler’de Japon yanlısı milliyetçi ve anti-kolonyalist “bağımsız” rejimler ortaya çıktı; Japonlar bir Hint milliyetçi hareketini, ayrıca Güneydoğu Asya’da küçük bir Hint Milli

Ordusu'nu desteklediler ama bu ordu Hindistan'a ulaşamadı. II. Dünya Savaşı sırasında Çin'de üç rakip rejim vardı: Çan Kay Şek'in Chungking'deki Amerikalıların ve İngilizlerin yakın müttefiki olan rejim; Mao Zedong'un büyük ölçüde Çin'in kuzeydoğusuna yerleşmiş olan komünistleri ve Wang Jingwei'nin Nanking'deki Japonların desteklediği rejimi. Japon yanlısı işbirlikçilerin birkaç istisna dışında (Wang de onlardan biridir) savaştan sonra Avrupa'daki Nazi yanlısı işbirlikçiler gibi cezalandırılmamaları manidardır. Örneğin, Endonezya'daki Japon yanlısı Sukarno savaştan hemen sonra ülkenin milli lideri oldu. Özetle, antikolonyalizm ve milliyetçilik, Üçüncü Dünya'nın büyük bölümünde artık neredeyse aynı anlama gelmekteydi.

İki dünya savaşının en karmaşık ve uzun soluklu -Soğuk Savaş sırasında daha da karmaşılaşan- sonuçları "Orta Doğu"-dakilerdi. Bu coğrafi tanım da açıklama gerektirir. Diyelim ki 1945'e kadar Yakın Doğu ve Orta Doğu tanımları vardı ve ilki Hindistan'ın batısında kalan ülke ve toprakları kapsarken, ikincisi Hindistan'ı ve Güneydoğu Asya'nın Uzak Doğu'nun batısında kalan bazı bölümlerini içeriyordu. "Yakın Doğu" tanımını artık kullanılmıyor ki bu coğrafi açıdan üzücüdür (siyasi açıdan belki de öyle olmasa da), zira geçtiğimiz altmış yılda Hindistan'ın gelişimi ve tarihî batısındaki birçok devletten, yani muğlak ama belki de anlamlı bir biçimde Orta Doğu dediğimiz yerden farklı bir seyir izlemiştir.

Orta Doğu'daki en önemli ve kalıcı gelişme henüz I. Dünya Savaşı'nda başladı. Bu gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıydı. 1914'ten bile önce, İmparatorluktaki Türk iktidarı ve hâkimiyeti zayıflamıştı. 1917'ye gelindiğinde İngilizler Türkleri Filistin ve başka yerlerden geri çekilmeye zorlamıştı; ayrıca Yahudilere neredeyse iki bin yıl sonra Filistin'de bir vatan veren Balfour Deklarasyonu'nu ilan ettiler. Türkiye Almanya'dan altı hafta önce İtilaf Devletleri'ne teslim oldu.

İmparatorlukları dağıldı. Ama milli kahraman ve kurtarıcı Mustafa Kemal ortaya çıktı ve Türkiye'ye 1920'de Yunanistan da dâhil İtilaf Devletleri tarafından dayatılan en mantıksız ve zararlı yaptırımların yaralarını bile iyileştirmeyi başardı. Sevr Antlaşması 1923'te Lozan Antlaşması'yla yeniden düzenlendi. O zamana kadar Mustafa Kemal Yunanlıları yenmiş ve geniş yerleşim bölgelerinden sürmüştü; eski İmparatorluğu kaybettiğini kabullenen Türkiye artık sağlam, istikrarlı ve neredeyse homojen bir devlet olmuştu. Bu, milli olmayan geniş topraklarını kaybetmenin bir ülkeye mutlak fayda sağladığı az sayıda tarihsel örnekten biridir.

Filistin şimdi oradaki kalabalık Arap nüfusunu küstürmemek için çok dikkatli olması gereken İngilizlerin elindeydi. Filistin'e göç eden Yahudilerin sayısını kısıtlamaya çalıştılar. Fransızlar Suriye ve Lübnan'da bir himaye devleti kurdular. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından bunlar sona erecekti. Savaş sırasında, 1941'de İngilizler Irak'taki bir milliyetçi ayaklanmayla mücadele etmek zorunda kaldılar ve sonunda kazandılar. O yıl daha sonra Sovyetler Birliği'yle birlikte İran Şahını tahttan indirerek yerine oğlunu geçirdiler. Şimdi İran'ın kuzey ve güney bölgeleri bu iki devletin işgali altındaydı. Bu bölgeler Rusya'ya gönderilen Amerikan mühimmatlarının taşınmasında önemli bir geçit olmuşlardı. 1945'ten kısa süre sonra İran, Soğuk Savaş'ın kapıda olduğunun belirtilerinin görüldüğü o kısa dönemin ana sahnesi oldu. Ocak 1946'da Ruslar İran'ın iki kuzeybatı şehri ni Sovyet birliklerini yerleştirmek üzere almaya çalıştılar. Bir yıl sonra, Stalin bundan vazgeçmenin daha iyi olacağına karar verdi. Bu noktada Amerikalıların Orta Doğu'daki etkisi İngilizlerinkinden çok daha baskın hale gelmişti. Bunun birincil sebeplerinden biri, Orta Doğu'daki, özellikle de İran, Kuveyt ve Suudi Arabistan'daki petrolün öneminin artmasıydı. 1940'tan 1950'ye kadar Orta Doğu'da petrol üretimi altı katına çıktı; bir on yıl daha sonraysa dünyanın petrol üretiminin yarısından fazlası burada yapılıyordu.

1951’de, İran Başbakanının öldürülmesinden sonra, tuhaf bir siyasi figür olan Muhammed Musaddık, Şah’ı kendisini Başbakan yapmaya zorladı. Musaddık hemen İran’ın petrol endüstrisini millileştirdi ve bunları yönetmekte olan İngiliz şirket ve uzmanlarını uzaklaştırdı. 1953’te Başkan Eisenhower ve CIA Musaddık’ın devrilip Şah’ın otoritesinin yeniden sağlanmasını amaçlayan darbenin hazırlanmasına katkıda bulundular. Böylece İngiltere’nin İran’ın bağımsızlığını sağlamaktaki geleneksel rolünü Birleşik Devletler üstlenmiş oldu, ayrıca ülkenin birincil Batılı ekonomik müttefikiydi. Bu en azından bir süreliğine çok önem arz etmedi. 1950’lerde, o zamanlar Yakın Doğu denen bölgedeki temel çatışma ve sorunlar, hatta savaşlar çok sayıdaki Arap devleti (Mısır da dâhil) ve İsrail sebebiyle ortaya çıktı.

Orta Doğu’daki Arapların çoğunun ortak bir dili ve dini vardı. Nüfusları hızla artıyordu. Ama birleşememişler, en ufak bir birlik girişimi bile başarısız olmuştu. Yine de İsrail’e karşı birleşmişlerdi çünkü Filistin’de geniş bir Arap nüfusu vardı. 1945’ten kısa süre sonra İngilizler Filistin/İsrail’deki varlıklarının faydasız hale geldiğini anladılar. İngilizler, Birleşik Devletler ve hatta Sovyetler Birliği 1947’de Birleşmiş Milletler’e başvurmaya karar verdiler ve Birleşmiş Milletler de Filistin’de biri Yahudi biri Arap olmak üzere iki devlet olmasına karar verdi. Arap devletleri bir Yahudi devletini kabul etmeyeceklerdi. 1948 Mayıs’ında İngilizler oradan ayrıldı. Hemen ardından İsraililer Yahudi devletinin kurulduğunu ilan ettiler. Akabinde Mısır, Suriye, Transüdü, Lübnan ve Irak’tan oluşan Arap devletleri İsrail’e saldırdılar. Sayıları az olmasına rağmen bu savaşı İsrail kazandı. Orduları birlik yapamayan düşmanlarından daha iyi savaşmışlardı. Sonuçta bir tür ateşkes ilan edildi ama eksik ve dayanıksızdı.

1948’de Birleşik Devletler de Sovyetler Birliği de İsrail’i destekliyordu. Ama büyük ölçüde Arap milliyetçiliğinin yükselen etkisi sebebiyle bu uzun sürmedi. 1952’de Mısır ordu subayları Kral

Faruk'un monarşisini devirdiler; kısa süre sonra eski bir albay olan Cemal Abdünnasır Başbakan oldu. Abdünnasır Sovyetler Birliği'nden silah aldı. 1956'da, Fransa ve İngiltere'nin inşa ve idare ettiği Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirdi. Arap milliyetçileri tarafından kimi yerde çoktan yenilmiş ve dışlanmış olan bu eski güçler -bir süre tereddüt ettikten ve Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'a karşı gelmek suretiyle- direnmeleri gerektiğine karar verdiler. İsrail'i de planlarına dâhil ettiler. İsrail Sina Yarımadası'ndan kanala doğru ilerleyecek ve önünde duracaktı, bu esnada Fransız ve İngiliz deniz ve hava kuvvetleri kanala inecek ve Mısır'ın girip çıkmasını engelleyeceklerdi. Kısa ve zekice bir savaştı. Sovyetler Birliği dâhil olmakla tehdit etti ama bunun pek bir etkisi olmadı. Bir haftadan kısa bir süre sonra İsrailliler, İngilizler ve Fransızlar geri çekildi. İki yıl bile geçmeden Irak'ta eskiden İngiliz yanlısı olan monarşi bir devrimle son buldu. Amerikan birlikleri adım adım Orta Doğu'daki çeşitli bölgelere dağıtıldılar.

Hiçbir Arap ülkesi İsrail'in varlığını kabul etmeyecekti. İsrail ve komşuları arasında ne üzerinde anlaşılmış sınırlar ne de ateşkes hatları vardı. İsrail kendi ayakları üzerinde durabilen ve oldukça müreffeh bir ülkeydi; yine de, nüfusu üç milyondan azken çevresindeki Arap ülkelerinin nüfuslarının toplamı bunun en az on katıydı. Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kurdular; ama bunun dışında birlik içinde değildiler. Mayıs 1967'de Abdünnasır Sina'nın güney ucunu kapamakla tehdit etti, böylece İsrail'in gemi taşımacılığını engelleyecekti ama büyük ihtimalle bundan fazla bir etkisi de olmayacaktı. İsrail bunun önlem amaçlı bir savaş için uygun zaman olduğuna karar verdi. 5 Haziran'da Mısır'a, sonra da Ürdün ve Suriye'ye saldırdılar. Altı günden kısa bir süre içinde üç ülkenin de ordusunu yenmişlerdi. Yeni bir ateşkes yapıldı. Ne Birleşik Devletler ne de Sovyetler Birliği müdahale etti. İsrail devleti şimdi geniş bir bölgeye hâkimdi ama Batı Şeria'daki yüksek Arap nüfusu her an sorun oluşturabilirdi.

Ekim 1973'te Mısır ve İsrail arasında iki tarafın da diğerini yenemediği bir savaş daha yaşandı. Ama bu sırada, İran da dâhil, Arap devletlerinin liderleri ellerinde yalnızca gelirlerini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Birleşik Devletler de dâhil Büyük Güçleri etkileri altına almalarını sağlayacak bir silahları olduğunu fark ettiler. Bu silah petrol fiyatlarını kontrol edebilme becerileriydi. Petrollerinin fiyatını yüzde yetmiş artırarak başladılar. Çok geçmeden fiyatı üç katına çıkardılar. Ama bu durum, en radikal, en uçta ekonomik ve finansal meselelerin bile insanların sandığından daha önemsiz olduğunu kanıtlayan bir örnekti. Bu yeni ve şaşırtıcı gelirler petrol üreten ülkelerdeki çoğu insanın hayatını ve hatta düşünce yapısını çok az değiştirebildi. Popülist ve milliyetçi sloganları ve liderleriyle siyasi devrimleri çok daha önemliydi. Irak ve Libya'da artık monarşi yoktu. Daha önemlisiyse İran'ın durumu. Şah 1979'da devrimci bir İslami hareket ve Ayetullah (Humeyni) tarafından devrildi. Bu, gelirleri son dönemde iki hatta üç katına çıkmış, milyonlarca insanın arabası olduğu bir ülkede olmuştu.

Övgüye değer bir gelişme 1979'da Mısır ve İsrail arasında imzalanan ve Amerika Başkanı Jimmy Carter'ın düzenlediği barış antlaşmasıydı. Bugüne dek İsrail ve Arap komşuları arasında imzalanan tek barış antlaşması buydu ve Abdünnasır'ın halefi Mısır Başbakanı Enver Sedat tarafından desteklenmişti. Sedat bundan iki yıl sonra öldürüldü. 1989 yılı, Soğuk Savaş'ın bitişi Orta Doğu'da önemli bir değişikliğe sebep olmadı. Popülist milliyetçilik hâlâ geçerli bir düzendi (ya da düzensizlik), buna İran'ın Birleşik Devletler'e olan anlamsız radikal düşmanlığı da dâhildi.

Afganistan devleti (gerçekten "Orta" Doğu'nun bir parçası değildi) komünist yanlısı olduğu iddia edilen bir liderin bir başka kabile şefi tarafından elimine edilmesi yüzünden Rusya tarafından işgal edilmişti. Ama Ruslar, Afganistan tarihinde

daha önce de görüldüğü gibi yenilerek geri çekildiler. Birleşik Devletler de daha sonra Afganistan'a birlik gönderdi, bu da mantıksız bir hamleydi. Ama bu noktada artık yalnızca Soğuk Savaş değil tarihî olarak yirminci yüzyıl da sona ermişti. Ancak Yakın Doğu'da da 1914'te başlayan bu yüzyıl 1989'da sona ermedi. Orta Doğu'da popülist milliyetçilik akımı hâlâ devam ediyordu.

Yirminci yüzyıl boyunca Rusya ve Birleşik Devletler arasında geniş Asya kıtası üzerine önemli bir çatışma yaşanmadı. Bolşevik Devrimi ve onu takip eden iç savaş sırasında, Japonya 1920'de Rus Uzak Doğu'sunda kendine yer edinmeye çalıştı ama sonra, kısmen Amerika'nın baskısıyla, geri çekildi. 1945'te Birleşik Devletler ve Rusya'nın kısa bir süre için Japonya'ya karşı ittifak kurduklarını görmüştük. Kore Savaşı sırasında iki ülke de temkinliydi ve birbirlerinden uzak durdular. Her şeyi bozan komünizm ve Çin meselesi oldu. Ama 1989'a gelindiğinde Çin resmi olarak komünist olsa da gide-rek kapitalistleşmiş ve Birleşik Devletler'in -bir nevi- dostu ve tedarikçisi olmuştu. Kuzey Kore hariç, Uzak Doğu ve Güney-doğu Asya'daki katı komünist rejimlerin hepsi yok olmuştu. Artık Asya'da dört büyük ya da kayda değer güç vardı: Çin, Hindistan, yeniden doğmuş olan Japonya ve kuzeydeki İmparatorluk topraklarıyla Rusya. Bu dört parçalı coğrafi düzen Orta Doğu ya da Afrika'daki duruma benzemezken, geçmiş-teki durumdan çok da farklı değildi.

Soğuk Savaş'ın başında her şeyi değiştirdiği düşünülen (ama yalnızca düşünülen) şey, Çin'deki iç savaşın komünistlerin zaferiyle sonuçlanmasıydı. Birdenbire dünyanın yarısından fazlası komünist olmuş gibi görünüyordu. Ama Rusya hâlâ Rusya'ydı, Çin de Çin. Soğuk Savaş'ın başından beri bu iki ülke arasında anlaşmazlıklar vardı. Stalin bir değil iki Çin olmasını istiyordu. Komünist Çin'in lider-diktatörü Mao

Zedong, Stalin'e ve Rusya'ya yakın değildi. Bu arada yirmi yıldan uzun bir süre boyunca Mao'nun fikirleri ve iktidarı Çin'in lehine olmadı. Çin tarımını ve endüstrisini millileştirip kamulaştırması yeterince kötüydü; "Yüz Çiçek Hareketi" (vatandaşlar görüşlerini belirtmeleri için teşvik ediliyordu) ve "Büyük İleri Atılım" (Mao'nun Çin ekonomisini hızla modernleştirme kampanyası) gibi doktrinsel beyanları milyonlarca insanın öldüğü felaketlerle sonuçlandı. Sovyetler Birliği 1954-55 yıllarında Çin'e bazı coğrafi imtiyazlar tanıdı ama bunlar ilişkilerinin gelişmesini sağlayamadı. O on yılın sonunda karşılıklı güvensizlikleri barizdi. Kruşçev Rusya'nın Çin'le yaptığı askerî antlaşmaları iptal etti; Çin ve Hindistan arasında yaşanan bir sınır krizinde iki ülkenin de Sovyetler Birliği'nin dostu olduğunu belirtti. On yıl sonra Çin ve Rus orduları en az bir ay boyunca Ussuri Nehri kıyısında savaştı. Sonra Başkan Nixon Çin'le dostluğunu ilan ederek Pekin'i ziyaret etti ve yaşlanıp güçten düşmüş Mao'ya sarıldı. Nixon Çin kartını oynayarak büyük bir devlet adamı olduğuna inanıyordu. Gerçekte Amerikan kartını oynayanlar Çinlilerdi. Kısa süre sonra Mao öldü ve halefinin ilk girişimi Çin'i (artık nüfusu 700 milyonu geçmişti) en büyük endüstriyel ve finansal güçlerden biri yapmaya çalışmak oldu. Artık bazı şeylere göz yumsalar da siyasi muhalefete göz yumamazlardı. 1989'da büyük bir öğrenci topluluğu Pekin'deki geniş bir meydanda hükümeti protesto etti ama acımasız bir polis müdahalesiyle dağıtıldılar.

Ne Hindistan ne de Japonya komünist oldu. Bu iki büyük ülkede de komünizmin cazibesi ve dolayısıyla da komünist partilerin etkisi çok azdı. Hindistan'da görece iyi eski İngiliz yönetiminin hatırası ve faydaları, çoğu zaman takdir edilmemiş olsa da etkiliydi. İngilizler (Fransız ve Hollandalıların aksine) Hindistan'ın bağımsızlığını II. Dünya Savaşı'ndan sonra, erken bir tarihte kabul ettiler. 1947'nin başlarında ülkeden ayrıldılar. Zeki ve fırsatçı Hindistan lideri Cevahirlal Nehru bu geçiş döneminde etkin oldu. Şaşırtıcı bir biçimde, Hindistan'ın beş

yüzden fazla eyaleti ve bunların mihraceleri de uyum sağladı. Ama Hint yarımadasının kuzeydoğusundaki ve doğu ucundaki nüfus Hindu değil Müslümandı. Neyse ki hem Nehru hem de Müslüman lider Muhammed Ali Cinnah Hindistan devleti çatısı altında bir arada bulunmalarının mümkün olmadığını gördüler. Böylece Hindistan'ın bir bölümü ikiye bölündü: Kuzeydoğudaki Müslüman devleti Pakistan ve daha küçük bir Müslüman yerleşkesi olan, yaklaşık 1500 km güneydoğudaki Bangladeş. Bu bölünme milyonlarca insanın yerinden edilip göç etmesine ve on binlercesinin de ölmesine sebep oldu. Ama kusursuz olmasa da bir çözümdü. On yıllar boyunca Hindistan ve Pakistan sorunlar yaşadı ve hatta sınırlarında, özellikle de karışık nüfuslu (büyük ölçüde Müslüman) Kaşmir'de çatışmalara girdi. 1962'de Hindistan birlikleri sınırlarını ihlal eden Çin'le de ufak çaplı bir savaşa girdi.

Hindistan ve Pakistan 1960'larda birden çok ufak çaplı savaş yaşadı. Daha sonra Bangladeş bağımsızlığını ilan etti, bu Pakistan için büyük bir kayıptı. Hindistan'ın kendi iç meseleleri de ciddiydi. Çoğu zaman dil kaynaklıydılar çünkü Hindistan'ın geniş bölgelerinde Hintçeden tamamen olmasa da farklı diller konuşuluyordu. Zaman zaman ayaklanmalar, yerel başkaldırıları, kanlı isyanlar, ayrılıkçı ve özerklik yanlısı hareketler ülkeyi ve birliğini sarsıyordu. Ama demokratik ve giderek popülist bir pratik haline gelen seçimler ülkenin bölünmesini engelledi. Sürekli artan nüfusunun yaşam şartlarının de giderek düzelmesi fayda sağladı. 1966'da İndira Gandhi (Nehru'nun kızı) Başbakan seçildi. İktidarı on yıl sürdü ve 1980'de yeniden seçildi; dört yıl sonra bir suikasta kurban gitti. Başarılı bir liderdi ama giderek daha fazla kararnamelerle yönetme eğilimi gösteriyordu. Oğlu Rajiv 1984'ten 1990'a kadar Başbakanlık yaptı. Soğuk Savaş ve yirminci yüzyıl bitmişti, Hindistan'da demokratik seçimler devam etti. "Pourvu que cela dure!" "Umalım ki bu sürsün!" (Letitia Bonaparte oğlu Napoleon'un başarılarını duyduğunda böyle demişti).

Birleşik Devletler'in 1945'te Japonlara sağladığı en uzun soluklu fayda, imparatorları ile danışmanlarının kalmasına ve siyasi düzenlerinin büyük ölçüde devam etmesine izin vermeleriydi. Japonya II. Dünya Savaşı'ndan önce de çok başarılıydı. I. Dünya Savaşı sırasında etkisini ve gücünü artırmıştı (örneğin 1917'de Akdeniz'de bile Japon destroyerleri bulunuyordu). Savaştan sonra Japonya Pasifik'in batısındaki ve Çin'deki bölgelerini ve etkisini artırdı. İngilizler bir seçim yapmak zorunda olduklarını düşünüyorlardı: Birleşik Devletler ile Japonya arasında. Tabii ki Birleşik Devletler'i seçtiler. Hem Amerikan hem de Japon deniz kuvvetleri Pasifik'te olası bir savaşı değerlendirmek zorunda kaldı. Japonlar bir seçim yapmak zorunda olduklarını düşünüyorlardı: Sibiry'a dan Rusya'ya doğru ilerlemek; Pasifik'in batısından, doğrudan olmasa da Amerika'ya doğru ilerlemek; ya da Çin'in doğusu ve kuzeyinde ilerlemek. İki güçlü devlete karşı çok zayıf bir devlet. Japonlar Çin'e doğru ilerlemeyi seçtiler.

Japonlar 1910'dan beri, yani Kore'ye hâkim olmalarından itibaren Asya kıtasında güçlenmişlerdi. 1931'de, İngiltere'nin ve Amerika'nın ekonomik ve başka engelleri olduğunun farkında olduklarından Çin Mançurya'sını bir Japon uydusu yaptılar. Ertesi yıl güneye doğru ilerlediler. 1937'de büyük bir Japon-Çin savaşı sürmekteydi. 1939'a gelindiğinde Çin, artık bir Japon denizi haline gelen Çin Denizi'nden uzaklaştırılmıştı. Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasından bir yıl sonra Japonya, İtalya ve Almanya'yla üçlü bir ittifak kurdu. İngiltere ve Birleşik Devletler Çin'i destekliyordu. 1940'ta Japonya'nın artık Uzak Doğu ve Asya'da benzeri olmayan muhteşem kara ve deniz kuvvetleri vardı. Dünyanın en büyük savaş gemisini inşa etmişlerdi. Çelik üretimi Birleşik Devletler'inin çok altında olan Japonya'nın modern silahları hayranlık uyandırıcıydı. (Diğer şeylerin yanı sıra Japonya ayrıca Sıfır adlı, üstün özellikli bir savaş uçağı da üretmişti.) 1941 boyunca Japonya ve Birleşik Devletler savaşıma giderek daha çok yaklaşıyor-

lardı. Savaşın gidişatını biliyoruz: Müzakerelerin sonu; Pearl Harbor; altı ay süren kesintisiz Japon zaferleri; sonra Amerika'nın aşama aşama Japonya'yı yenmesi.

Tokyo'nun büyük bölümü bombalarla yıkıldı; Hiroşima ve Nagazaki atom bombalarıyla yok edildi; savaşın sonuna doğru Rusya Japonya'ya savaş açtı; Japonya, Kore de dâhil, Uzak Doğu'da kazandığı bütün topraklardan feragat etti. Ama ülke ve halkı çabuk toparlandı. (Buna hatıraları da dâhildi. Amerika'nın zaferini ve Japonya'yı işgalini kolayca kabullendiler; ama savaştan önceki saldırgan tutumları için özür dilemediler.) 1950-53 yıllarındaki Kore Savaşı, Amerika'nın eski düşmanı yeni müttefikine stratejik ve başka türlü bağımlılıkları sebebiyle Japonya için bulunmaz nimetti. Bunu, 1970'lerde birkaç yıl hariç kesintiye uğramayan ekonomik büyüme ve siyasi istikrar takip etti. 1989'da, yüzyılın sonunda, Japonya'da kişi başına düşen gelir Birleşik Devletlerdekinden biraz daha yüksekti. Japonlar silahlı kuvvetlerini artırmaya başladılar (bu işe yaptıkları asgari harcama da başarılı bütçelerinin bir öge-siydi); Çin'le bazı anlaşmazlıkları olsa da çok sayıda değildi. Yine de Japon-Çin ilişkileri yirmi birinci yüzyılın cevapsız sorularından biri -belki de temel sorunu- olabilir. Asya kıtasında yakın geçmiş tuhaf hatırlatıcısı komünist bir diktatörlük olan Kuzey Kore'dir; orası da Japonya ve Çin için sorun teşkil eder.

Çin'in güneyi ve Japonya'nın güneybatısı, Hindiçin de Soğuk Savaş'tan payını almıştı. Burası on dokuzuncu yüzyılın sonundan beri Fransa'nın oldukça zengin bir kolonisiydi; II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edildi ve savaşın sonunda bir bölümünü (Vietnam) milliyetçi komünist lider Ho Chi Minh'e verdiler. Fransızlar savaştan sonraki yıllarda yeniden hâkimiyet kurmaya çalıştılar ve Laos ile Kamboçya'da kısmen başarılı da oldular; ama onları Dien Bien Phu'da 1954'te yenen Ho Chi Minh ve gerilla generalleri tarafından durduruldular. "Domino" teorisine -yani bir ülkenin

komünistlerin eline geçmesi komşularının da kaçınılmaz olarak komünist olmalarıyla sonuçlanacağına- inanan Amerika, Güney Vietnam’a asker göndermeye başladı. 1964 geldiğinde büyük bir Amerikan ordusu oraya konuşlanmış vaziyetteydi. Amerikan izolasyonizmini hatırlayan Başkan Lyndon Johnson bu savaşı kazanmak istiyordu. Ama bunu başaramadı. Kuzey Vietnam yenilmemişti; bir ateşkes imzalandı. 1975’te artık tüm eski Hindîçin, Kuzey ve Güney Vietnam, Kamboçya ve Laos komünistler tarafından yönetiliyordu ama tamamen birleşmemişti. Güneylerinde kalan domino taşları düşmemişti. Tayland ve Malezya komünist değildi. Malezya’da İngilizler komünistlere ve gerillalara karşı belki de son kez zorlu bir askerî zafer elde etti ve sonra da ülkeden ayrıldılar. Sonuç bağımsız bir Malezya ve güneyindeki bir başka şehir devlet olan Singapur oldu. Soğuk Savaş sona erdiğinde Amerika Vietnam ilişkileri normale dönmekteydi.

Dünyanın en güneyindeki ülkeler Avustralya ve Yeni Zelanda, iki dünya savaşında da Britanya İmparatorluğu’nun cesur ve adanmış üyeleri oldular. Askerleri ve denizcileri (zaman zaman da generalleri) anavatanlarına büyük ve bazen de kritik önemde destek sağladılar. Japonların kuzeybatı Avustralya’ya yaklaştığı 1942’ye kadar düşman bir güç tarafından doğrudan tehdit edilmemişlerdi; ama büyük ölçüde Amerikan deniz kuvvetlerinin varlığı sayesinde bu tehlike çabuk atlatıldı. Savaştan sonra ve yüzyılın geri kalanı boyunca Avustralya’nın temel sorunu, hâlâ büyük ölçüde boş olan kıtaya göçtü. Fazla sayıda Asyalının ve diğer beyaz olmayan insanların Avustralya’ya göç etme beklentisi gerçekleşmedi. Dünyanın diğer ucundaki bu kıtada demokratik istikrar Soğuk Savaş boyunca da devam etti, bu döneme -iki dünya savaşının aksine- katılımları çok azdı.

Yirminci yüzyıl boyunca (daha kesin söylersek, II. Dünya Savaşı’ndan sonra), siyasi, sosyal ve ırksal coğrafyadaki en radi-

kal ve kötü değişim Afrika'da oldu. İki dünya savaşı bu devasa kıtaya ulaşmamıştı. Yalnızca II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz, Alman ve İtalyan orduları Libya'da ve Mısır'ın batı bölgesinde savaşmış, bir de Amerika kısa süreliğine Cezayir ve Tunus'ta çarpışmıştı. 1940 gibi geç bir tarihte bile neredeyse tüm Afrika, Avrupalı güçler tarafından kolonize edilmiş haldeydi: Fransa, İngiltere, Belçika, Portekiz, İtalya, İspanya (Güney Afrika Birliği İngiltere Milletler Topluluğu'nun özerk bir parçasıydı). Mısır bir nevi İngiltere himayesiydi. Afrika'nın kolonizasyonu görece yeniydi; büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmişti. Yirminci yüzyılın başında Afrika'da yalnızca iki koloni olmayan bağımsız devlet olduğunu söylemiştik: Batıdaki Liberya (eski Afrikalı Amerikalı köleler tarafından kurulmuştu) ve doğudaki Etiyopya. II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Afrika'nın siyasi coğrafyası henüz değişmemişti. Ama çok geçmeden beyaz güçlerin kolonileri yok olacaktı. Hemen hemen her yerde, onların ardından kanlı kargaşalar ortaya çıktı.

Kuzey Afrika'daki Fransız kolonileri diğerlerinden farklıydı. Fransa Cezayir'i 1830 gibi erken bir tarihte işgal edip yerleşmişti; Tunus'a da bundan elli yıl sonra. Yirminci yüzyıl geldiğinde Cezayir'de yaşayan yaklaşık bir milyon Fransız vardı (İtalyanlar ve İspanyollarla birlikte); kıtanın güney ucundaki Hollandalı ve İngiliz nüfusu haricinde Afrika'daki tek kayda değer beyaz nüfustu bu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar bu toprakları orada yaşayan halkları Fransa'nın bir parçası olarak korumakta kararlıydı. Bu bir milyon Fransız çoğunun ata toprağı olarak gördüğü bu ülkeleri terk edip Fransa'ya dönerken acı duydular. 1958'de halen Fransa Cumhurbaşkanı olan ve Cezayir'deki Fransız varlığını sürdürme girişiminde bulunan General de Gaulle bile bunun artık mümkün olmadığını anlamıştı. 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını tanıdı. Tunus ve Fransız Fas'ı bunu altı yıl önce başarmıştı. Uzun Cezayir Savaşı'nda en az yarım milyon insan öldü. 1990'ların başında

Cezayir’de kanlı bir iç savaş yaşandı. Ancak eskiden Fransız Kuzey Afrika’sı olan bölge, kısmen erken bağımsızlık dönemlerinin Fransız eğitimi almış liderleri sayesinde, kıtanın büyük bölümüne hâkim olan barbarlık ve kaostan payını almadı.

1960’ta Belçika ve İngiltere (Sahra’nın güneyinde ve batısında Fransa) kolonilerinden ayrıldılar; onları on dört yıl sonra Portekiz takip etti. Bunun hemen ardında Afrika’da yaklaşık otuz “devlet” bağımsızlıklarını, özerkliklerini ve yeni sınırlarını ilan ettiler. Bu unsurların çoğu yapay coğrafi sınırlarla ayrıldı. 1990 geldiğinde aralarında Hint Okyanusu’ndaki Afrika’ya yakın adaların da olduğu bu türden yaklaşık elli devlet vardı ve çoğu Birleşmiş Milletler üyesi oldular. Bu “devletlerin” bazıları birbirleriyle kısa savaşlara girdi. Neredeyse hepsi, çoğunlukla kabile anlaşmazlıkları olan iç savaşlar yaşadı ve bu savaşlar sırasında ve sonrasında yüz binlerce insan öldü. Bunların çoğu “bağımsızlıktan” hemen sonra oldu; örneğin eski Belçika Kongo’su birbirini takip eden kabile liderleri arasındaki barbarca bir iç savaşla tahrip oldu. Afrika’daki bu savaşları ve kitle katliamlarını özetlemek bile onlarca sayfa alacaktır. 1960’dan sonra Afrika’nın büyük bölümüne kaosun hâkim olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Yeni Afrika “devletlerinin” çoğu artık diktatör ve tiranlar tarafından yönetiliyordu ve hepsi de klasik “darbe” teriminin yetersiz kalacağı acımasız askerî cinayetlerle iktidara gelmişlerdi. Joseph Conrad’ın on dokuzuncu yüzyılda yazdığı *Karanlığın Yüreği* adlı romanının konusu ve ismi, bir yüzyıl sonra Afrika’nın tamamı için geçerliydi.

1970’lerde Sovyetler Birliği ara sıra bu türden tiranlıkları destekledi ve bu diktatörlerden bazılarının (örneğin Etiyopya’da) “Marksist” olduklarını söylemelerinden faydalandı. Bu uzun sürmedi. Daha kötüsü, Reagan Başkanlığındaki Amerikan politikasının kendilerini komünizm karşıtı ilan eden Afrika rejimlerini desteklemesiydi. (Örneğin Reagan 1981 ya da

1982’de Liberya lideri tiran Samuel Doe’yu Beyaz Saray’da kabul etti ki bu adam askerlerin rejim karşıtlarından birini yakalayıp bedeninin bazı parçalarını cesedi hâlâ sıcakken yediği gösteriden sorumluydu. İki yıl sonra, bir başka törende bir sonraki lider Charles Taylor rakibinin kulağını kesip yedi.)

Afrika’nın kayda değer beyaz nüfusa hâlâ sahip olan tek bölgeleri Rodezya ve Güney Afrika’ydı. Rodezya’da beyazlar siyah çoğunluk iktidarına karşı sağlam bir direniş gösterdiler ama bu yalnızca birkaç yıl sürdü; bir süre sonra Rodezya Zimbabve oldu. Eski Güney Afrika Birliği’nde beyazlar ve “renkliler” (melezler) nüfusun yüzde otuzunu oluşturuyorlardı; Hollanda ve İngiltere kökenli nüfus II. Dünya Savaşı sonrasında geçen bir yasayla düzenlenen “apartheid”ı (ırkların ayrılması) korudu; ama bu ayrılıkçı sistem sonuçta bir iç savaş olmadan yok oldu. Olağanüstü bir adam olan Nelson Mandela olmasaydı bu uzlaşma sağlanamazdı. Siyahi lider hapiste çeyrek yüzyıl geçirdikten sonra Güney Afrika Cumhurbaşkanı F. W. de Klerk’le apartheid’ı kaldıran ve ülkede çoğunluk iktidarını getiren bir anlaşma yaptı. Bu 1989’da ve sonrasında, yirminci yüzyıl tarihî olarak biterken gerçekleşti.

Mandela’nın haleflerinin yaptıkları ve yapacakları bu kitabın konusu değil. Ama bu noktada belki de iki cümlelik bir tarihsel spekülasyonda bulunabiliriz. Afrika’da ve Orta Doğu’da da, yirminci yüzyılın sonunda kayda değer bir beyaz nüfusun bulunduğu iki yer kaldı: Ülkenin güney ucundaki Güney Afrika ve yaklaşık 1500 km uzakta, Asya’nın batısındaki İsrail devletinde. Bundan yüz yıl sonra da böyle mi olacak?

Son olarak Latin Amerika’dan bahsetmeliyim. “Güney ve Orta Amerika” daha doğru bir tanım olacaktır; ya da o kadar net olmasa da daha çok şey anlatan “Latino Amerika”. Burası yaklaşık on sekiz milyon kilometrekare büyüklüğünde geniş bir

kıtaadır. İspanyol ve Portekiz kâşifler burayı haritaya katmış ve Kuzey Amerika'dan önce yerleşmeye başlamışlardı. Kuzey Amerika'nın aksine Latin Amerika Eski Dünya'dan çok fazla yerleşimci çekmedi. Durgun ve fazla gelişme olmayan beş yüzyıl boyunca, Güney ve Orta Amerika'nın görece karışık nüfusunun baskın din olarak Roma Katolikliğini ve dil olarak da İspanyolca ve Portekizceyi korumaları şaşırtıcıdır. Fransız ve Amerikan devrimleri gecikmeli sayılacak bir şekilde 1815'ten sonra küçük yönetici sınıflarından birkaç kişiyi etkiledi. Sonuç olarak, zaten zayıflamış olan İspanya'ya karşı bir dizi bağımsızlık savaşı verildi ve birkaç yıl içinde de bağımsızlık elde ettiler. 1867'de Meksika kısa süreliğine yönetimde kalan Avrupalı İmparatora karşı ayaklandı. Yine bağımsız olan Brezilya Portekiz kökenli İmparatorunu 1889'a kadar korudu. Birkaç yıl sonra Küba İspanya'ya karşı ayaklandı ve Amerika'dan silahlı destek alarak 1898'de yarı bağımsızlık kazandı.

I. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da Amerikalılarla ve İngilizlerle birlikte savaşmak üzere küçük bir ordu gönderdi. İki savaş arasında Güney Amerika'daki İngiliz varlığı ve etkisi yerini Amerikalılara bıraktı. II. Dünya Savaşı'nda Arjantin tarafsızdı; Ekim 1945'te (tuhaf bir biçimde, Almanya yenildikten sonra) açıkça Alman sempatzanı olan General Juan Perón on iki yıllığına iktidara geldi. Ama özellikle de Güney Amerika'da Birleşik Devletler'e bağımlılık hâlâ önemli bir faktördü. Orta Amerika'daki duygular ve siyaset farklı olma eğilimindeydi. Meksika'da 1920'lerin sonunda ve 1930'larda radikal Katoliklik ve Amerikan karşıtı bir siyasi parti iktidardaydı ve başka şeylerin yanı sıra oradaki Amerikan petrol varlıklarını kamulaştırmaya çalıştılar, neyse ki Meksika ve Birleşik Devletler arasında silahlı çatışmalar yaşanmadı (I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan birkaç sınır ihlali dışında). Meksika'nın sıklıkla yaşadığı siyasi kargaşalar 1939'dan önce yatıştı. Latin Amerika şehirleri muazzam bir biçimde büyüdü. Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde Mexico City'nin nüfusu 19 mil-

yon, Rio de Janeiro'nun 10 milyon ve Buenos Aires'inki de 11 milyondur; ancak geniş yerli kırsal nüfusu (şehirlerdeki birçok insan gibi) hâlâ çok fakirdi.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Latin Amerika devletleri arasında çok az savaş yaşandı. Güney Amerika'da hiç savaş olmazken, Orta Amerika devletleri arasında iki saçma ve küçük çaplı savaş (Honduras ile Nikaragua arasındaki ve Honduras ile El Salvador arasında bir futbol maçı yüzünden çıkan savaş) çıktı. Ancak bazı Latin Amerika devletleri, daha doğrusu hırslı yöneticileri Soğuk Savaş' a dâhil oldular. Bunlar ne iddia etmiş olurlarsa olsunlar, konu kapitalizm ile komünizm arasındaki savaş değil Amerikan karşıtlığıydı. Amerika hükümeti ve CIA ise tam tersini düşünmeye meyilliydi: Komünizm ve bu devletler ile liderlerinin Sovyetler tarafından desteklenmesi konusunda endişeliydiler. Bunu gösteren bazı kanıtlar olsa da çok yoktu. Bu yüzden CIA başka Orta Amerika devletlerinden de yardım alarak 1954'te Guatemala'nın liderini devirdi ve 1973'te de özgür seçimlerle iktidara gelmiş Şili Başbakanı Salvador Allende'nin görevden alınıp öldürülmesine yardım etti. Daha ciddi olan sorunsal tabii ki Küba'ydı. Küba diktatörü Batista 1959'da eski gerilla lideri Fidel Castro'ya yenilmişti. Castro neredeyse dünyanın diğer ucundaki Sovyetler Birliği'nden destek bekliyordu. Bunun Sovyet-Amerikan ilişkilerinde yol açtığı tehlikeli krizden söz etmiştik: Amerika'nın Castro'nun devrilmesi için kısmi ve kararsız girişimleri, Castro'nun Rus desteği için büyük çabaları; Rusya'nın 1965'te Küba'ya savunma amaçlı füze gemileri gönderme kararı; Rusların aniden geri çekilmesi. Castro bedensel ve zihinsel olarak güçsüz düşse de hayatta kaldı. Amerika ihtiyatlı davranarak, Küba'yı işgal etmemeyi tercih etti. (Küba'nın komşusu Dominik Cumhuriyeti'ne 1965'te asker gönderdi; küçük Karayip adası Grenada'ya 1983'te ve Panama'ya da 1989'da.)

1982’de tuhaf, kısa bir savaş meydana geldi. Arjantin Devlet Başkanı ve asker Leopoldo Galtieri -büyük ihtimalle milliyetçi ve popülist destek kazanmak için- Güney Atlantik’teki tek İngiliz toprağı olan ve zaman zaman Arjantin’in üzerinde hak iddia ettiği Falkland Adaları’nı işgal etmeye karar verdi. İngilizler karşılık verdi; bir iki savaş gemisi batırıldı; bir ay içinde Falklandleri ele geçirdiler. Galtieri’nin iktidarı sona erdi. Ama Arjantin’de milliyetçilik ve popülizm sona ermedi.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca birçok hatta çoğu Latin Amerika devleti askerî diktatörlüklerle yönetiliyordu. 1989’da Panama diktatörü Manuel Noriega bu diktatörlerin en beterlerinin gülünç bir örneğiydi. Büyük çaplı bir uyuşturucu satıcısıydı. 1989 Aralık’ının sonunda Birleşik Devletler’e savaş açtı. Amerikan deniz piyadeleri Panama’ya girdi ve onu on gün içinde devirdiler. Önce Vatikan Temsilciliği’ne sığındı; Amerikan güçleri yakınlarda kulak tırmalayan rock müziğı çalarak onun sinirlerini bozmaya çalıştılar ve bu zor olmadı. Noriega üç gün sonra pes etti ve onu Florida’ya götürüp yargılayarak kırk yıl hapis cezasına çarptırdılar. Bütün bunlar 1989’un son günlerinde, Soğuk Savaş biterken ve tarihi yirminci yüzyılın sonunda oldu.

Bazı okurlarım -belki de çoğu- yukarıdaki sayfalarda Üçüncü Dünya’nın acınası, küçük diktatörlüklerini ironik hatta alaycı bir biçimde görmezden gelmemden etkilenmiş ya da bu sebeple irkilmiş olabilirler. Onları yöneten kişiler önemliydi ve önemli olmaya da devam edecekler. Ancak “görmezden gelme” tanımı tam olarak doğru değil. Beni ilgilendiren ve ilgilendirmesi gereken bu yöneticilerin halklarıdır. Biz Batı Avrupa ve Kuzey Amerikalılar kendi geleneklerimizin Afrikalıların, Orta Doğuluların ya da Güney ve Orta Amerikalılarınkilerden doğal ve belki de değiştirilemez bir biçimde üstün olduğunu iddia etmemeliyiz. Farkında olsak da olmasak da,

“demokrasi” bir “yönetim” biçimi olmanın ötesinde -insanların eşitliği- artıyor. Bunun Tanrı’nın tasarısı olduğunu düşünüyorum. Bütün okurlarımın böyle düşünmesini beklemiyorum. Yine de, dünyanın demokratikleşmekte olduğunu ve bunun bir gerileme değil ilerleme olduğunu çoğunun kabul etmesini bekliyorum. Popülizm ve milliyetçilik demokrasinin en kötü (ve ne yazık ki en güçlü) düşmanları. Onu sonsuza dek baskılayabilecekler mi bilemiyorum. Ama şunu söylemek zorundayım ki, Üçüncü Dünya’nın en acınası haldeki, en yozlaşmış halkları bile bizim kardeşlerimizdir.

Demokrasi birçok insanı göç etmeye teşvik ediyor. Daha fakir insanların dünyanın daha varlıklı bölgelerine göçü özellikle de 1960’lardan beri artmakta. Bu birçok Batı ve Güney Avrupa ülkesini etkiledi; ama özellikle de Meksika’dan gelen göçmenlerin California ve Texas nüfusunun yüzde yirmi beş hatta otuzunu oluşturduğu Birleşik Devletler çok etkilendi. Bu göç büyük ölçüde yasa dışıydı. Coğrafi şartlardan ötürü bu göçü durdurmak hatta kontrol etmek bile zordu. Son döneme kadar Birleşik Devletler her türden göçmenin çocuklarını asimile ve entegre etmekte başarılı oldu. Bunun sürüp sürmeyeceğini kimse bilemez. Devletlerin sınırları nasıl olursa olsun -yani dünyanın siyasi haritası- nüfus haritası değişmekte ve değişmeye de devam edecek. Her şey bu göç hareketlerinin yirmi birinci yüzyılda da devam edeceğini gösteriyor.

ON YEDİ

İNSAN BİLGİSİNİN SINIRLARI

Bir geçiş yüzyılı • Önceki yüzyıldan miras kalanlar • Olumlu başarılar • Teknoloji • Bazı teknolojilerin kullanılmasına yönelik isteksizlik • Kültürün ve medeniyetin gerilemesi • Bilimsel determinizmin eksikleri; bu sebeple de fazla kabul görmemesi • Biz ve dünyamız: Bir kez daha evrenin merkezinde.

Yirminci yüzyıl bir geçiş dönemi yüzyılıydı. Tabii ki her yüzyıl önceki ve sonraki arasında bir geçiş yüzyılıdır ama yirminci yüzyıl ayrıca iki büyük çağın arasında kalan bir geçiş yüzyılıydı: Modern Çağ ve ondan sonra gelecek olan arasında. Benzer bir durum on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda da olmuştu: Orta Çağ'dan Modern Çağ'a geçiş; her ne kadar 1700'lere kadar bu isimlendirmeler (özellikle de Modern Çağ terimi) var olmasa da. Günümüz çağının isimlendirilmesine, bir sıfatla nitelenmesine de daha çok zaman var. Bu konuda tahminlerde bulunmak saçma olacaktır.

Bırakın kıtaları, tek bir insanın ya da ülkelerin hayatlarında tarih asla tek yönlü değildir. Yine de geçtiğimiz yüzyılda meydana gelen büyük değişikliklerle ilgili genellemeler yapmayı deneyebiliriz, çünkü tüm dünyada her türden insanın hayatlarını (çeşitli biçimlerde) etkilemişlerdir. Öncelikle ortalama insan ömrü uzadı. Bazı yaşlılık hastalıkları ya kontrol altına alındı ya da tamamen yok oldu. Tarihte daha önce görülmemiş sayıda çocuk okula gidebildi. Bir ilginç gelişme de İngilizcenin tüm dünyada ikinci dil olarak giderek yaygınlaşmasıydı. Daha önce hayal edilemeyecek kadar artan iletişim imkânlarına ve hayal etmesi daha da zor ölçüde bilgiye milyarlarca insan erişebildi. Kıtliklar geçmişteki kayıtlı ya da kayıtsız kıtlıklardan daha seyrek yaşandı. Yirminci yüzyılın bazı kıtlıklarına yol açan şey, diktatörlükler ya da sosyal çalkantılar sebebiyle bizzat insan eliydi. Aynı şekilde insan kaynaklı olan bir başka durum da, 1914-1989 arasında yaşanan savaşlar, iç savaşlar, devrimler, katliamlar ve kıyımlar sebebiyle milyonlarca insanın hayatını kaybetmesidir. Bunların büyük bir bölümü ilerleyen teknoloji kullanılarak yapılmıştı. Yirminci yüzyıldaki bazı teknolojik gelişmeler yalnızca bir yüzyıl önce yapılan tahminlerin bile ötesine geçmiştir; bu gelişmelerin arasında uzaya gitmek ve ayda yürümek gibi başarılar da vardır. Elbette bu teknolojik gelişmelere karşı şüphe duyanlar da vardır; bu konuya daha sonra döneceğiz.

Milyarlarca insan, büyük ihtimalle en azından dünya nüfusunun yarısı 1989'da maddi olarak atalarının 1914'te olduğundan daha iyi durumdaydı. Onlardan daha mutlu olup olmadıklarını bilemeyiz; hatta tarihçiler, sosyologlar, psikanalistler, beslenme ya da hormon uzmanları, en incelikli düşünürler ve yazarlar da dâhil kimse bu konuda spekülasyonda bile bulunmamalı.

Bir yüzyıl aniden başlamaz (ya da bitmez). On dokuzuncu yüzyıl hayatı birçok açıdan -maddi şartları ve belki de ondan da çok

düşünce alışkanlıkları- yirminci yüzyıla sızmış ve orada uzun süre yaşamıştır. Bu süregiden hareketlerin en önemlilerinden biri de dünyanın demokratikleşmesiydi. Sosyal farklar eridi, hatta neredeyse kayboldu. Az çok geleneksel aristokrasilerin etkisi ve hatta kendisi neredeyse her yerde yok oldu. Elbette büyük servetler ve aşırı yoksulluk en ileri demokrasilerde bile var olmaya devam etti ama sosyal “sınıflar” giderek daha az insan için anlam ifade etmeye başladı. Giderek daha çok kabullenilir -ve sorgulanamaz- hale gelense demokrasi fikri, ya da daha doğrusu halk egemenliğiydi. Birçok kişi için halk egemenliği popülizm ve milliyetçiliğin cazibesi anlamına geliyordu. Popülizmin liberalizm olmadığını, milliyetçiliğin vatanseverlikten çok farklı olduğunu anlayanların sayısı azdı.

Paralel fikirler olan demokrasi ve liberalizm on dokuzuncu yüzyıla ait fikirlerdi ve yirminci yüzyılda da devam ettiler. Ancak I. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Avrupa, İngiltere ve hatta Amerika liberal demokrasisinin pratikleri çoğu Avrupa ülkesinde (ve tabii Latin Amerika’da) popülarlığını kaybetti. Bunun yıkıcı örneklerinden biri de Hitler’in -ve ondan önce de Mussolini’nin- Avrupa’nın büyük bölümünde popüler olan yükselişleriydi; onların ve iktidarlarının sonunun gelmesi ancak II. Dünya Savaşı’yla mümkün oldu. Ama Churchill İngiltere’sinin, Roosevelt Amerika’sının ve tabii ki Stalin Rusya’sının zaferi on dokuzuncu yüzyıl ideallerinin ve pratiklerinin yeniden doğacağı anlamına gelmiyordu. Yirminci yüzyılın sona ermesinden çok önce, Birleşik Devletler’de ve artık geleneksel demokrasilerde (ve 1989’dan sonra çoğu Doğu Avrupa ülkesinde de) “liberal” sevilmeyen bir sıfat haline gelmişti. Yirminci yüzyılın sona ermesinden çok önce klasik siyasi sıfatlar olan “liberal” ve “muhafazakâr” büyük ölçüde anlamlarını yitirmişlerdi; her ne kadar bu kelimeler -özellikle de ikincisi- “anti-liberal” kişiler tarafından yanlış kullanılsa da. (Bu noktada artık Marksizm ve komünizm yok olmuştu.)

Wendell Berry'nin şu satırları derin bir bilgelik barındırır: “‘Liberal’ ve ‘muhafazakâr’ ya da solcu ve sağcı ayrımlarının yerini başka bir ayırım alıyor: Kendilerini makine olarak gören insanlar ve kendilerini yaratılmış canlılar olarak görenler.”

Ayrıca Tocqueville'in yüz seksen yıl önce *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci -ve daha az okunan- cildinde yazdıklarına da bakalım: “Antik Roma Medeniyeti barbarların istilasını sonucunda yıkıldığından, belki de medeniyetlerin başka türlü yıkılamayacağını düşünüyoruz. Eğer önümüzü aydınlatan ışık bir gün sönecekse, giderek solgunlaşacak ve kendi kendine kaybolacaktır. Safi uygulamalara sıkı sıkıya bağlılık gösterilirse prensipler gözden kaybolacaktır ve prensipler tamamen unutulduğunda da onlardan devşirilen yöntemler doğru düzgün takip edilemeyecektir. Yeni yöntemler üretilmeyecek ve insanlık artık anlaşılmayan bilimsel süreçleri uygulamaya akılsız ve sanatsız devam edecektir.”

Ya da büyük Jacob Burckhardt'ın yüz elli yıl önceki şu kehanetini: “Demokrasinin ani değişimi artık bireyin hâkimiyetiyle değil, askerî bir kurumun yönetimiyle sonlanacaktır. Ve bu kurumlar belki de en korkunç despotun bile cüret edemeyeceği yöntemler kullanacaktır.” Demokratik halkların bilmediği ama onlar adına kullanılan teknik yöntemler, bu giderek insanlık dışı hale gelen savaş araçları seferber edilmiştir. Amerikan yüzyılının sonu geldikten sonra, büyük problem milyonlarca Amerikalının ve birçok Amerikalı siyasetçinin mantıksızca inandığı gibi Amerikan tümgüçlülüğü değildir.

Yine de tarih hiçbir zaman tek parçalı değildir. Bu kısa kitabı insanların teknolojiden şüphe duyduklarına dair ilk emare-

* Bu sözü Goebbels'in 1939'da *Deutsche Technik* gazetesine yazdığı sözleriyle karşılaştırmak: “Burjuva teknolojiye yabancı ve düşmandı; şüpheciler Avrupa kültürünün çöküşünün köklerinin teknolojiye yattığına inanıyordu. Nasyonal Sosyalizm teknolojinin ruhsuz çerçevesini alıp çağımızın ritmi ve yeni dürtüleriyle nasıl dolduracağını anladı.”

lerle bitireceğim; bu şüphelerin henüz pek az bilincindedirler ama yine de şüpheleri vardır. Bu kitabın en başında, belki de özellikle demokrasi çağında, en belirleyici meselelerin maddi değil zihinsel şartlarla ilgili olacağını iddia etmişim: Yani insanların ne ve nasıl düşündükleriyle ilgili. Yirminci yüzyıl boyunca, bu konudaki göstergeler pek iç açıcı değildi. “Kültür” ve “medeniyet”i tanımlamak ve birbirinden ayırmak zor, hatta imkânsızdır. Ama kültür ve medeniyetin standartları (ve modaları) öyle seviyelere düşmüştür ki eninde sonunda buna bir tepki verildiğini görebiliriz.

Bütün bunlar yalnızca spekülasyon; ancak artık geçmişte kalan bir yüzyılın günümüze kalan kayıtlarından neler çıkarabileceğimiz öyle değildir. Bunun bir kanıtı sanatta görülebilir. Sıklıkla söylendiği gibi sanatçılar türün antenleridir, ama en hassas anten bile bağlam ve atmosferden ayrı, tamamen bağımsız bir araç değildir. Daha önceki yüzyılların eserleriyle karşılaştırılınca, yeni mimari, resim, edebiyat ve müzik tarzları kısa ömürlü olmuş, çoğunlukla bir yere varmamıştır. Elbette istisnalar olmuştur; insan yapımı donuk ve karanlık bir evrende birkaç solgun ışık.

Ancak daha önceden sınırsız saygı duyulan teknoloji konusunda coşkunun yitirildiğine dair ilk işaretleri de görebiliriz. On dokuzuncu yüzyılın sonunda teknolojik geleceğe duyulan sınırsız iyimserlik hakkında sayısız kitap, makale ve başka dışavurumlar teknolojinin birçok faydasını durmaksızın müjdeliyordu. Yirminci yüzyılın sonundaysa buna benzer bir durumu neredeyse hiç görmüyoruz.

Ben bir tarihçiyim, Peygamber değil. Bu yüzden bu kitabı, yirminci yüzyılda (hatta bazı yerlerde daha da erken) belirmeye başlayan bazı yeni düşünme eğilimlerinden kısaca bahsederek bitireceğim. Bu durumun önemli kanıtlarından biri, giderek daha fazla insanın teknolojinin yol açabileceği, nükleer patlamalardan genetik manipülasyonlara uzanan felaketlerin

farkına varmasıdır. Daha az kişinin gördüğü bir diğer öge ise insanların bilimsel determinizmin eksiklerini fark etmesidir: Mekanik nedenselliğe bağımlı oluşu (ki bu Aristo'nun da dediği gibi, insan nedenselliği çeşitlerinden yalnızca biridir); aynı nedenlerin mutlaka aynı etkileri doğuracağına dair, sağlam bir temele dayanmayan inanca olan bağlılığı; insan zihninin söz konusu nedenselliklere müdahale ettiğini ve değiştirdiğini anlamak ve görmekteki isteksizliği.

Bu bilinçlenmenin ilk kanıtları, insanların görme eylemi aracılığıyla dâhil olduğunun anlaşılmasıyla, madde hakkındaki bilgimizin maddi evrene gözlemlerimizle katılmamızın bir sonucu olduğunun makul farkındalığıyla güzel sanatlardan fiziğe değin birçok alanda görülmektedir. Bunun ilk örneklerinden biri Empresyonist ressamların dâhil oluşa dayanan sanatıdır. “Gerçeklik” dışsal olabilir ama tamamen ressamın ne gördüğüne bağlıdır. Empresyonist bir ressam bunu öne sürer; ressam neyi ve nasıl gördüğümüzü betimlemelidir. Yani Empresyonizm çöküşün değil bilincin yükselmesinin bir alame-tidir. Elbette bu ressamlar bunun *tarihsel* anlamının farkında değillerdi ama onların Empresyonist yaklaşımı yarım yüzyıl sonra gelecek kuantum fiziğini önceliyordu. (Bundan sonra yirminci yüzyılda kübizm ve diğer soyut sanat biçimleri ve fizikte de sicim teorisi ortaya çıktı. Dejenerasyon korkunçtu ama sürmeyecekti.)

Sonra, 1920’lerde (daha önce dediğim gibi “tek modern on yıl”) maddenin incelenmesinde önemli gelişmeler meydana geldi. Atom fisyonu ve atomaltı dünya araştırmalarında, Werner Heisenberg ve Niels Bohr gibi önemli fizikçiler, atom partikülleriyle ilgili bilgimizin ve gördüklerimizin, “gözlemlenmeleri” sırasında dahlimizden ayrı düşünölemeyecekleri ve bu sebeple de değışecekleri anlamına gelen Belirsizlik İlkesi’ni formöle ettiler. Bilen bilinenden ayıramazdı. Bunda daha büyük ve derin bir anlam saklıydı: Biz, küçük ve sıcak

gezegenimizde (yeniden? Yeni bir biçimde?) evrenin merkezindeydik. Evren bizim eserimiz değildi ve değildir. Ama bu dünyadaki biz insanlar onu icat etmiştik ve zaman zaman da icat etmeye devam edecektik.

Çoğu fizikçi olan çok az insan öneminin farkında olsa da 1900’lerde ortaya çıkan bu anlayış yüzyılın en büyük başarıları arasında sayılmalı. Ne olursa olsun, bu birçok sonuç doğuracaktır. Buna yeni hümanizm demek yanlış olacaktır, zira eski hümanizm insan bilgisinin ve onun uygulamalarının sınırsız olma potansiyeline olan inançtan doğmuştu. Yirminci yüzyıldaki farkındalıklarımız, her ne kadar az ve halen yeterince bilinçli olmasa da insanlığın kibrinden değil alçakgönüllülüğünden doğmalıdır ve öyle de olacaktır. Belki de evrendeki merkezi konumumuzun farkında olmamız kadar önemli olan bir başka şey de insan bilgisinin sınırlarının bizi engellemediğinin, tam tersine zenginleştirdiğinin farkında olmaktır.

DİZİN

A

Adolf Hitler, , 4, 7, 10-12, 18, 26, 31, 36, 42, 44-47, 52, 55, 64, 67, 83, 84, 86, 89, 90, 93-125, 128-144, 167, 168, 176, 177, 207
Afganistan, 19, 43, 75, 180, 190, 191
Afrika, 42, 69, 70, 76, 104, 121, 137, 161, 175, 178, 179, 183, 184, 185, 191, 197, 198, 199
Alexis de Tocqueville, 19, 59, 61, 208
Almanca, 36, 47, 97
Almanya, 5, 11, 12, 15, 18, 23-25, 28, 30-32, 36-40, 42, 44-48, 55, 67, 79, 81, 89, 95-110, 113-115, 118, 119, 122-129, 131, 133, 136-139, 141, 143-145, 148, 151, 152, 158, 159, 168, 177, 178, 184, 186, 194, 200
Amerikan İç Savaşı, 72
Amerikan yüzyılı, 7, 59, 208
Anthony Eden, 131
Anti-kolonyalizm, 161
Arjantin, 60, 61, 70-73, 200, 202
Arnavutluk, 83
Arthur Greenwood, 116
Asya, 9, 12, 16, 35, 75, 119, 147, 158, 161, 167, 175, 176, 183-186, 191, 194, 195, 199

Avrasya, 30

Avrupa, 5-25, 28-31, 35-48, 50, 53-55, 60-67, 69, 70, 72, 74, 76-83, 88, 89, 91, 93, 95, 100-108, 111, 113, 114, 118, 123, 125, 127, 129, 131, 139-152, 157-162, 166-168, 175-184, 186, 194, 200, 203, 207
20Avrupa Çağı, 7-9, 16, 18, 182
Avustralya, 65, 74, 91, 134, 183, 196
Avusturya, 18, 22, 24, 27, 36-39, 44, 46, 47, 53, 84, 85, 95, 96, 102-106, 108, 148, 159, 176
Avusturya-Macaristan, 22, 24, 27, 37, 176
Azerbaycan, 182

B

Balfour Deklarasyonu, 186
Bandung Konferansı, 161, 162, 183
Bangladeş, 193
Batı Almanya, 71, 157, 159, 178, 182
Batı Avrupa, 43, 104, 136, 138, 139, 150, 151, 168, 176-179, 202, 207
Belarus, 41, 123, 182
Belçika, 16, 42, 91, 103, 116, 143, 197, 198
Benito Mussolini, 18, 72, 83-86, 94, 100-106, 109, 119, 121, 128, 133,

138, 139, 144, 185
Berlin, 104, 122, 138, 144, 145, 148,
157, 160-162, 179, 181
Berlin Duvarı, 181
Bernard Montgomery, 137
Bill Clinton, 34
Birleşik Devletler, 9-19, 24, 25, 28,
31, 32, 38-42, 44, 47, 53, 54, 59-
61, 65-67, 72-74, 77, 81, 89, 90,
109, 111, 118, 121-123, 126-129,
131, 133-136, 139, 141, 147-152,
156, 158, 159, 161-169, 172, 177-
181, 183, 188-191, 194, 195, 200,
203, 207
Birleşmiş Milletler, 144, 152, 155,
184, 188, 198
Bolşevikler, 24, 29, 30, 37, 40, 41,
49, 55, 81, 191
Boris Yeltsin, 182
Brest-Litovsk, 30
Britanya, 10, 11, 71, 89, 107, 124,
128, 136, 196
Sir James Bryce, 10
Bulgaristan, 24, 37, 39, 83, 142
Burma, 145, 185
C-Ç
Calvin Coolidge, 62
Cezayir, 197, 198
Charles Coughlin, 91
Charles de Gaulle, 143
Charles Taylor, 199
CIA, 188, 201
Cole Porter, 64
Cumhuriyetçi Parti, 14, 61, 166
Çin, 7, 12, 15, 17, 18, 29, 43, 44, 76-
79, 109, 110, 127, 152-159, 162,
167, 184-186, 191-195
D
Danimarka, 74, 115
Demokrasi, 203
Doğu Almanya, 149, 151, 159-161
Doğu Avrupa, 15, 31, 86, 107, 108,

114, 142, 149-151, 157, 160, 161,
176-179, 181, 182, 207
Douglas MacArthur, 145, 158
I. Dünya Savaşı, 9, 11, 12, 20, 21,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
35, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 47,
60, 61, 62, 72, 77, 82, 95, 138,
139, 148, 166, 170, 176, 186, 194,
200, 207
II. Dünya Savaşı, 9, 10, 11, 12, 14,
20, 21, 22, 25, 28, 29, 31, 42, 44,
45, 48, 50, 52, 60, 69, 73, 76, 79,
85, 86, 91, 93, 95, 99, 101, 105,
110, 111, 113, 116, 122, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
136, 137, 142, 145, 148, 149, 165,
168, 175, 176, 178, 185, 192, 194,
195, 197, 199, 200, 207
Dwight Eisenhower, 15, 159, 162,
163, 171, 188

E

Edmund Allenby, 28
Edouard Daladier, 106
El Salvador, 180, 201
Emiliano Zapata, 73
Endonezya, 76, 119, 185, 186
Engelbert Dollfuss, 102, 109
Enver Sedat, 190
Erich Ludendorff, 28
Erwin Rommel, 121
Estonya, 38, 83, 114, 182
Etiyopya, 70, 104, 121, 185, 197,
198

F

Fas, 197
Faşizm, 84
Ferdinand Foch, 28
Fidel Castro, 16, 17, 163, 201
Filipinler, 135, 145, 185
Filistin, 37, 75, 186-189
Finlandiya, 15, 38, 41, 114, 123,
157, 159

Frank Knox, 119
Franklin Roosevelt, 10, 17, 33, 34,
67, 89- 91, 110, 111, 118-120,
121, 126-132, 135, 136, 140-144,
152, 166-168, 184, 207
Fransa, 16, 21, 23, 25-30, 39-41, 45,
48, 60, 68, 72, 82, 101, 103, 106,
108, 109, 113, 114, 116, 118-120,
124, 128, 129, 132, 133, 136, 139-
143, 150, 157, 160, 184, 189, 195,
197, 198
Fransız Devrimi, 16, 30, 56, 98
Franz Ferdinand, 22
Franz Halder, 124
Franz Joseph, 22
Franz von Papen, 98
Fulgencio Batista, 73, 201

G

Geroge W. Bush, 34
Georges Bernanos, 57
Georges Clemenceau, 40
Granada, 71
Grönland, 122
Güney Afrika, 74, 199
Güney Amerika, 16, 68, 69, 72, 83,
175, 183, 184, 200, 201
Güney Kore, 152, 157, 158

H

Haiti, 70
Harold Stark, 126
Harry Truman, 5, 19, 145-147, 149,
150, 152, 158
Henry Ford, 63
Henry Stimson, 119
Herbert Hoover, 62, 90
Hermann Goering, 98, 120, 144
Hirvatistan, 38
Hindistan, 75, 76, 184-186, 191,
192, 193
Hiroşima, 146, 195
Ho Chi Minh, 195
Hoagy Carmichael, 64

Hollanda, 16, 68, 74, 91, 115, 119
Holokost, 53
Honduras, 201
Huey Long, 91
Indra Gandi, 76, 185

I-İ

Ira Gershwin, 64
Irak, 14, 37, 187-190
Irving Berlin, 64
İkinci Dünya Savaşı, 12, 18
İngiliz dili, 60, 97
İran, 19, 43, 75, 124, 150, 184, 187,
188, 190
İrlanda, 22, 60, 74, 91
İskandinavya, 114
İspanya, 9, 21, 53, 70, 73, 74, 83,
104, 105, 163, 172, 197, 200
İspanyol dili, 70, 200
İsrail, 75, 152, 160, 188-190, 199
İsveç, 115, 157
İsviçre, 41, 146
İtalya, 16, 18, 24, 39, 41, 47, 71,
83-86, 104, 110, 119, 123, 126,
129, 138, 139, 144, 150, 157, 184,
194, 197
İzlanda, 122

J

Jacob Burckhardt, 208
Japonya, 5, 12, 16, 19, 43, 44, 76, 77,
79, 104, 109, 110, 123, 126-129,
133-135, 140, 145, 146, 152, 157,
168, 184, 185, 191, 192, 194, 195
Jerome Kern, 64
Jimmy Carter, 190
Joachim von Ribbentrop, 108
Johan Huizinga, 8
John F. Kennedy, 97, 161, 163, 164
John Foster Dulles, 34, 189
Joseph Goebbels, 98, 122, 144, 145,
208
Joseph Joffre, 27
Joseph McCarthy, 170

K

Kamboçya, 196
Kanada, 61, 65, 68, 74, 91
Kapitalizm, 86
Karl Doenitz, 145
Karl Marx, 46, 157
Katolik Kilisesi, 54, 70, 73
Kolombiya, 71, 74
Komünist Manifesto, 49
Komünizm, 21, 29, 51, 153, 201
Kongo, 198
Konrad Adenauer, 158
Kore Savaşı, 14, 155, 158, 191, 195
Kurt Schuschnigg, 105
Kurt von Schleicher, 102
Kuveyt, 187
Kuzey Amerika, 69, 71, 74, 75, 179, 200, 202
Kuzey Kore, 152, 157, 158, 191, 195
Küba, 16, 17, 73, 74, 155, 162-164, 200, 201

L

Laos, 195, 196
Latin Amerika, 199, 200-202, 207
Lenin, 29, 34, 40, 41, 49-52
Leon Troçki, 51
Liberya, 70, 185, 197, 199
Libya, 121, 137, 190, 197
Litvanya, 38, 83, 107, 114, 182
Lorenz Hart, 64
Lozan, 42, 187
Lozan Antlaşması, 187
Lübnan, 37, 75, 187, 188
Lyndon Johnson, 171

M

Macaristan, 4, 24, 25, 38, 39, 41, 53, 84, 123, 141, 142, 159, 160, 181
Malezya, 196
Mançurya, 12, 79, 152, 194
Manuel Noriega, 202
Marshall Planı, 147, 150, 169
Marx, 30, 46, 49, 88

Mein Kampf, 36, 45, 96, 97
Meksika, 51, 60, 70-74, 200, 203
Mısır, 37, 75, 121, 136, 137, 160, 188-190, 197
Miguel Primo de Rivera, 83
Mihail Gorbacov, 172, 181, 182
Milletler Cemiyeti, 39, 79, 104, 166
Moğolistan, 31
Moldova, 182
Molotov, 108, 122, 142
Muhammed Ali Cinnah, 193
Muhammed Musaddık, 188
Mustafa Kemal, 37, 41, 43, 75, 187

N

Nagazaki, 146, 195
Napolyon, 8, 16, 47, 82, 118, 134
Nasyonal Sosyalizm, 86, 93
Nasyonalist, 46
NATO, 152, 157
Nazi-Sozi, 46, 94
Nelson Mandela, 199
Neuilly Anlaşması, 38
Neville Chamberlain, 106-109, 115-117
New York, 62, 63, 67, 89, 152, 184
Niels Bohr, 210
Nikaragua, 180, 201
Nikita Kruşçev, 15
Norveç, 115, 139

O

On dokuzuncu yüzyıl, 9, 53, 71-73, 209
On sekizinci yüzyıl, 59
Orta Çağ, 205
Orta Doğu, 14, 16, 41, 42, 75, 121, 134, 160, 178, 183-191, 199, 202
Orta Sınıf, 5
Osmanlı İmparatorluğu, 16, 37, 41, 176, 185, 186
Oswald Spengler, 45
Otto von Bismarck, 11, 122

P

Pakistan, 193
Panama, 74, 166, 202
Panama Kanalı, 74, 166
pan-Avrupa, 177
Paris, 24, 26, 38, 42, 54, 72, 116,
118, 132, 141, 143, 149
Paul von Hindenburg, 28, 98
Perestroyka, 181
Pietro Badoglio, 138
Plutarco Calles, 73
Polonya, 12, 15, 38-41, 53, 83, 107-
109, 113, 119, 125, 140, 142, 144,
148, 149, 159, 176-181
Popülizm, 203
Portekiz, 14, 16, 24, 42, 71, 83, 197,
198, 200
Portsmouth Anlaşması, 77

R

Richard Nixon, 18, 34, 162, 171
Richard Rodgers, 64
Rodezya, 199
Romanya, 40, 53, 54, 83, 114, 119,
123, 141, 142, 149, 178, 182
Ronald Reagan, 14, 171-173, 180,
181, 198
Rudolf Hess, 122
Rus İmparatorluğu, 13, 29, 30, 37,
40, 53, 176
Rusya, 8, 9, 15-17, 21, 23-31, 38, 40,
41, 42, 43, 49, 54, 55, 75, 77, 81,
106, 108, 114, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 130, 131, 133, 136, 138,
139, 140, 141, 142, 143, 144, 153,
155, 159, 160, 162, 163, 175, 177,
181, 182, 183, 187, 190, 191, 192,
194, 195, 201, 207

S-Ş

Salvador Allende, 201
Samuel Doe, 199
Samuel Johnson, 50
Sevr, 41, 187

Sevr Antlaşması, 187
Sırbistan, 22, 23, 38
Singapur, 134, 196
Slovenya, 38
Soğuk Savaş, 5, 14, 16, 86, 144, 147,
150-152, 155-165, 168, 170, 172,
173, 175-178, 180, 181-183, 187,
191, 193, 196, 201, 202
Sosyal Demokrat Parti, 45, 46, 99
Sosyalizm, 208
Sovyetler Birliği, 13, 14, 17, 29, 30,
38, 41, 50, 51, 56, 86, 99, 106,
108, 113, 114, 119-123, 129, 140,
144, 147, 148, 150-152, 156, 159,
161, 163, 164, 168, 171-173, 178-
183, 187-189, 192, 198, 201
St. Germain Anlaşması, 38
Stalin, 7, 15, 17, 31, 50-52, 56, 64,
83, 94, 99, 100, 108, 113, 114,
119-124, 129-131, 136, 137, 140-
152, 155, 157-159, 168, 177, 187,
191, 192, 207

Stalingrad, 137, 138
Suriye, 37, 75, 187-189
Suudi Arabistan, 75, 187
Şili, 71, 201

T

Tarih, 2, 8, 11, 69
Tayland, 196
Tayvan, 152, 157
Teknoloji, 205
Theodore Roosevelt, 10, 33, 77, 166
Trianon Anlaşması, 38
Truman Doktrini, 147, 150
Tunus, 137, 197
Türkiye, 2, 24, 37, 39, 41-43, 75,
140, 150, 164, 176, 186, 187

U-Ü

Ukrayna, 41, 123, 182
Uzak Doğu, 12, 69, 77, 79, 124, 127,
134, 152, 153, 157, 167, 183, 185,
186, 191, 194, 195

Üçüncü Dünya, 16, 155, 161, 164,
183, 186, 202, 203
Üçüncü Reich, 18, 99, 104
Ürdün, 189

V-W

Varşova Paktı, 179, 181
Vatansever, 5
Vatanseverlik, 96
Venustiano Carranza, 73
Verdun Savaşı, 24, 138
Versailles Antlaşması, 38
Warren Harding, 43, 44, 62
Wendell Berry, 208
Werner Heisenberg, 210
William Taft, 166
Winston Churchill, 4, 10, 11, 15,
22, 25, 85, 97, 115-124, 127-133,
136-146, 149, 150, 157, 168, 177,
207

Woodrow Wilson, 24, 33, 34, 39,
61, 81, 106, 166

Y

Yahudiler, 53-56, 125, 130
Yakın Doğu, 185, 186, 188, 191
Yalta Zirvesi, 144
Yeni Zelanda, 65, 69, 74, 91, 183,
196
Yugoslavya, 15, 38, 40, 47, 83, 121,
141, 142, 149, 151, 157, 159, 178
Yunanistan, 41, 42, 83, 121, 141-
143, 150, 157
Yuri Andropov, 181

Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi

John Lukacs

20. yüzyılın tarihine ekonomik, kültürel ve siyasi güçler üzerinden değil de tartışmalı ve tarihe yön vermiş isimler üzerinden bakmaya ne dersiniz?

Stalin'den Hitler'e, Churchill'den Roosevelt'e kadar 20. yüzyıla damga vurmuş isimler, verdikleri kararlarla pek çok alanda etkin oldular. Günün sonunda insanlığa bıraktıkları miras, geleceğimizin nereye doğru gittiğine ayna tutuyor ve bugün uluslararası arenada yaşananlara dair farklı bakış açıları geliştirmemizi sağlıyor.

John Lukacs, *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi*'nde kendi iddiasına göre 1914'te Birinci Dünya Savaşı ile başlayan ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla sona eren ve hayli "kısa" süren 20. Yüzyılı, yalnızca Avrupa'nın tarihiyle sınırlandırmıyor, Güney Amerika'dan Uzak Doğu'ya tüm dünyayı kapsayan bir bakış açısıyla ele alıyor.

K E T E B	YİRMİNCİ YÜZYILIN KISA TARİHİ JOHN LUKACS	 9 786258 094992
KİTAP NO	DİZİ ADI	
730	TARİH	